CRĂIȘORUL HORIA

CAPITOLUL I

ÎNĂLȚATE ÎMPĂRATE!

Prin ceața albă și necăcioasă, pe calea desfundată dinspre Arada, cobora în satul Albac, gîfîind și suduind, Ursu Uibaru, țăran țanțoș, cu cisme ungurești, cu căciula neagră pe-o ureche, gornic în slujba șpanului de la Cîmpeni. Fusese trimis de ieri cu porunci, a mas la Ion Mătieșu, tovarăș de gornicie din Arada, și acuma se întorcea necăjit că nu întîlnește vreo căruță, să nu-l apuce pe-aici noaptea și vremea mai rea. Pe podețul de peste pîrîul Albacului, în mijlocul satului și în fața bisericuței de lemn, la răscrucea drumului spre Cîmpeni, îi ieși brusc în față un flăcău cu țundra sură pe umeri. Bucuros că întîlnește măcar un suflet de om, Uibaru strigă:

— Care ești, măi omule?... Ia oprește oleacă!... Tu erai Ionuț?

Flăcăul își strînse sumanul, săltîndu-se puțin din umeri, și răspunse mormăind mohorît, parcă nu i-ar fi făcut nici o plăcere întîlnirea cu gornicul:

— Da ce-i porunca, bade Ursule?

Uibaru tăcu o clipă încurcat. Oprise pe flăcău, fără să știe cine este, numai ca să-și răcorească necazul schimbînd două vorbe. Acuma însă i se păru că ar fi nepotrivit cu slujba lui domnească să tăifăsuiască cu un băiețandru. Totuși, fiindcă se nemerise să întîlnească pe feciorul lui Horia, zise mai întunecat:

— Apoi că prea bine nu-i, băiete! Că numai alaltăieri chiar domnul ișpan l-a văzut pe tătîne-tău prin Cîmpeni, nu știu unde, și tare s-a mîniat și ne-o ocărît pe toți, că, zice, cum se poate să umble Horia slobod și nezăhăit de nimeni, în loc să șadă în temniță împreună cu ceilalți vinovați de răzmerița de-amu-i anul... Apoi, vezi, măi Ionuț, multe am pătimit noi din pricina tătîne-tău și tot am tăcut și l-am ferit, că-l știm om de omenie, dar nici așa nu se poate mereu, să ne facă numai pozne cu domnii.[17] Trebuie să mai ia seama și dumnealui, să se ferească și să știe că domnii[18] cu pandurii lor nu-l iartă și nici nu s-or odihni pînă nu l-or vedea în lanțuri ori și mai rău! Așa să știi, măi băiete, și să-i spui și dumnealui să știe și să ia seama!

— Să-i spun, cum să nu-i spun — făcu flăcăul tot morocănos.

— Îmi pare bine că te-am întîlnit ca să nu zică pe urmă badea Ursu că am fost viclean! urmă gornicul. Tocmai pentru că umblă vestea că iar vrea să plece la împăratul...

— Nu știu, bade — îl întrerupse Ion deodată cu imputare amară — dar ar mai putea și domnii[19] să ne lase în pace, că tătucu n-a făcut rău nimănui în

[17—18] Cuvîntul este folosit aproape cu ostentație, definind, de la bun început, principala clasă socială împotriva căreia se vor ridica iobagii români. De remarcat că pe parcursul primelor capitole ale romanului, termenul este înlocuit cu „nobili", „nemeși", „boieri" etc., păstrînd, de fiecare dată, valoare de „stăpînitori feudali".

lume fără numai bine și-i păcat să-l hărțuiască mereu ca pe un cîine!

— Na, apoi asta-i altă poveste! zise Ursu Uibaru cu glas aspru, ca și cînd ar fi vrut să arate că el, slujbaș domnesc, nu se poate lăsa înduioșat. Sănătate bună, Ionuț!

Parcă s-ar fi rușinat că a vorbit lucruri atît de gingașe cu un băietan fără minte, porni îndată la vale pe drumul noroios în care cismele clefăiau la fiece pas. Ceața îl înghiți curînd și flăcăul se pomeni deodată singur. Ascultă pașii ce se depărtau pînă ce se pierdură, apoi scuipă cu scîrbă:

— Bată-te Dumnezeu să te bată!

Îi era urît Ursu Uibaru. Toată lumea îl ura. În doi ani de gornicie a făcut mai mult rău oamenilor decît toți ceilalți gornici împreună. Flăcăul coborîse în sat numai ca să se întîlnească cu Ilina lui Ion Mătieșu, numai de dragul ei. Îi spusese fata că gornicul e pe-aici, totuși i se părea că ceasul rău i l-a scos înadins în cale să-i strice bucuria. Era de vreo nouăsprezece ani, dar voinic și chipeș ca un bărbat.

Se scutură ca și cînd ar fi vrut să lepede urmele întîlnirii cu Uibaru, apoi o luă spre casă, pe lîngă pîrîul Albacului în sus. Îi reveni în inimă chipul Ilinei. De dorul ei începu să horiască. Avea glas cald și dulce, ca și tatăl său. Sosi sub coasta pe care se afla căsuța lor, mai la deal, în Crîngul Feregetului. Așteptă un răstimp parc-ar fi sperat că are să-l ajungă Ilina din urmă. Prinse a sui pe cărarea lunecoasă. Opinca se cățăra greu și căuta mereu sprijin. Cînd se văzu în deal se opri să răsufle. Ceața rămăsese jos și se întindea ca un giulgiu murdar peste valea șerpuită.

În crîng, cele cîteva căsuțe de bîrne, cu coperișele de draniță mucezite, se piteau răsfirate și speriate

printre pomi. Rămășițele de pîclă, ca niște smocuri de lînă, atîrnau prin copaci și pe streșinile scunde. În fund, dincolo de tăpșanul crîngului, coasta își urma urcușul, învestmîntată cu pădurea bătrînă de fag.

Flăcăul trecu șuierînd vreo trei pîrleazuri pînă în grădina lor cu cîțiva pomi și o clăiță de fîn. Casa, numai tinda și o odaie, era atît de slăbănoagă că părea gata să se dărîme. Pe prispă, lîngă ușa tinzii, ședea un om cu sumanul negru, cu pipa stinsă în colțul gurii.

— Aici erai, bade George? întrebă flăcăul mirat.

— D-apoi vezi bine — murmură țăranul fără să clintească, cu un glas supărăcios. Venisem să mă sfătuiesc cu tătîne-tău c-am auzit prin sat că iar umblă să plece la împăratul după dreptate.

George Nicula, nepot de văr al lui Horia, mustăcios și negricios, ridică întrebător ochii asupra flăcăului. Cotrobăind după cheia tinzii, Ion răspunse liniștit:

— Nu-i acasă, bade, și nici n-a mai dat pe-aici de vreo săptămînă! Că dumnealui mai mult e pe drumuri decît acasă, știi bine și d-ta!

— Știu. Dar mă bizuiam pe noroc. Dacă-l nimeream, ziceam să mă ia și pe mine cu dumnealui, că și io-s om de treabă și cu dare de mînă și nu mi-ar sta rău să merg.

Așteptă un cuvînt bun de la Ion, care însă se căznea să descuie și mormăia o sudalmă. Urmă mai moale:

— Dumnealui ar putea numai să vrea, că doar unu-i Horia în țara asta și oamenii îl ascultă mai mult decît pe vlădica.

— Așa-i, nici vorbă — zise flăcăul, împingînd ușa de perete și adăogînd apoi cu mîndrie: Bine zici d-ta, unu-i Horia! Tocmai de aceea cu dumnealui să te înțelegi, că mie degeaba-mi spui.

George se simți puțin jicnit de vorbele feciorului și răspunse mai înțepat, dar cu ochii în pământ:

— Eu socoteam că ar fi bine să merg și pentru binele dumnealui, că badea Ursu nu se prea ajunge din multe de toate. Altfel eu n-aș vedea dece să mă îmbulzesc că, slavă Domnului, cît îmi trebuie am, poate și mai mult, iar cu domnii n-o duc rău defel și nici de gornici nu mi-e teamă, că de mine nu pot să se atingă.

— ``u vii în casă, bade? făcu flăcăul nepăsător, parcă nici n-ar fi ascultat.

— Apoi c-am stat destul și-i vremea să mergem pe-acasă — zise George ridicîndu-se. Dar tu să nu uiți și să-i spui unchiașului ca să-mi poată porunci dacă-i de mers, auzi?

— Bine, bade George!

Intră în tindă, fără să mai aștepte pînă să plece George, și închise ușa. Îl mai auzi mormăind afară puțin și apoi depărtîndu-se. Trecu din tindă în casă. Pe pat, cu fața în sus, cu mîinile pe piept, se odihnea Horia.

— Dormi? întrebă Ion uimit.

— Ba! răspunse bătrînul, nemișcat.

— Ai venit de mult?

— Am intrat pe ușa dinapoi și m-am așezat să mă hodinesc... Cine era pe prispă? George?... Parcă i-am cunoscut glasul.

— Dînsul, — zise feciorul. Dar m-am întîlnit și cu Ursu Uibaru, gornicul, în sat. Și el m-a iscodit ca și badea George.

— Lasă-i în plata Domnului! încheie bătrînul.

Ion își lepădă țundra și scormoni în vatră să atîțe focul. În casă înserarea se închega filtrată prin cele două ochiuri de fereastră. Pe pat, Horia, mereu ne-

mișcat, respira îngîndurat și din cînd în cînd ofta prelung. După ce țîșni o flacără bună din tăciunii ce mocniseră sub cenușă, flăcăul se așeză pe laviță, la căpătîiul tatălui său, și, parcă i-ar fi înțeles tăcerea și gemetele, întrebă:

— Da cînd aveți de gînd să porniți, tătucule?

— Apoi chiar mîine, pînă-n ziuă — zise bătrînul înviorat, sculîndu-se deodată ca și cînd întrebarea i-ar fi adus aminte ceva ce uitase de tot.

— Vai de mine! se spăimîntă Ion. Și nici măcar merindea nu ți-ai pregătit-o! Cum să pleci așa la drum, taică? Ba încă ce drum!

— Mie-mi spui, băiete, care l-am mai bătut de trei ori? rosti tatăl cu o sfătoșie care-l întinerea. De asta să n-ai tu nici o grije! Numai Dumnezeu să ne ajute să fim sănătoși să și ne întoarcem cu spor!

Acum începu sfatul cu feciorul. Întîi îi spuse că va pleca împreună cu Petre Nicula de la Vidra, cu Toma Pătruț pe care l-au ales mușcanii și cu Vasile Bodoroiu din Ofenbaia. Mai trebuia să meargă și Cloșcuț din Cărpeniș, că pe dînsul îl sortiseră și cărpenișenii, și buciumanii, și abrudenii, dar degeaba, nu poate omul, că-i plin de necazuri. Rău îi pare că pornește fără Cloșcuț, că de toate trei ori laolaltă au fost la împăratul și tare bine se învoiesc, mai bine ca frații. Dar dacă nu se poate, nu se poate și pace. Bani de cheltuială are douăzeci și cinci de zloți, adunați de oamenii din Cîmpeni, Bistra și Rîul Mare în numele cărora se duce dînsul. Sînt colo în traistă, împreună cu jalbele și cu poruncile împărătești pe care domnii de-aici n-au vrut măcar să le citească, necum să le împlinească.

După ce se înnoptă bine și pe cînd bătrînul tocmai îl învăța cum să aibă grije de casă și de toate, se pomeni-

ră cu Toader Oargă, fratele lui Cloșca. Aducea o traistă umflată de merinde. O trimitea Mărina, că tot o pregătise și baremi s-o aibă Horia pe drum dacă Cloșcuț nu poate pleca.

A doua zi, în zorii zorilor, bătrînul era în picioare. Căzuse o brumă groasă. Ceața se risipise de tot și de jur împrejur munții, cu căciuli albe de zăpadă proaspătă, păreau niște voinici mîndri puși acolo întru apărarea oamenilor. Horia își roti privirile peste șirag gul de piscuri ca și cînd și-ar fi luat rămas bun de la prietenii cei mai dragi. Cum stătea așa, drept ca totdeauna, căciula neagră apăsată puțin pe urechea dreaptă, cu ochii culoarea oțelului călit, cu mustața românească răsucită tinerește, cu sumanul negru tivit și înflorit cu șireturi vinete subt care se vedea cojocelul alb vrîstat pe piept de cureaua de la traista de piele, încălțat cu cisme cu turetcii moi și încheiați numai pînă deasupra glesnelor, nimeni nu i-ar fi dat cei cincizeci și trei de ani împliniți. Alături de feciorul său cu capul gol părea un frate mai mare.

— Na, dragul tatii, rămîi sănătos și Doamne ajută! zise apoi deodată cu glas blînd.

Ion îi sărută mîna, iar el îl sărută pe amîndoi obrajii.

— Noroc bun, tătucă, și Dumnezeu să v-ajute! murmură feciorul urmărindu-l cu privirea plină de iubire și înduioșare pînă ce se pierdu printre copacii crîngului.

Ursu Nicula, fără să se mai uite înapoi, pășea voinicește pe marginea pădurii. Coti pe urmă spre Poiana, ca să ajungă mai drept prin Lespezeni la Scărișoara și de-acolo, pe lîngă Măgura Negrii, să treacă la Vidra de sus unde avea să se întîlnească cu ceilalți tovarăși de călătorie la Petre Nicula...

Patru săptămîni și patru zile au mers, mai mult pe jos, pînă ce au sosit, într-o zi de vineri, în preajma Crăciunului nemțesc, la Viena. Horia cunoștea binișor orașul și-i duse de-a dreptul la hangiul unde fusese anul trecut, un neamț tare de omenie care nu le-a luat nici un ban pentru găzduire, ba le-a mai întins și cîte-o mîncare din cînd în cînd, tot de pomană. Acolo numai cît și-au odihnit puțin oasele și s-au curățat, că s-au și repezit cu toții la notarul public Ștefan Franz Enyedi, la care îl trimisese rîndul trecut însuși împăratul, ca să le facă acuma o jalbă și mai frumoasă, dacă se poate.

Pe notar îl găsiră și nici nu avură să aștepte decît vreo două ceasuri pînă să poată da față cu dînsul. Din gura lui însă aflară o veste urîtă, că anume împăratul Iosif e plecat de vreo săptămînă în Italia, la Roma, pentru sfintele sărbători, și nici nu se știe cînd se va întoarce; se zice că tocmai pe la Paști. Oamenii rămaseră năuci.

— Na, apoi atunci ce-i de făcut, măria ta? întrebă Horia într-un tîrziu, mai venindu-și în fire.

— De, oameni buni, știu eu ce să vă învăț? zise notarul, blajin, parc-ar fi vrut să-i liniștească. Faceți și voi ce v-o îndrepta Dumnezeu?

— Că asta așa-i, nici vorbă — murmură Horia îngîndurat și posomorît.

Țăranii schimbară între ei priviri întrebătoare. Enyedi era un om foarte cumsecade, crezător la necazurile celor nevoiași, săritor și cu vorba și cu fapta, măcar că ungur și domn. Înalt, subțire, slab, cu o bărbuță gălbuie, vorbea românește ca un român. Se trăgea dintr-un sat de pe lîngă Aiud și cunoștea toate durerile iobagilor. Totuși Horia, de data asta, avu o bănuială și zise:

— Apoi dac-am venit atîta cale, om mai ieşi pînă pe-afară să ne sfătuim între noi şi pe urmă ne-om întoarce la măria ta!

Horia se duse cu ceilalţi tocmai la palatul împărătesc, să afle el acolo dacă e adevărat ce a spus notarul. Un slujitor în uniformă strălucitoare îl lămuri în cîteva cuvinte că da, împăratul e plecat din Viena pentru mai multă vreme. Alţi doi slujbaşi la fel. Horia nu era mulţumit. Aşa l-au purtat cu vorba domnii şi acum trei ani ca să nu-l lase să pătrundă în faţa înălţatului împărat. Pe cînd stăteau la sfat într-un colţ, o cătană veni la dînşii. Era de pe la Făgăraş şi, văzîndu-i în portul românesc, nu l-a răbdat inima să nu se apropie. Un ceas l-a descusut Horia pînă s-a convins aievea. Şi pe urmă s-au întors la Enyedi:

— Ne-am gîndit şi ne-am învoit, măria ta, să aşteptăm aici pînă o veni acasă preaînălţatul împărat! Ş-apoi, fiindcă tot trebuie să zăbovim mai multişor, să ne îngădui să-ţi povestim din fir în păr, măria ta, toate suferinţele noastre, ca să le pui pe hîrtie, să le afle maiestatea sa şi să ne ocrotească cu porunci mai straşnice că altfel pierim!

— Bine, Ursule, prea bine! zise notarul cu bunătate. Am să vă ascult şi să vă fac pe plac şi să dea Dumnezeu să iasă toate bine. Eu, îţi aduci aminte, v-am făcut şi de rîndul trecut tot ce mi-aţi cerut, ba am fost cu voi şi la maiestatea sa...

Ştiindu-i fără mulţi bani în oraşul cu cheltuieli mari, Enyedi i-a îndreptat la un sas din Orăştie care se aşezase de vreun an pe-aici deschizînd o cîrciumă cu han pentru oameni mai săraci, afară, la marginea oraşului. Le-a dat şi o scrisoare ca să-i primească şi să-i găzduiască ieften. S-au învoit repede cu sasul să doarmă pe unde se va putea, să mănînce ce se va

găsi, să rămîie la dînsul cît vor dori, numai în schimb să-i muncească ce va trebui. Erau foarte mulțumiți; puteau acuma să aștepte fără grija zilei de mîine.

Numai Horia n-avea astîmpăr parc-ar fi stat pe jăratec. Umbla toată ziua prin oraș, el știa pe unde, și seara, cînd se aduna cu tovarășii, mereu le spunea:

— Poate s-o îndura Dumnezeu să vie acasă împăratul mai curînd, să știm odată dacă-i albă ori neagră, că așa nu mai merge, măi oameni!

Peste cîteva zile apoi s-a dus la notarul Enyedi, a așteptat pînă ce a rămas singur.

— Ei, Ursule, ce necaz mi te mai aduce? îl întrebă notarul. Dacă-i lungă povestea, șezi colea, să mi-o spui pe îndelete, că eu te ascult bucuros!

Horia oftă:

— Lungă-i, măria ta, și numai cu amar și cu sărăcie, de nici nu știu de unde s-o apuc. Dar de spus trebuie să ți-o spun ca să ne ajuți și dumneata la înălțatul împărat să dobîndim dreptate cît mai degrabă că altfel are să fie rău de tot! Măria ta să alegi ce trebuie ales, că ești om cuminte și învățat!

Enyedi avu un zîmbet de încurajare. Cunoștea el plîngerile iobăgești și mai cu seamă pe cele din Ardeal, recunoștea multe nedreptăți și compătimea pe cei ce le sufereau. Se socotea puțin filozof și, în această calitate, mai obligat să asculte pe cei mici deopotrivă ca pe cei mari. Horia îndeosebit îl interesa. Pentru un țăran fără carte i se părea foarte deștept, foarte stăruitor și cu o voință în stare să spargă zidurile. Pe urmă avea în ochi o lumină ciudată, cu niște pîlpăiri care pătrundeau în străfundul inimii, și o privire căreia nu te puteai împotrivi. Impresia aceasta neobișnuită i-a rămas de anul trecut, cînd l-a văzut întîia oară, dar acuma părea și mai accentuată.

— De trei ani umblă după mine gornicii și pandurii și toți slujbașii să mă prindă și să mă spînzure, măria ta! N-am omorît pe nimeni, n-am furat, n-am greșit nimănui și cu toate astea sînt fugărit și hărțuit într-una ca o fiară! Trebuie să stau tot ascuns, să ocolesc drumul mare ca tîlharii numai pentru că zic dumnealor că eu am învățat pe oameni să ceară dreptate și lege... Na, apoi așa să fie și încă n-ar fi nici un păcat, că doară fără dreptate și fără lege nu putem trăi! Dreptu-i, măria ta?

— Drept, drept — murmură notarul.

— Dar vezi că astea-s numai vorbe, că mînia cea mare a domnilor pe mine se trage de cînd am venit aici cu plîngere la înălțatul împărat! Că de ce am venit și cum am îndrăznit? Apoi de bine nu se jeluiește nimeni, măria ta! Că n-am apucat noi nebunește calea Beciului, fără numai cînd am bătut în zadar la toate porțile și de la Sibiu, și de la Cluj, și de la Bălgrad! Noi ne-am tot lăsat și am tot îndurat orice ne-au poruncit domnii, fie cu dreptate, fie cu strîmbătate, și de-aceea am ajuns azi de sîntem în rîndul vitelor și nu ne mai îngăduie nici măcar să ne plîngem... Pînă acuma vreo șaptezeci de ani noi am fost oameni slobozi. Acolo, în Munții Apuseni, am trăit cum am putut, în sărăcia noastră. Bătrînii spuneau, cînd eram copil, că în vechime am avut un cap al nostru, stăpîn peste întreg ținutul, un voievod român care dădea porunci și împărțea dreptate. La noi în sat, în Albac, mai trăiesc și azi moșnegi care au apucat în tinerețe vremurile cînd nu se pomenea pe-acolo iobăgie, ci toți erau slobozi deopotrivă. Atunci, spun dînșii, nici biruri nu plăteau nimănui, ci numai niște plocoane către împăratul, cum fusese obiceiul din bătrîni. Pînă ce, într-o zi, s-au pomenit oamenii cu o poruncă mare

care zicea că toți munții, toate casele, toate pămînturile, tot, tot e moșia statului, iar oamenii care le-au stăpînit din moși-strămoși sînt iobagii cîrmuirii. Și îndată au venit slujbași de tot felul să gospodărească, să pună dări și munci... Asta nici n-a fost așa demult, că doar țin minte și eu cînd a venit cel dintîi ișpan la Cîmpeni, că eram copil și mă miram. Pe urmă am mers din rău în mai rău. La început birurile erau mici. Pe vremea cînd m-am însurat eu, să tot fie vreo douăzeci de ani, întreg ținutul plătea cinci mii opt sute de zloți. Îmi aduc aminte bine, că fusesem jurat comunal. Acum vreo zece ani am plătit cincisprezece mii de zloți, iar azi trebuie să scoatem douăzeci și două de mii. Și încă de-ar fi numai atîta! Dar încetul cu încetul, an cu an, au venit fel de fel de dări deosebite, unele în bani, altele în muncă, așa că acum noi sîntem mai oropsiți chiar decît iobagii de pe moșiile nemeșilor, că în munții noștri mai mult de jumătate din oameni n-au deloc pămînt roditor și nici fînețe, și totuși birurile trebuie să le plătească întocmai ca și cînd ar avea pămînt.

Se opri deodată și se uită drept în ochii notarului.

— Ce-i, omule? De ce te-ai oprit? se minună Enyedi.

— Măria ta — zise încet și cu alt glas Horia — să mă dai afară cînd ți s-o urî, că eu ți-aș tot povesti o săptămînă pe nerăsuflate și poate și dumneata n-ai atîta vreme să mă asculți?

— Lasă, n-ai grije că ți-oi spune eu cînd să încetezi! zîmbi notarul.

— Na, bine măria ta! făcu Horia, mulțumit. Dumnezeu să-ți dea sănătate și viață lungă!... Ei, și cum zic, măria ta, ne-a ajuns cuțitul la os. Că amu n-avem

drept nici de păşunit vitele, nici să tăiem lemne pentru nevoile noastre. Nu mai avem nici un drept, fără numai datorii. Trebuie să tăiem cincisprezece mii de stînjeni pentru domeniul de la Zlatna şi să le ducem, uscate şi curăţate, unde se dă porunca; trebuie să cosim, să strîngem şi să cărăm atîtea mii de care de fîn din livezile statului; trebuie să ducem vinul şi vinarsul statului, pentru unele sate, depărtare de patru zile, pînă la Zlatna, să cărăm fier din Huniedoara pentru minele statului şi orz din Ţara Ungurească pentru berăria statului, cale de douăsprezece zile şi mai mult, şi toate astea pe nişte preţuri de batjocură. Fiindcă în munţii noştri nu se fac bucate, aveam drepturi din vechime să aducem fără vamă din Ţara Ungurească grîu şi porumb şi orz şi de toate. Poate că-ţi aduci aminte, măria ta, că anul trecut am adus chiar privilegiile domneşti cu peceţi, de pe vremea crailor Sigismund şi Batori şi Rakoczy cel bătrîn şi cel tînăr, de ni le-ai scris din nou pentru maiestatea sa. Că eu nu spun minciuni şi vorbe goale, măria ta! Acuma trebuie să cumpărăm toate de trei ori mai scump de la arendaşii domeniului, ca să-i îmbogăţim pe ei din sărăcia noastră. Pe urmă mai vine şi comitatul cu alte biruri şi alte munci pe oameni, pe urmă gornicii şi primarii care mai trag şi pentru ei. Iacă aşa Macavei Bota, primarul nostru din Rîul Mare, şi Vasile Goia din Vidra şi cu cel din Cîmpeni şi din Bistra, s-au apucat şi au stors de pe oameni cincisprezece mii de florinţi pentru cheltuieli de cancelarie, iar solgăbirăul Komaromi, ca să nu rămîie mai prejos, a poruncit să-i scoată şi pentru cancelaria lui nouă mii. Şi bieţii oameni de voie de nevoie au plătit, dar socoteală de bani dînşii n-au dat nimănui nici pînă-n ziua de azi... Cînd a văzut norodul că nedreptăţile nu se mai isprăvesc, s-a gîndit

să trimită o deputăție la cîrmuire, la Sibiu, să se plîngă și să ceară ocrotirea legilor. Acolo însă i-au trimis înapoi, după ce mai întîi le-au spus că iobagii trăiesc din averea și mila domnilor și că deci nu au dreptul să-și pîrască stăpînii. Asta ca asta, dar provizorul domeniului s-a supărat foc că oamenii au îndrăznit să umble cu jalbe și a tras în judecată pe toți deputații comunelor. Firește, judecata i-a și pedepsit, ca să ție minte să nu mai crîcnească niciodată. Și uite așa s-au ales care cu douăsprezece, care cu douăzeci și cinci de vergi zdravene, Petre Nicula și Toader, Junga și Vasile Pascu. Pînă și Gavrilă Todea, moșneag de optzeci de ani, a trebuit să sufere rușinea de-a fi bătut, încît din bătaia asta i s-a tras și moartea peste cîteva luni. Uite așa ni se face nouă dreptate, măria ta... Apoi dacă a înțeles lumea că la cîrmuirea din Ardeal nu se găsește apărare, ne-am sfătuit și ne-am hotărît să facem ce-om face și să ne plîngem chiar maiestății sale înălțatului împărat. Și au strîns oamenii bani, rupînd de la gura copiilor, și ne-au dat cîte douăzeci de zloți și ne-au trimis să cădem în genunchi la picioarele tronului și să dobîndim o ușurare pentru cei năpăstuiți. Așa am venit întîia oară aci acum patru ani, cînd mai trăia încă fie iertata împărătească Maria Terezia, dar era tare bătrînă și slăbită, de n-am putut ajunge nici măcar să-i vedem fața, oricît ne-am trudit și ne-am rugat. Peste un an iar am pornit la drum și am avut noroc de ne-am putut apropia de înălțatul împărat și ne-a mai mîngîiat sufletele cu o vorbă bună și cu porunci către domnii de-acasă să fie mai milostivi. Azi-primăvară a trecut anul ne-am ostenit din nou și din nou maiestatea sa ne-a făgăduit dreptate, că erai de față și măria ta. Au plecat porunci bune de-aici, dar degeaba, măria ta, că nici poruncile împă-

rătești nu le mai ascultă nimeni, că domnii spun că asupra noastră nici împăratul n-are putere, fără numai dînșii. Ba încă poruncile înălțatului împărat mai rău i-au înverșunat împotriva noastră încît nu mai avem altă scăpare decît ori să pierim, ori să ne luăm lumea-n cap, ori, Doamne ferește, cine știe ce altă poznă!... Ș-apoi de-aceea ne-au trimis iarăși oamenii a patra oară!

Notarul se sculase și se plimba de ici-colo, privindu-și vîrfurile cismelor, cu mîinile încopciate la spate. Acuma se opri în fața lui Horia și zise:

— Oamenii tot pe tine te trimit unde-i mai gingaș?

— Oamenii mă ascultă, măria ta, fiindcă și eu ascult durerile lor! spuse Horia simplu, fără urmă de mîndrie. M-a învrednicit Dumnezeu de am prins oleacă a scrie și a citi, pe urmă, umblînd mereu prin lume, m-am obișnuit a grăi și nemțește, și ungurește, atîta cît trebuiește omului prost, și de aceea au socotit comunele să mă trimită mereu și pe mine să le caut dreptatea... Altfel sunt sărac, măria ta, pentru că toată viața am ținut partea celor slabi și la judecăți, și la primării și peste tot. Așa m-a lăsat Dumnezeu!

Enyedi îl bătu prietenos pe umăr.

Peste cîteva zile Horia reveni:

— Măria ta, să mă iertați, dar mai am să-ți spun niște întîlmplări pe care n-ai de unde să le știi și pe care trebuie să le scrii nesmintit în jalba către înălțatul împărat, ca să afle tot și să poată cumpăni bine dreptatea... C-apoi mai ales din pricina asta am venit noi acuma așa de iute, că primejdia-i mai mare ca altădată!... Acu-i anul, în primăvară, pe la sfîrșitul lui mai, în vremea cînd ne întorceam noi spre casă de la preaînălțatul împărat, s-a întîmplat o poznă

la bîlciul din Cîmpeni. Să vezi, măria ta, cum și ce s-a întîmplat!... La bîlciul de țară ce-l ținem noi în Cîmpeni aveam din bătrîni privilegiul să vîndă numai cîmpenii băuturi de tot felul, ba încă să ia și vamă de la străinii care ar aduce la tîrg vreo băutură de vînzare. Cîrmuirea de la Sibiu însă acum trei ani a arendat dreptul de cîrciumărit unor armeni care numaidecît s-au apucat și au oprit lumea să mai cumpere sau să vîndă vreo băutură fără numai de la dînșii. Bine, asta-i cîrciumăritul îndeobște. Oamenii au cîrtit, dar s-au supus. Porunca-i poruncă și gata. Acu vine bîlciul la Cîmpeni. Cîrciumăritul e una, bîlciul e alta. Pentru bîlci era privilegiul străvechi al cîmpenilor. Armenii însă nu! Au scos ei băuturi în tîrg și au trimis slujitori înarmați să vegheze ca nu cumva să cuteze cineva a vinde vreo băutură. Slujitorii, obraznici și fuduli, au început să se ia la harță cu tîrgoveții, cu pricină, fără pricină. Pe un nenorocit de țăran din Albac, care adusese niște mied de vînzare, l-au luat la bătaie și l-au dus în sudălmi și lovituri la ișpanul Intze să-l judece. Alt slujitor alerga călare prin piață și pleznea cu biciul pe cine nu i se ferea din cale, pînă ce a călcat pe un țăran din Zarand care tocmai își strîngea în dăsagi lîna cumpărată. Omul înfuriat a pus mîna pe un topor și, ca să se răcorească, s-a repezit la un butoi cu vin de-al arendașilor și l-a spart. Alți necăjiți și batjocoriți i-au sărit în ajutor și s-au pus să se răzbune pe butoaiele armenilor. Slujitorii și ceilalți lefegii ai arendașilor au luat-o repede la sănătoasa. Gornicii înșiși n-au îndrăznit să iasă să potolească mulțimea răzvrătită, care acuma răcnea și umbla să se arunce la pivnițele arendașilor, să le verse toate băuturile. Cine știe ce s-ar mai fi întîmplat atunci dacă primarul din Rîul Mare, Dumitru Todea,

nu s-ar fi dus să liniștească poporul, mai cu porunca, mai cu vorbă blîndă și să împiedece vreun rău mai mare. Acu, să vezi, măria ta, ce-a ieșit din întîmplarea asta! ... Cum s-a aflat la Sibiu despre iuțeala de la Cîmpeni, îndată s-au trimis porunci strașnice să fie cercetați și crunt pedepsiți toți făptașii. Și s-a adunat la Zlatna în mare grabă forul dominal, a prins douăzecișitrei de primari și juranți din comunele învecinate, i-au aruncat în temniță și i-au chinuit luni de zile pînă ce în sfîrșit astă-primăvară i-au osîndit pe toți, pe unii să fie numai bătuți cu vergile, pe alții cu temniță grea, iar pe cîțiva la moarte. Așa pe Petre Manciu din Secătura, pe Simion Bostan și Andrieș Pascu din Cîmpeni, pe Ursu Gomboș din Vidra, pentru că ar fi atîțat poporul și ar fi ținut sfaturi în taină și au luat bani de la oameni ca să trimită deputății cu plîngere la împăratul. Cel mai crîncen a fost însă osîndit tocmai Dumitru Todea, cel care potolise norodul. Bietul Dumitru trebuia să fie întîi torturat, apoi să-i taie capul, trupul să i-l despice în patru și bucățile să fie puse în țeapă... Provizorul domeniului cerea să se ia osînditilor dreptul de apel și pedeapsa să se împlinească îndată, mai ales pedeapsa cu moartea, că, zicea, așa ar fi poruncit guvernul. Spre norocul sărmanilor năpăstuiți, forul dominal n-a ascultat cererea provizorului și a primit apelurile. Comunele spăimîntate și îngrozite au trimis rugămînți la Viena și înălțatul împărat, milosiv ca totdeauna, a poruncit să oprească pedepsele pînă se vor cerceta mai bine greșelile vinovaților. Degeaba. Numai pedeapsa cu moartea au schimbat-o în temniță pe viață, încolo... Și ca să vezi mai bine, măria ta, cum ni se face nouă dreptatea, să-ți spun că în osîndă am fost cuprins și eu împreună cu vărul meu Petre din Vidra, cu toate că noi nici măcar nu

eram acasă, că de-abia pornisem de-aci de la maiestatea sa, cum prea bine știi și măria ta!... Și uite așa se umplu temnițele, iar pe urmele noastre sînt mereu pandurii fără nici o vină decît că vrem oleacă de dreptate!... Iar comunele ne-au trimis acuma să ne rugăm fierbinte la maiestatea sa să se îndure cel puțin de cei care suferă în temniță, chinuiți și urgisiți și nevinovați, să dea poruncă aspră să-i lase pe la casele lor, să-și vadă de necazuri și de nevoi! Și să ne îngăduie domnii noștri măcar să ne jeluim la picioarele înălțatului împărat și să nu ne oropsească așa de rău din pricină că inimile noastre caută mîngîiere în bunătatea și mila maiestății sale!

Notarul îl ascultă cu aceeași bunăvoință, făcîndu-și chiar însemnări după unele lucruri ce i se păreau lui vrednice să fie puse în jalba către împăratul. Horia însuși nu ostenea și nici nu contenea cu jelaniile. Cel puțin o dată pe săptămînă aștepta răbdător la poarta lui Enyedi, întreba vești despre maiestatea sa și apoi mai adăoga cîte-o poveste ca să cunoască domnul notar toate fețele întîmplărilor.

Astfel trecu Crăciunul, veni anul cel nou 1784. Țăranul din Albac ajunse obișnuitul casei notarului. De cîteva ori i-a dat și de mîncare, ba l-a pus să povestească și de față cu nevastă-sa, o femeie bună ca pîinea caldă și care mereu suspina și lăcrima cînd auzea despre suferințele oamenilor.

— Să nu te superi, măria ta — zise apoi Horia într-o zi — că ești domn și dumneata, dar nu mă pot stăpîni să nu-ți spun: tare s-au înrăit nemeșii în vremea din urmă! Poate că s-a schimbat și lumea, dar răi sunt și fără suflet! Baremi cu noi românii se poartă ca și cînd am fi vite. Noi nu suntem buni decît la munci, încolo parcă nici n-am fi oameni. Vitele chiar o duc

mai bine ca noi, că muncesc și după munca lor au de mîncare, dar nu plătesc biruri și nici nu suferă umilințe zadarnice. În vechime se spune că oamenii au fost robi. Iacă, măria ta, eu socot că și robii aveau viață mai omenească decît noi. Apoi dacă nici legile nu ne apără și nici măcar credința noastră nu e cinstită de stăpînii țării! Vezi, măria ta, în Ardeal sînt stăpîni și ungurii, și sașii, și săcuii, iar românii numai iobagi și jeleri și vai de ei, cu toate că pămîntul al nostru a fost și noi sîntem cei mulți, adică talpa țării!... Eu am umblat mult, măria ta, și prin Țara Ungurească și pe la noi, și pe-aici printre nemți. Am stat de vorbă cu tot felul de neamuri și am auzit multe jelanii și dureri, dar rău și batjocură ca la noi nu-i nicăiri în lume, zău așa!... Românul numai apa n-o plătește și aerul, încolo tot, tot! Ce să-ți mai spun eu, măria ta, că ești de prin părțile noastre și cunoști lucrurile! Că la Paști și la Crăciun trebuie să mergi la curte cu un colac, cu un ulcior, cu o lumînare, cu o găină și, dacă ai, fie cu iertare, doi porci, pe cel mai gras tot nemeșului îl duci, ba de se întîmplă să n-ai deloc, pleci la tîrg și cumperi și-l dai domnului că altfel nu-i de trăit. Să faci patru zile pe săptămînă pe seama domnului, dar baremi să ai și tu pămînt! Dar la noi oamenii n-au nici un sfert de iugher și totuși trebuie să muncească patru zile nemeșului. Și muncește nu doar bărbatul, ci și femeia trebuie să toarcă, să țese pînză de in, să facă horbote, iar dacă nu știe ori nu poate lucra destul de bine și pe placul doamnei, apoi trebuie să plătească cu bani alta în locul ei. Nici după moarte nu scăpăm, măria ta, că văduvii tot ce-a lăsat bărbatul i se ia, ba o mai aruncă și prin temnițe și o chinuiesc să mărturisească pînă la un vîrf de ac tot ce i-a rămas. Are nemeșul vin prost și nu poate scăpa de el, îndată

pune pe iobagi să-l vîndă și dacă se strică ori nu se vinde, plătește bietul român. Ai zece oi, una ți-o ia domnul, și cu oaia îți ia și mielul. Nu, nu, măria ta, am ajuns mai rău ca vitele! De-aceea unii domni nici nu mai înjugă vite la grapă, ci iobagi, că-s mai ieftini!...

Notarul dădea din cap, că adică da, da, așa e, cunoaște și dînsul. Subt diverse forme a auzit mereu plîngeri d-astea din Ardeal. Pe el îl interesau mai mult ca documente omenești. Recunoștea nedreptățile, dar pe de altă parte se gîndea că așa a fost totdeauna, în toate timpurile și la toate neamurile, ca unii, cei mulți, să muncească și alții, cei puțini, să huzurească din munca celor mulți. Ar putea fi lucrurile și altfel, ceva mai bine, negreșit. El însă nu-i chemat să schimbe lumea și în nici un caz nu ar vrea să-și complice viața, după ce acum și-a aranjat-o convenabil. Meseria împăraților este să-și bată capul cu probleme de-astea. Dealtminteri Iosif II, regele cu pălărie, cum îl batjocoresc ungurii, numai reforme și îmbunătățiri visează pentru popoarele sale. Poate că el are planuri și pentru valahi.

Seara, cînd sosea la gazdă, Horia nu pregeta să povestească sasului și mai amănunțit necazurile care i-au mînat pe-aci. Sasul înțelegea mai greu dar tot recunoștea că toate plîngerile sunt drepte și asigura pe Horia că împăratul Iosif, care e genial și iubește deopotrivă toate popoarele împărăției sale, are să șteargă curînd iobăgia și în Ardeal, cum a șters-o în Austria și în Cehia. Dealtfel hangiul avea mare respect pentru Horia, dădea mîna cu dînsul și nu-l punea la muncă, cum îi punea pe ceilalți tovarăși ai lui, ba-l mai cinstea și cu cîte-un pahar de vin, mai ales în serile cînd n-avea mușterii și putea sta la taifas.

Iar cînd a aflat că vorbește și nemțește s-a bucurat mai mult și îndată i-a făcut cunoștință cu un prieten bun al său, fost grenadir și acuma nemulțumit cu vremile și împrejurările. Vînjos, bătăios, fostul grenadir strigă îndată:

— Nici popoarele să nu aștepte tot numai de la împăratul! Că și împăratul e om și face ce poate! Popoarele să mai puie mîna și pe par cînd nu mai merge altfel! Dreptatea trebuie cucerită ca o cetate! Ai înțeles?

— Înțeles, cum nu! răspunse Horia cutremurîndu-se. Și adăugă pe urmă, cu ochii în tavan, parcă ar fi privit în viitor: Omul tot rabdă, rabdă, pînă ce se umple măsura și nu mai poate răbda, și atunci... Doamne ferește!

În sfîrșit într-o zi notarul Enyedi îl întîmpină radios:

— Ei, Ursule, poimîine sosește împăratul!... Uite și jalba ți-am făcut-o cum m-am priceput mai bine. Să ai noroc!

Mai trecură două săptămîni și în ziua de întîi aprilie, împreună cu tovarășii săi, Horia a pătruns la împăratul Iosif. Pentru că era acum a treia oară aci și cunoștea obiceiurile, aștepta liniștit să-i vie rîndul.

— Ursu Nicula! Iar tu?... Ce dorești?

Era glasul împăratului, blînd, cald, părintesc. Horia încremeni. Împăratul l-a recunoscut, își amintea că a mai fost cu plîngeri și-i vorbea românește, stricat, dar cu un surîs plin de bunăvoință. Cu jalba în mînă, Horia se uita drept în ochii suri ai monarhului. Și, fără să vrea, în acea clipă, i se părea că-l vede întîia oară, acum unsprezece ani, la Zlatna, unde sosise călare, cel dintîi Habsburg care se milostivise a cerceta

Ardealul și pe români. Zîmbea și atunci, în mijlocul mulțimii de mii de români, adunați cu plîngeri nenumărate. Văzîndu-l atît de binevoitor, toată mulțimea s-a prăvălit în genunchi în fața lui, iar dînsul, mișcat, a strigat pe românește: „Scoală, scoală"! Și a început să strîngă el însuși sutele, miile de jalbe din mîinile oamenilor... Copleșit și de amintiri, și de glasul ce-i răsuna mereu în urechi, Horia căzu în genunchi, murmurînd:

— Înălțate împărate...

CAPITOLUL II

VINE HORIA CU PORUNCI!

Pe la Rusalii se răspîndi vestea că s-au întors deputații de la împăratul și că Horia aduce porunci bune. Popa din Albac a și întrebat pe Ion, dar feciorul nu știa nimica, numai că tatăl său încă nu sosise.

Pe urmă, în cîteva zile, s-au lămurit lucrurile: cei trei au venit într-devăr, dar Horia mai zăbovește, că l-a oprit înălțatul împărat să-i mai dea niște porunci noi și poate și alte semne ca nimeni să nu se mai îndoiască despre bunătatea lui față de norodul românesc oropsit de domni și de slujbașii cîrmuirii.

Petre Nicula din Vidra nu mai contenea povestind fel de fel de minunății, mai cu seamă despre audiența la înălțatul împărat. De la dînsul s-a aflat întîi cît de bine cunoaște împăratul pe Horia, cît i-e de drag și cum s-a bucurat cînd l-a văzut, cum i-a zis pe nume și l-a întrebat despre necazurile oamenilor, apoi cît de rău s-a supărat dacă i-a spus Horia că domnii nu ascultă poruncile împărătești și cum s-a jurat că are să-i învețe dînsul omenie și ascultare pe toți... La biserică, la

sfîrșitul slujbei, după ce răspunse la toate întrebările, adăogă cu glas înălțat și aproape amenințător:

— Ehei, măi fraților, Horia e crăișorul nostru și crăișorul împăratului, așa să știți! Ș-apoi dacă nici dumnealui nu capătă dreptate, înseamnă că a pierit dreptatea din lume și putem să punem de mămăligă!

Dar nici Vasile Bodoroiu și nici Toma Pătruț nu stătură cu mîinile în sîn și cu gura încleștată. Și ei împrăștiară vestea cea bună despre mila împăratului și despre prietenia lui Horia cu preaînălțatul, încît din Zarand pînă la Bălgrad s-au umplut și munții, și satele, și toate inimile cu nădejdi trandafirii care se împleteau împrejurul lui Horia ca niște cununițe de nuntă mare.

Apoi într-o seară, tîrziu, sosi și Horia în Crîngul Feregetului. Lumina albă de lună fîlfîia peste văi ca un văl de mireasă frumoasă. Cele cîteva căsuțe împrăștiate în crîng păreau mici ca niște jucării. Pe cerul negru clipeau stele rare înfricoșate de privirea rece a lunei cu obraz batjocoritor. Prin pînza de tăcere apele Albacului gîngureau moleșite de somn. Din cînd în cînd numai cîte-un hămăit de cîine speriat sfîrtica văzduhul, ca țipetele gornicilor la muncile obștești.

În marginea livezii, înainte de-a trece pîrleazul, Horia se opri. Trebuia să-și astîmpere bătăile inimii ostenite de drum și de un simțămînt ciudat. O jumătate de an se scursese de cînd plecase. Cît s-a zbuciumat în acest răstimp în orașul cu străluciri multe și totuși cît i-a fost de dor mereu de munții, de sărăcia și de suferința de-aci! Se întorcea cu inima mai grea, dar de cum a pătruns în munții proaspăt înverziți, sufletul i s-a umplut de o bucurie caldă care răscumpăra toate grijile.

Traista de piele, umflată cu documente și porunci împărătești, agățată peste umărul stîng, îl apăsa ca o

povară chinuitoare. Sorbind lacom răcoarea serii de primăvară în fața codrilor unde și-a măcinat cincizeci de ani de viață, i se păru că se întoarce nu de la Viena acasă, ci înapoi în timp pe o cărare strîmtă, cu urcușuri aspre, pe care la fiece pas întîlnește cîte-o întîmplare, cînd mai măruntă, cînd mai însemnată, cînd mai tristă, cînd mai bucuroasă, din însuși trecutul lui. Se simțea la o răscruce hotărîtoare unde, ca să aleagă calea cea dreaptă, trebuie negreșit să se uite înapoi. Toate gîndurile și toate planurile ce le-a morfolit în cinci săptămîni prin străini trebuiesc chibzuite aici, la fața locului, ca o spovedanie. Nu se potrivesc aici socoteli de aiurea. Locurile își au legea lor plămădită din respirația pămîntului și a oamenilor care sînt și au fost.

Îi era sufletul mai însetat acuma cînd simțea iar sub picioare glia aspră, sălbatecă și totuși primitoare care i-a hrănit toată viața și mai ales care i-a înflorit copilăria. Fusese slăbuț, gingaș și frumușel ca o fetiță în copilărie. S-a deșteptat în lume înconjurat de o iubire mare, aproape bolnăvicioasă. Era al treilea copil, cei doi dinaintea lui muriseră pînă a nu împlini anul. Părinții îl corcoleau mereu înfricoșați să nu se prăpădească și dînsul. Fiindcă se născuse între Crăciun și Anul nou, popa îl botezase Vasile, dar în casă îi ziceau Ursu, ca prin farmecul numelui să-i dea mai multă putere de viață. Ursu i-a zis pe urmă toată lumea, pînă și împăratul. Pe maică-sa a pierdut-o cînd era de zece ani și nu și-o amintește decît ca o frumusețe vestită în tot cuprinsul Munților Apuseni. Pentru că i-a semănat mult, gurile rele scorniseră că l-ar fi făcut cu un grof ungur care a văzut-o la un bîlci în Cîmpeni și, de dragul ei, a venit la Albac și a stat aci trei luni, tocmai în vremea cînd stăpînirea trimisese pe tatăl

său să aducă fier de la Huniedoara pentru cuptoarele băilor din Zlatna, lipsind astfel de-acasă șase săptămîni. Rău se necăjea cînd copiii, în batjocură, îi ziceau pui de grof, mai cu seamă din pricina tatălui său pe care-l iubea mai mult decît pe mă-sa și pe care socotea că porecla aceasta îl rănește adînc, deși bătrînul nu se sinchisea de asemenea fleacuri, ba chiar rîdea de ele. Om bun ca tatăl său nu s-a mai pomenit în Albac. L-a și plîns tot satul cînd l-a omorît pădurea. Horia avea atunci nouăsprezece ani și toate neamurile s-au năpustit asupra lui să-l însoare îndată, să nu stea casa pustie și să se irosească bruma de avere ce-a rămas. El însă s-a împotrivit. Dacă ar fi să se însoare, și-ar alege o femeie pe placul inimii. Are vreme destulă să caute. Și pe urmă sufletul lui era plin de doruri nelămurite. Învățase bine meșteșugul de văsar. Cofele, ciubarele, donițele, furcile de tors pe care le lucra dînsul erau cele mai frumoase de se minunau oamenii cum poate să le facă, cum se minunau dealtfel și de doinele lui, cîntate cu atîta inimă și glas așa de dulce că l-au și poreclit Horia. Îi plăcea să cunoască lumea și oamenii. Pleca cu văsăria lui cînd spre inima Ardealului de la Turda în jos, cînd prin Zarand spre Bihor și Arad și Banat. Cutreierînd astfel țara cu vasele și doinele lui, ajunse să aibă cunoștințe și să fie iubit prin toate părțile românești, iar în sufletul lui să se adune toate durerile și bucuriile celor mulți obidiți.

Într-o primăvară — era atunci tocmai de douăzeci și patru de ani — pornind cu căruța plină de vase spre Zarand, a poposit în satul Crișfior, pe drumul dintre Abrud și Brad. Fiindcă îl apucase noaptea, a mas acolo, la marginea șoselei, în capul satului. A doua zi de dimineață, pe cînd se gătea să plece mai departe și horea un cîntec de jale cu glasul lui moale ca o mîngîiere,

s-a pomenit în față, parc-ar fi ieșit din pământ, cu o domniță frumoasă ca o zînă din povești, subțire și mlădioasă ca firul de trestie tînără, cu niște ochi negri, mari și umezi, adumbriți de gene lungi și lenețe. Stătea pe drumul zbicit și-l cîntărea cu o privire uimită de curiozitate. Mai înainte, pe stînga, la vreo sută de pași, se vedea poarta de fier a castelului familiei Kristsori, cu gardul de zid înalt și cu un șir de plopi bătrîni care parcă străjuiau grădina domnească. Horia își întrerupse îndată cîntecul, își scoase cuviincios căciula și dădu bineț.

— Cine ești tu? întrebă domnița scrutîndu-l și mai stăruitor din ochi.

— Ursu Nicula, domniță, din Albac! răspunse dînsul simplu.

Era unica fiică a nobilului Kristsori, Rafaela, alintată și răsfățată de părinți și de cei cinci frați ai ei mai mari. Avea șaptesprezece ani și toate capriciile. Cîntecul țăranului o atrăsese cu ritmul straniu și dureros care parcă trezise în sufletul ei nostalgii străvechi. Înfățișarea flăcăului cu părul castaniu închis, lung pînă aproape pe umeri, și puțin inelat, despărțit pe creștet, cu figura brună arsă de soare, cu trăsăturile tari și totuși fine, cu nasul drept, subțire și delicat, cu privirea aprinsă și plină de isteține, cu sumanul negru pe umeri — toate îi aminteau un tablou vechi din sala de arme reprezentînd pe strămbunul familiei, pe voievodul Boalea, fiul lui Boariu, căruia regele Sigismund, acum vreo patru sute de ani, i-a tăiat capul pentru că l-ar fi jicnit prin vorbe proaste și de ocară, rostite față de mai mulți nobili, în felurite locuri și cu felurite prilejuri.

În vreme ce țăranul îi spunea cum se duce cu marfa prin țară s-o vîndă și-i arăta obiecte ce credea că o pot interesa, ea se gîndea numai la asemănarea ciudată

dintre acest iobagiu și strămoșul ei. La sfîrșit însă îi zise prietenos:

— Cînd ai să te întorci acasă, să vii la noi la curte, să ne faci și nouă lucruri d-astea d-ale voastre!

Toamna, cum s-a întors de pe drum, Horia s-a dus la curtea din Criștior. Domnița l-a recunoscut și boierul bătrîn l-a tocmit să lucreze ce-i va porunci domnișoara pînă la Crăciun... I s-a dat o odăiță unde a găsit toate sculele și unde i s-a adus tot materialul de trebuință.

Niciodată n-a lucrat Horia cu mai mare bucurie, fiindcă domnița Rafaela stătea în fiecare zi ceasuri întregi să privească cum cioplește și să-l asculte povestind întîmplări și necazuri din viața iobagilor. Ochii ei mari sorbeau poveștile și se umezeau uneori fără să-și dea seama. Întrebase într-o zi pe tatăl ei cum se face că seamănă străbunul din tablou cu omul care lucrează vase de lemn, și bătrînul i-a explicat confuz că nu poate fi vorba de asemănare, deoarece voievodul Boalea chiar de-ar fi fost român sau așa-ceva, cu siguranță însă c-a fost nobil. Atît de puțin convingător i s-a părut argumentul acesta domniței că îndată a început să viseze pe strămoșul familiei povestind pe ungurește aceleași necazuri ale iobagilor ca și Horia. Iar peste cîteva zile, urmărind firul curiozității ei capricioase, întrebă pe flăcău:

— Unde sunt crăișorii voștri?

— Vai, domniță, crăișorii noștri s-au făcut demult unguri și acuma numai în visuri și în basme îi mai întîlnim! răspunse Horia cu un suspin care totuși domniței nu i se păru ridicol.

Aproape de Crăciun, cînd Horia a isprăvit lucrul, Rafaela n-a uitat a mai veni să-și ia rămas bun de la dînsul și i-a întins mînușița ei să i-o sărute. Era caldă și moale și catifelată mîna ceea micuță și avea un tremur

de păsărică speriată, iar la atingerea buzelor țăranului, degetele ei fine și subțiri au strîns involuntar mîna aspră în care se odihneau. Și pentru că de atîtea ori vorbiseră despre crăișori, îi zise și acuma, glumind și cu un surîs de zînă, ca în povești:

— Drum bun și sănătate, crăișorule!

Vorbele acestea i-au rămas lui Horia în inimă ani de zile, și tremurul mînușiței calde și zîmbetul de ispită. Își dădea seama că visul e primejdios și zadarnic și totuși nu se putea despărți de el. Cîteodată se gîndea să intre cătană, să meargă la război, să facă vitejii mari și apoi să se întoarcă triumfător la curtea din Criștior, în fața domniței. Viața îl purta pe căile ei colțuroase, dar nu izbutea să-i alunge din suflet icoanele închipuirii. Cînd se simțea mai amărît, îi venea să se mulțumească a fi sluga ei toată viața, măcar s-o poată vedea uneori și să-și astîmpere inima. Îndată însă înțelegea că așa ar fi pe vecie osîndit și nu i-ar mai rămînea nici o speranță... Își făcea drum să treacă mai des prin Criștior, tot cu gîndul că are s-o vadă cel puțin. Intra în vorbă cu sătenii și-i întreba despre boieri ca să ajungă să afle despre ea. Totdeauna putea să se bucure căci oamenii o iubeau și o blagosloveau fiindcă era bună și vorbea românește ca și dînșii.

Așa au trecut mulți ani, pînă ce odată a aflat, parcă din văzduh, că domnița Rafaela se mărită. În ziua nunții s-a dus și el la Criștior, s-a amestecat în mulțimea de iobagi care așteptau trecerea alaiului domnesc, pe două rînduri, în straie de sărbătoare, pe ulicioara bisericii. În ajun plouase și mai rămăseseră ici-colo petece de noroi. Toată lumea strălucea de fericire, numai el tremura cuprins de friguri. Apoi, din freamătul mulțimii, simți că se apropie nuntașii. Zări pe mireasă, toată în alb, cu ochii plecați și cu un fior de mulțumire pe obraji.

Se sprijinea de brațul tatălui ei... Și deodată, chiar în fața lui, se opri șovăind. Jos, în calea ei, era o baltă de noroi peste care nu putea trece și în care iarăși nu putea călca ea, cu pantofiorii albi de mătasă. O clipă a ținut șovăirea și nici n-a observat-o nimeni afară de Horia care urmărea fiece mișcare a miresei, parc-ar fi fost vorba de mîntuirea sufletului său. Și astfel, înainte să bage de seamă altcineva, el își smulse de pe umeri sumanul de sărbătoare și-l aruncă peste noroiul din calea domniței. Se făcu o rumoare. Bătrînul Kristsori, cu barba puțin căruntă, aruncă o privire de mulțumire țăranului cavaler. Mireasa însăși întoarse ochii cu un surîs. De-abia atunci ochii ei mari întîlniră privirea lui tristă. El înțelese că l-a recunoscut și pe buzele ei i se păru că citește o șoaptă: „Crăișorul!" Apoi ea a trecut înainte lăsînd pe suman două urme de pași de porumbiță.

Horia a plecat degrabă, fără să mai aștepte sfîrșitul. Îi era inima ca plumbul. Vedea că acuma s-a prăbușit visul lui nebunesc. A mai umblat cîteva săptămîni năuc și apoi s-a însurat. Era de treizeci și trei de ani și se simțea bătrîn. Și-a găsit nevastă în Călata. N-a iubit-o și, luînd-o, și-a zis în sine că se răzbună pe soartă.

Un răstimp sufletul i-a fost gol de orice năzuințî. Trăia de azi pe mîine ca toată lumea, prins numai de grijile mărunte ale vieții. Pe urmă nemulțumirea i s-a îngrămădit atît de mult că iar a început să fie urmărit de ochii domniței. Dar acuma numai cu mustrare și dispreț încît îi stîrneau mînie și indignare. Îi apărea mereu și din ce în ce mai stăruitor întrebarea: adică de ce românul să fie numai slugă, veșnic slugă, să slujească pe toți, să fie asuprit și batjocorit și bătut de toți? Țara asta-i românească și totuși românii sînt slugi în țara lor.

De-atunci năzuințele și străduințele i s-au închegat într-o țintă nelămurită. Iobagii români, oriunde se aflau, erau frații lui pentru care totdeauna era gata să sară să-i apere. Bătrînii povesteau că toate pămînturile au fost ale românilor în vechime și că străinii, profitînd de blîndețea și răbdarea poporului, încetul cu încetul i-au luat toate drepturile pînă ce l-au făcut slugă. Prin urmare numai dreptate să fie și atunci se va îndrepta și viața românilor.

— Vrem dreptate! a început să spună dînsul oamenilor.

Și a început s-o caute și s-o ceară oriunde se ivea prilejul. Rîvna lui a îndemnat și pe alții încît azi dorul de dreptate mocnește în toate căsuțele iobăgești. Pînă acum cîțiva ani, oamenii nici măcar a se jelui nu îndrăzneau. Și iată că azi plîngerile au ajuns la împăratul! Iar acum doi ani, cînd deputații au pornit la Viena, moșul Gavrilă Todea, de optzeci de ani, cel bătut pentru că fusese la Sibiu cu jalba norodului, a strigat cu glas tare în fața oamenilor:

— Tu să fii crăișorul nostru, Ursule, și să ne cîștigi dreptatea întreagă măcar de-ar fi să ne omoare pe toți.

La întoarcere nu l-a mai găsit pe moșneag. Murise. Dar cuvintele lui i-au rămas înfipte adînc în suflet. A patra oară aducea acuma porunci de îndreptare de la împăratul. Dacă însă nici de data asta nu se va face dreptate?... Printre pomii înfloriți din livadă pluteau închipuiri alburii de aburi ca niște stafii. Una părea că se apropie mereu, ispititor. Cînd o privi mai bine, se înfioră căci avea înfățișarea domniței care i-a încălzit odinioară inima. În aceeași clipă îi răsună în urechi:

„Dreptatea nu se cerșește! Dreptatea se cucerește!"

Se spăimîntă şi-şi făcu cruce. Vedenia nu mai era. Nu-şi dădu seama dacă glasul a venit de la închipuirea de aburi ori a răsărit din adîncimile sufletului său şi s-a ridicat ca o poruncă. În urechi îi ţiuia neîncetat glasul stăruitor, cu aceleaşi cuvinte, şi cînd trecu pîrleazul, şi cînd bătu în uşa casei. Fiindcă nu răspunse nimeni, căută cheia şi-şi deschise singur. În odaie nu era nimic schimbat, parcă numai azi dimineaţă ar fi plecat de acasă. Feciorul trebuie să fie pe la fata lui Ion Mătieşu. Tinereţe! Ştia de dragostea băiatului şi ar fi fost bucuros să-l vadă însurat şi aşezat. Dacă ar fi avut şi el în tinereţe norocul să întîlnească iubirea, poate că azi nu i-ar ţipa în urechi vorbele acelea stăruitoare. Pentru dreptatea altora şi-a ucis fericirea lui. De şase ani nevastă-sa, cu copilul cel mic, a fugit la părinţii ei, la Călata. Nu s-a putut împăca cu ticăloşirea zi de zi a casei lor. I-a imputat mereu că a ajuns de ruşinea satului, că sînt mai nevoiaşi decît ţiganii, că se surpă casa peste ei... El recunoştea în sine că aşa este, cicăleala ei îl supăra totuşi. Ar fi vrut ca barem ea să-i simtă şi să-i preţuiască zbuciumările. Cînd a plecat, trîntind uşile, cu copilul cel mic de mînă, a lăsat-o să se ducă şi nici pe urmă n-a mai chemat-o înapoi. Pentru viaţa lui avea nevoie să fie slobod în toate privinţele...

A doua zi era duminecă şi Horia a coborît în sat. A ascultat întîi slujba şi apoi, în faţa bisericii, oamenii l-au înconjurat să le spuie cum a umblat şi ce-a adus de la împăratul. În vreme ce se sfătuia cu sătenii, din cancelaria comunală, din colţ, a ieşit primarul Macavei Bota, înalt, burtos şi fălos, şi a venit drept la dînsul, zicîndu-i:

— Na, Ursule, bine că ai sosit, că am poruncă mare de la ișpan să te duc îndată la Cîmpeni, să-i povestești și dumnealui ce porunci ți-a mai dat împăratul!

Rîse disprețuitor și puse mîna pe brațul lui în semn că l-a și arestat. Horia se smuci aspru și răspunse:

— Măi omule, vezi-ți de treabă și lasă-ne pe noi în pace, că eu n-am nici o socoteală cu domnii tăi și nici la înălțatul împărat nu m-au trimis dînșii, ci oamenii aceștia de omenie și dumnealor trebuie să le dau socoteală ce am făcut, iar nu altuia!

Primarul se burzului:

— Ba eu am să te duc, Ursule, măcar de te-ai supăra tu oricît de rău! Porunca-i poruncă și eu n-am să calc poruncile nici de dragul tău și nici de dragul nimănui!

Se apropie de Horia, dar un bărbat mai voinic îl îmbrînci încît se clătină și ajunse tocmai în mijlocul mulțimii, de unde apoi fu aruncat afară în ghionturi necunoscute. Furios, primarul vru să se repeadă totuși la Horia. Întîlni însă deodată atîția ochi amenințători, că se răzgîndi, se întoarse și porni înapoi spre cancelarie, strigînd în gura mare:

— Așa?... Ei lasă că eu ți-s popa de-acu încolo, frate Ursule! N-ai vrut să asculți de vorbă bună, ai să știi de frică! Te-am acoperit eu pînă acuma, dar lasă pe mine!... Mi-o plătiți voi cu toții!

— Ce să-ți mai plătim, că doar ți-am plătit de mult peste cincisprezece mii de zloți și încă nu ne-ai dat socoteală! zise Horia batjocoritor.

Toată lumea izbucni în rîs.

— Lasă că vă dau eu vouă socoteală, n-aveți grije! adăogă primarul din fața cancelariei, amenințînd cu pumnul.

Atunci Horia, cu o sclipire ciudată în ochi, spuse celor dimprejur:

— Apoi nu-i nimica, oameni buni, că avem noi porunci de la preaînălțatul împărat pentru toate potăile!

CAPITOLUL III

DE LA ANA LA CAIAFA

În aceeași seară Horia sui coasta spre casa lui Cloșca din Cărpiniș. Se îmbrățișară frățește. Ion Cloșca era sufletul cel mai apropiat de inima lui. Cu vreo șapte ani mai tînăr, mai mic și de statură, se potriveau totuși în toate gîndurile. Horia niciodată nu începea ceva fără să se sfătuiască și să se învoiască cu Cloșcuț.

— Bine că te-a adus Dumnezeu voinic și sănătos! murmură Cloșca strălucitor de bucurie. Ia vezi, Mărino, să ne faci o mîncare domnească, auzi, că uite, a sosit fratele meu Horia!

Mărina, frumoasă și harnică, era slăbiciunea lui Cloșca. O iubea atît de mult că de dragul ei ar fi fost în stare să și ucidă. Dacă n-a plecat a patra oară cu Horia la Viena, de vină au fost și ochii verzi ai femeii.

După ce îi povesti pe îndelete cum și ce-a făcut prin Viena, Horia sfîrși:

— Iacă, Ioane, împăratul e cu noi, dar și noi trebuie să fim cu împăratul!

— D-apoi nu sîntem? se miră Cloșca.

Horia îl privi lung și de-abia într-un tîrziu răspunse:

— Da, cu inima și cu gura sîntem, negreșit... Dar oare numai cu atîta făcutu-s-a vreodată ceva în lume?

Și mai nedumerit, Cloșca întrebă:

— Apoi atunci?

De-abia în clipa aceasta văzu că fratele lui de cruce are parcă o înfățișare nouă. Glasul îi rămăsese tot cel vechi, fierbinte și prietenos, dar în ochii lui ardea o flacără care înspăimînta, poruncind și rugînd în același timp.

— Fapte ne trebuiesc, Cloșcuț! mormăi Horia cu o privire ce îi scormonea inima. Nouă totdeauna fapta ne-a lipsit. De aceea ne-au încălecat toți veneticii de am ajuns slugi și străini în țara noastră... Au venit ungurii peste noi cu foc și sînge, și i-am primit. Au făcut ei legi ca să ne încătușeze, și le-am primit. Au călcat legile făcute de ei pe spinarea noastră, și am primit. Am primit mereu toate batjocurile pentru că ne-a fost frică de faptă. Parcă moartea n-ar fi moarte fie că ți-o dă călăul din porunca domnilor, fie că ai căpăta-o în luptă dreaptă dînd și tu înainte de-a primi lovitura... Sîntem totdeauna uniți în supunere și umilință și niciodată nu ne putem uni ca să cucerim dreptatea. Nu e sat în țara asta unde să nu găsești un sărman trup de iobagiu ba spînzurat, ba tras în țeapă, ba frînt pe roată și ciopîrțit în bucăți, spre a băga spaima în oameni și a-i ține pe vecie în jug ca pe vite... [20]

Cloșca încremenise pe laviță ascultîndu-l. În odaia curată, plină cu de toate ca un stup, vorbele lui Horia șerpuiau ca niște limbi de foc mistuitoare. Se uita în ochii lui de oțel și vedea numai luciri de săbii și suliți înțepătoare. După un răstimp zise și el cu sfială:

[20] Replica lui Horia definește caracterul social al relațiilor istorice dintre români și unguri, eliminînd confuzia de care, eventual, ar putea-o stîrni lectura grăbită a romanului.

— Măi frate-meu Horia, mi-aduc aminte că-mi povestea bunicul, cînd eram micuț, cum s-au sculat odată iobagii, demult, poate să fie și două sute de ani, împotriva domnilor... Și spunea că au pornit oamenii și au tăiat și au aprins tot ce-au întîlnit, și ai noștri ar fi cuprins Aiudul și Clujul, și au făcut prăpăd mare pretutindeni, de credeau că nu mai rămîne nici viță și sămînță domnească. Ș-apoi deodată au venit cătane multe din Țara Ungurească, cu puști și cu cai și cu tunuri, și s-a băgat zîzanie și frică în oameni și s-au risipit care încotro. Dar căpitanul lor a murit de moarte crîncenă, prăjit pe jilț de fier, și tovarășii lui au fost siliți să mănînce din carnea lui friptă și smulsă cu clește înroșite în foc...

— Știu și eu povestea asta, Cloșcuț — șopti Horia cu un zîmbet mohorît. Chiar domnii o răspîndesc înadins ca să reteze din rădăcini orice pornire îndrăzneață în mintea noastră. Parcă toate pedepsele groaznice pe care le împart pentru vina cea mai ușoară, de ce sînt ? Fiindcă numai așa izbutesc să ucidă în noi, înainte de-a încolți, orice gînd de răzvrătire.

Și deodată adăogă cu un glas fierbinte ca o rugăciune:

— Cloșcuț, frate de cruce, uite azi, zi sfîntă de duminecă, aici, în casa asta a ta bogată și frumoasă, cînd te văd întîia oară după șapte luni, îți mărturisesc din suflet că aș îndura bucuros orice moarte, oricît de crîncenă, fără un geamăt și fără o lacrimă, numai de-aș găsi oamenii care să îndrăznească a încerca să sfarme nedreptatea și rușinea!

Se făcu o tăcere lungă. Cloșca lăsă ochii în pămînt și murmură:

— Horia, Horia, mi-e frică de tine!

Parcă ar fi așteptat răspunsul, Horia zise îndată, schimbat la față și la glas:

— Știam, frate Cloșcuț, că noi nu sîntem făcuți pentru fapte și tocmai de aceea am adus iar o traistă plină de dreptăți pe hîrtie. Uite-o colea! Doldora!... Asta ne trebuie și am adus. Aș mai fi adus eu și altceva, dar... Ți-oi lăsa poruncile ție, să te duci iar cu căciula în mînă, să cerșești, cum am mai cerșit și eu și toți de atîția amar de ani în zadar pe la toate ușile. Și domnii au să se șteargă dinapoi cu poruncile împărătești și noi o să rămînem tot așa cum sîntem, ori poate mai rău, că dumnealor trebuie să fie mai supărați acuma că iar ne-am dus la împăratul... Ehei, bine mi-au spus oamenii pe-acolo că fiecare are ce i se cuvine!

Cloșca se buimăci de tot. Pînă acum Horia fusese mai mlădios, mai îngăduitor. Chiar i se păruse că numai gura e de el. Niciodată n-a fost așa de îndîrjit. Poate l-au schimbat pe acolo oamenii? Aici, dimpotrivă, și cînd cei prea necăjiți spuneau c-ar trebui să mai încerce și cu răul, că binele nu te scoate la liman, Horia povățuise răbdare și mereu răbdare.

Cloșca însuși era din fire sfios și cu mare supunere față de lege și stăpînire. Avea avere frumoasă, avea nevastă tînără și un dor de viață liniștită și tihnită. A fost de trei ori la împăratul, dar mai mult de dragul lui Horia în care credea ca în Dumnezeu. Ultima oară, deși comunele îl aleseseră, a făcut ce-a făcut și nu s-a mai dus. Nu de frică, ci de cumințenie. Căci pe cît de stăpînit era de obicei, tot așa de dîrz și neînfrînat devenea cînd se pornea. Îndesat la trup, cu fața rotundă și brună, cu ochii mici, scăpărători, se încăpățîna și se înverșuna fără seamăn. Dacă apuca să făgăduiască, se ținea ca un rob.

De aceea acum cuvintele lui Horia și mai cu seamă privirile lui îl tulburau. Își dădea seama de o primejdie mare spre care îl îndemna, cu atît mai mult că nu pricepea încă întreg gîndul prietenului său. Pe de altă parte iarăși nu putea să nu fie cu trup și suflet alături de Horia care era mai înțelept decît toți și care totdeauna a căutat numai binele obștesc. S-ar fi simțit o zdreanță de om dacă și-ar fi părăsit fratele de cruce tocmai în clipa cînd s-ar ivi o adevărată primejdie.

Era încurcat și nici nu mai știa ce să spună. Din norocire tocmai atunci dădu buzna în casă frate-său Toader, însoțit de Vasile Sgîrciu, feciorul surorii lor Achimia, măritată în satul Seliște. Auziseră c-ar fi venit Horia și voiau să afle și ei cîte ceva.

Într-adevăr trebuiră să schimbe vorba. Horia scoase din traista de piele bătută cu ținte galbene niște documente prin care împăratul poruncea guvernului din Sibiu să facă îndată dreptate oamenilor, să-i apere de slujbașii domeniului și ai comitatului pînă cînd însuși majestatea sa va hotărî asupra cercetărilor orînduite, să nu se atingă nimeni de deputații comunelor care au fost cu plîngerile, iar pe oamenii care s-ar mai afla prin temnițe să-i trimită degrabă pe la casele lor.

— Poruncile astea trebuie să fi sosit la cîrmuire, căci poruncile împărătești umblă mai iute ca picioarele mele — adăogă Horia cu un zîmbet amar. Acu să mai așteptăm, să vedem ce-or face domnii de la Sibiu și dacă n-or face nimica, apoi s-or duce iar oamenii comunelor să întrebe și să se roage să împlinească porunca împărătească și să slobozească din temniță pe Dumitru Todea și pe ceilalți.

Cloșca, fiindcă adineaori șovăise, vru să fie mai zelos și strigă că nu mai e vreme de așteptat, ci să se dea de știre oamenilor și îndată să plece deputații la Sibiu pînă

ce porunca împărătească e încă proaspătă. Horia îl potoli cu o privire puțin mustrătoare:

— Mai sînt doar cîteva săptămîni pînă-n postul Sînpetrului. Ce înseamnă asta față cu răbdarea noastră de veacuri? Să nu umble bieții oameni în zadar și să li se răspundă că n-a sosit nici o poruncă. Măcar atunci de-ar fi mersul cu folos!

Apoi în dumineca întîi din postul Sînpetrului se adunară la Cîmpeni oamenii din toate satele care făcuseră plîngere la Viena. Îi chemase Cloșca. Se sfătuiră să plece cîte doi bătrîni din fiece comună și să afle la cîrmuire ce s-a făcut cu porunca împărătească. Horia nu spuse nimica, deși Cloșca, speriat de privirile și de zîmbetul lui neîncrezător, a încercat mereu să-l stîrnească. În sfîrșit Cloșca propuse să meargă negreșit și Horia, căci fără dînsul n-are să se facă nici o ispravă. Toată lumea stărui, dar Horia refuză: el a umblat destul și are dreptul să se mai și odihnească; dealtfel cîrmuirea, cum ar da cu ochii de dînsul, l-ar și prinde și l-ar băga în temniță, ori poate l-ar și spînzura, că doară de doi ani îl tot caută ca pe un tîlhar.

Deputații în frunte cu Cloșca, porniră chiar a doua zi la Sibiu, zăboviră acolo vreo trei zile pe la porți pînă ce un domn foarte împopoțonat îi primi, îi ascultă cu băgare de seamă, stătu pe gînduri, răsfoi prin niște cărți groase și apoi le spuse să vie după răspuns peste două zile. Se întoarseră peste două zile și atunci același domn le vorbi și mai blînd că oamenii care sînt prin temnițe vor fi sloboziți cît de curînd, iar ei să se ducă acasă și să aștepte fără grije căci plîngerile lor vor fi cercetate de aproape și li se va face dreptate pînă în două săptămîni... Cloșca oftă ușurat și mulțumi domnului cum se pricepu mai frumos. Parcă i-ar fi luat o piatră de pe

inimă, așa se simțea de vesel pe tot drumul lung pînă acasă. N-avu răbdare și, după ce îmbucă ceva, se repezi pînă la Albac, să-i spuie și lui Horia că dreptatea sosește. Horia nici nu clipi, îl lăsă să isprăvească și pe urmă zise rece:

— Bine, frate Cloșcuț, să vedem peste două săptămîni!

Îndoiala din glasul lui îl îndîrji și-l hotărî să plece iar, numai cu cîte-un om din fiecare comună, să afle rezultatul la Sibiu chiar din gura acelui domn de treabă. Fură primiți însă într-o cancelarie mai mică, de către alt domn, ursuz, bătrîn, uscat, cu pana de gîscă după ureche. Înțelegea mai rău românește, răscoli mai multe bucoavne și le spuse plictisit că nu s-a sfîrșit încă deplin cercetarea, dar să vie din nou peste alte două săptămîni... Însăși amînarea aceasta dovedește că guvernu vrea să facă dreptate, se gîndi Cloșca mulțumit, că altminteri putea să ne alunge acasă fără nici un răspuns ori să ne spuie verde că n-avem dreptate. Firește, duse și la Albac vestea bună, dar Horia neclintit, zise iarăși:

— Bine, frate Cloșcuț, să mai așteptăm două săptămîni!

Cu aceiași tovarăși, Cloșca luă drumul spre Sibiu. Inima totuși îi era strînsă mai cu seamă din pricina răcelii lui Horia. Fură purtați de la o cancelarie la alta două zile. A treia zi pătrunseră numai pînă la un aprod care le comunică răspunsul cîrmuirii: că jalba lor, împreună cu toate documentele și cu porunca împărătească, a fost trimisă la Galda, domnului fișpan, și că pe viitor să nu mai vie pe-aici, fără să se ducă acolo după dreptatea ce li se cuvine.

Cloșca îngălbeni. Dacă plîngerea a ajuns la Galda, slabă nădejde de dreptate a mai rămas. Fișpanul comi-

tatului Albei era baronul Kemenyi, trufaș, disprețuitor și fără inimă, de la care nici un iobagiu n-a primit decît vergi sau furci. Dar se reculese, căci nu voia să se dea bătut. Îi apărea mereu Horia, cu zîmbetul neîncrezător și cu ochii plini de necunoscut, și se îndemna să mai încerce. Îi era teamă că, de va ieși dreptatea lui Horia deasupra, se va întîmpla ceva ce n-a mai fost.

Pentru că mai aveau merinde, se înțelese cu tovarășii ca, întorcîndu-se spre vetrele lor, să se abată pe la Galda. Fișpanul nu era acasă. Aflară că e pe la Aiud, la vînătoare, dar că îl așteaptă să pice în două-trei zile. A patra zi veni într-adevăr și găsi deputația de iobagi la poarta castelului. Cum îi văzu, se încruntă. Nu suferea pe iobagii cu jalbe, zicînd că jalba e începutul răzvrătirii.

— Ce-i, măi oameni? întrebă baronul, oprind trăsura. Ce căutați pe-aici în loc să fiți la muncă și pe la casele voastre?

Vorbea atît de bine românește că oamenii spuneau c-ar fi chiar român sau măcar de neam românesc. Cu căciula în mînă, Cloșca răspunse supus:

— Umblăm după dreptate, măria ta!

— Aha, după dreptate! făcu fișpanul strîmbînd din nas.

După ce auzi însă despre ce e vorba, se îmblînzi și le spuse liniștit că a lipsit de-acasă și de aceea n-a putut să ia cunoștință de porunca maiestății sale care trebuie să fi sosit în zilele acestea. Are să se intereseze cît mai curînd și va judeca după dreptate, numai ei să fie oameni cumsecade, să muncească cinstit și să-și vadă de treburi. În urma stăruinții lui Cloșca, dădu voie să vie peste vreo două săptămîni după răspuns.

Astfel oamenii se întoarseră acasă cu speranțe de bine. Totuși Cloșca nu se mai duse la Albac: îi era frică de batjocura lui Horia.

Ca să înduioșeze pe fișpan, Cloșca se întoarse la Galda cu optsprezece oameni, tot unul și unul. Iar nu-l găsiră. Acum era la Cluj, la un sfat domnesc. Un scriitor ieși însă în curte și le spuse răstit că măria sa n-a avut răgaz să se ocupe de chestiunea lor, că a trebuit să rezolve lucruri mult mai serioase, totuși, în semn de milă și bunăvoință, i-a poruncit lui să le aducă la cunoștință că, îndată ce-i va rămîne timp liber, are să cerceteze și afacerea aceasta și, prin urmare, să mai treacă peste vreo două-trei săptămîni pe-aici... Cloșca clocotea. Se stăpîni și zise doar că, deoarece tot au venit și-s osteniți, vor aștepta și pe măria sa. Scriitorul se înfurie cumplit, socotindu-se ofensat în demnitatea sa. El le-a vorbit în numele domnului baron și nu dă voie nimănui să se îndoiască de cuvîntul său, iar la sfîrșit îi scoase afară din curte numai în sudălmi ungurești. Oamenii, îndemnați de Cloșca, nu se descurajară. Au așteptat o săptămînă încheiată pînă ce a sosit fișpanul. Dar fișpanul era de asemenea mînios că n-au împlinit poruncile scriitorului, care e nemeș și mîna lui dreaptă, și le porunci să plece îndată acasă și să vie peste două săptămîni. Să nu mai cuteze însă a veni atît de mulți, că oamenii de treabă nu bat drumurile cînd e vremea muncilor...

Cloșca era abătut. Dumineca următoare, la ieșirea din biserică, povesti ce-au pățit, dar adăogă, fiincă se afla și Horia de față:

— Pentru dreptate sînt în stare să-mi tocesc picioarele pînă la genunchi!

Horia zîmbi. Tot așa vorbise și el odinioară.

Cînd ajunse la Galda și pătrunse iar la scriitorul supărăcios, Cloșca vorbi mai supus și mai mieros chiar decît vorbise cu fișpanul, căutînd astfel să-l înmoaie, fiindcă înțelese că acum de el atîrnă dreptatea. Și într-adevăr scriitorul se îmblînzi și răspunse că baronul l-a însărcinat pe dînsul să citească toate hîrtiile și să-i raporteze. Pînă într-o săptămînă va isprăvi. Atunci apoi să vie oamenii ca să-și afle dreptatea.

Întîi plănuiră nici să nu se mai întoarcă acasă, ci să aștepte aici săptămîna, cum au mai așteptat și de rîndul trecut. Cloșca stărui să nu rămîie. I se părea atît de sigur că a izbîndit, încît ținea să afle și Horia asemenea știre. Horia însă era dus prin Zarand.

După răspuns acuma, ca să fie mai pe placul fișpanului, veni numai cu cinci oameni. Fiecare aduse însă și cîte un plocon pentru scriitorul în m'inile căruia se găsea soarta comunelor: un purcel de lapte, două găini grase, o gîscă îndopată, o sută de ouă într-un ciubăraș lucrat de feciorul lui Horia... Gornicul de la poartă fu trimis înlăuntru cu darurile. Totuși scriitorul nici nu se arătă, nici nu-i chemă în cancelarie. Numai gornicul le aduse răspunsul: să meargă acasă și să-și vadă de muncă; cercetările s-au făcut și s-au sfîrșit și din ele s-a văzut că toată vina este a lor pentru că n-au fost destul de ascultători și supuși poruncilor domnești; deci să nu mai umble pe drumuri că altfel vor fi și ei foarte aspru pedepsiți.

Cloșca, desperat, a rugat pe gornicul român să facă bine să-i lase să vorbească și dînșii cu măria sa scriitorul, că poate are să se îndure să le împartă o dreptate mai bună. După multe stăruințî gornicul își luă inima în dinți și se duse înlăuntru cu rugămintea lor. Peste cîteva clipe însă a ieșit roșu ca para focului.

Iobagii să nu mai îndrăznească a stărui, că îndată îi dă pe mîna pandurilor să le tragă cîte zece vergi la spinare. Şi dacă se încăpăţînează să stea pe la porţi, să ştie că vor fi puşi în lanţuri şi trimişi la închisoare, să se sature de rebeliune.

Pămîntul se clătină subt picioarele lui Cloşca. Ieşi din curtea castelului domnesc cu paşi şovăitori, parc-ar fi fost beat, urmat de cei cinci tovarăşi, năuciţi ca şi dînsul. Nu mai era în stare să gîndească nimica. Ori încotro îşi arunca ochii i se părea că vede numai prăpăstii. Se tîrîră aşa pînă la gazda lor, Matei Pratea, iobagiu pe moşia fişpanului, bătrîn, cu nouă copii şi văduv. I se făcu milă de Cloşca mai ales, care era prăpădit de tot, şi le spuse, în mare taină, să mai încerce şi la Bălgrad, că este acolo un maior tare de omenie şi poate dumnealui să-i înveţe ceva, că mult bine a făcut multora de-l blagosloveşte toată sărăcimea. Se spune chiar că ar ţine de nevastă o romîncă, pe fata unui protopop de pe Someş unde românii sînt grăniceri, scăpaţi de domni şi de iobăgie. Maiorul a vrut să tragă la cătane şi pe oamenii de pe-aici, ca să-i mîntuiască de robie, i-a şi scris într-o carte, dar domnii au prins de veste şi s-au supărat c-or să rămîie fără iobagi şi i-au oprit pe oameni să mai meargă la Bălgrad şi au stricat socotelile maiorului.

Cloşca s-ar fi agăţat şi de un fir de pai. A doua zi, pe la amiazi, sosiră la Bălgrad şi găsiră pe maiorul Altmayer, comisar de război şi comandantul biuroului de recrutări. Era grăsun, cu o faţă strălucitoare de bunătate. Deputaţii îi căzură în genunchi şi Cloşca îl rugă fierbinte să nu-i lase şi să le facă dreptate, că de unsprezece săptămîni aleargă şi altă nădejde nu mai este să fie ascultate poruncile împărăteşti.

Maiorul citi hîrtiile, își atîrnă și ochelari, clătină din cap de cîteva ori și pe urmă, împăturindu-le cu băgare de seamă, răspunse blînd cu accentul tărăgănat săsesc:

— Eu n-am nici o putere, oameni buni! Eu sînt cătană și nu mă pot amesteca în treburi de țivili. Dreptate aveți, că așa se arată în documentele astea. Dar eu n-am putere să vi-o dau, că de-aș avea, v-aș da-o... Voi însă să aveți răbdare, oameni buni! Duceți-vă acasă și nu vă amărîți deloc. Maiestatea sa, împăratul, a făgăduit că iar are să vie pe-aici curînd de tot, să vadă cum i s-au împlinit poruncile. Atunci să ieșiți și voi cu jalbele și înălțatul împărat n-are să vă lase cu inima întristată!

— Apoi c-am răbdat destul, domnule maior! zise Cloșca întunecat, ca și cînd ar fi trîntit o ușă grea.

Și pînă acasă tot suduind au mers, ca să-și mai răcorească sufletele. Iar duminecă, vorbind cu oamenii, Cloșca mereu se oprea și scrîșnea, parcă turbase:

— Asta-i dreptatea domnilor, oameni buni, vedeți?... Precista și soarele lor de domni!

CAPITOLUL IV

CU VOIA ŞI PORUNCA ÎMPĂRATULUI!

— Na, frate Cloşcuţ, acu ce mai facem? zise Horia peste cîteva zile, găsindu-l mai potolit.

— Apoi ori pierim, ori ne facem singuri dreptate! răspunse Cloşca încruntat şi mohorît.

Altă ieşire nici nu vedea: să se învoiască în taină cu oamenii din toate satele Ardealului şi, într-o singură şi aceeaşi zi, să se năpustească asupra domnilor şi să-i omoare, iar curţile lor să le facă praf şi cenuşă. Numai aşa vor scăpa de unguri şi vor putea trăi în pace. Chiar socotise că pînă pe la Crăciun ar avea vreme destulă să se pregătească încît în ziua de anul nou să nu se mai găsească în Ardeal nici urmă şi sămînţă ungurească [21].

— Ehei, dacă s-ar împlini lucrurile astea ca din gură! oftă Horia gînditor. Trebuie chibzuit şi cumpănit bine, frate Cloşcuţ!

[21] In capitolul VI, *A ncastră-i lumea*, autorul adoptă o formulare care elimină orice umbră de îndoială în ceea ce priveşte orientarea conflictului dezbătut în roman: „să nimicească toată sămînţa de domni unguri şi bogăţiile lor să le lase pe seama oamenilor nevoiaşi care se luptă acuma pentru dreptate ..." (vezi p. 270, r. 30-33).

El de mult bănuia că aici au să ajungă și tocmai de teama aceasta a alergat de atîtea ori pînă la împăratul. Și de multe ori și-a pus întrebarea: ce-ar fi dacă ar veni vremea și ce-ar trebui să facă? Dar niciodată n-a îndrăznit să meargă cu gîndurile pînă la capăt. De-abia acum la urmă, la Viena, după ce a ieșit de la împăratul, cînd a simțit că toate sforțările sînt osîndite a rămîne zadarnice, și-a zis și el, ca și Cloșca azi, că s-a umplut paharul. Totuși el încă de atunci și-a dat seama de greutățile ce se vor ridica în cale. Oamenii se aprind iute, dar și mai iute se lasă. Obida de veacuri a mucegăit sufletele și a tocit îndrăznelile. Mulțimea fără cap e neputincioasă...

Cînd reveni la Cărpeniș, peste vreo săptămînă, găsi pe Cloșca închis în casă la sfat cu un om voinic, pletos, cărunt, cu mustăți mari, cu niște ochi mici foarte sclipitori. Cloșca sări fericit:

— Vai, parcă Dumnezeu te-a adus, că tocmai despre tine vorbeam!... Uite, dumnealui e omul care ne trebuie! adăogă apoi arătîndu-și tovarășul. Mă mir cum de nu ți-am spus mai demult, dar dacă dumnealui numai din Crăciun în Paști coboară în sat, cum să-l ții minte? Poate nu-l cunoști deloc, că nici nu e cărpinișan, ci crișan, de la Vaca, peste dealuri, și s-a însurat la noi pe moșie. A fost și cătană, are *obșit* și cînd zice o vorbă apoi e zisă. Îl cheamă Gheorghe Marcu, dar oamenii îi zic Crișan...

Crișan sfredelea pe Horia cu o privire plină de curiozitate. Auzise de dînsul și-l respecta din pricina călătoriilor la Viena și mai cu seamă pentru că a vorbit chiar cu împăratul, ceea ce lui, vechi ostaș, i se părea cea mai mare cinste. Ca mărginaș nu se amestecase pînă acum în treburile obștești ale satului. Dealtfel nici nu-i plăceau lui sfaturile oamenilor unde se cheltuia vorbă

multă în zadar. Vorba fără faptă e ca și recrutul care nu-i cătană și nici civil. Avînd casa luată de zestre pe Coasta Dăroaiei, depărtișor de drumul țării, își vedea de necazurile lui și nici cînd se ducea la tîrg, la Cîmpeni ori la Abrud, nu trecea prin sat, ci totdeauna peste dealuri, că-i venea și mai drept.

Lui Horia îi plăcu omul. I se păru hotărît și dîrz. Mai mult în glumă totuși îl cercetă, zicîndu-i cu glas prietenos:

— Cătană zici c-ai fost, dar în război fost-ai?

— Fost!

— Dar dușmani omorît-ai?

— Omorît!

Horia îi dădu mîna, adăogînd cu alt glas, mai gros:

— Na, să ne fie întîlnirea într-un ceas bun și cu noroc!

— Apoi ceasul bun tot numai omul singur îl alege! răspunse Crișan privindu-l drept în ochi.

Cloșca încercă să-i așeze îndată la vorbă, mai ales că dînsul chiar începuse cu Crișan o poveste cu multe înțelesuri. Horia se codi. Pe de o parte nu voia să se destăinuiască unui om pe care-l întîlnește întîia oară, oricîtă încredere i-ar fi inspirat; apoi socotea trebuincios să mai pipăie sufletele satelor înainte de-a putea alege și porni pe o anume cale. Și la Cloșca venise acum tocmai să-l îndemne să nu stea cu mîinile în sîn și să nu se mulțumească a scrîșni din dinți, ci să vorbească cu oamenii din comunele lui și să găsească pe cei mai vrednici.

— Cu dumnealui ne-om învoi noi repede, cînd o fi trebuință, că a fost cătană și n-are lipsă de multă vorbărie — zise dînsul, uitîndu-se lung la Cloșca. Atunci ne-om duce noi la dumnealui acasă, că-i mai departe, numai să vie vremea!

— Dumneata ești mai cuminte și ai să chibzuiești cum e mai bine — se amestecă Crișan. Dar boala lungă niciodată nu-i bună. Omul prost e slab și fricos. Să nu-ți fie cu mirare dacă domnii or afla toate gîndurile dumitale mai curînd decît oamenii!

Horia simțea la fel și de aceea nu-și dezvăluia nimănui sufletul întreg, nici chiar fratelui de cruce Cloșca. Dădu doar din cap că așa este și schimbă vorba.

Cum sosi însă acasă trimise pe feciorul său Ion să cheme pentru duminecă după-amiazi la Cîmpeni, în cîrciuma lui Ispas Galdău, pe ulița dinspre Bistra, pe Ursu Șoldeșu din Secătura, pe Ion Iobagiu din Bistra, pe David Onu Surdu din Mușca, pe Ioniță Mămăligă din Mogoș, pe Ionuț Dandea din Bucium, pe Nicolae Fordea din Ponor... Îl dăscăli cum să vorbească cu ei, cum să le spuie să vie negreșit ca să afle niște porunci împărătești, dar nimeni să nu știe despre plecarea lor. Înainte de a se mijii de ziuă feciorul porni, iar el însuși se duse tocmai la Vidra, la Petre Nicula pe care, de cînd se întorsese de la Viena, îl întîlnise o singură dată în Cîmpeni, la tîrg. Petre era om mai cu stare, avea pămînt și vite destule și o casă bună în marginea satului, într-o fundătură de vale. Muncea iarna și la văsărit, ca toți moții, ca să mai facă bani fiindcă îi dăruise Dumnezeu și copii mulțișori. Se bucură zgomotos văzînd pe Horia și strigă:

— Ia seama, nevastă, să nu se surpe hornul, c-a dat Dumnezeu de-a mai venit și pe la noi crăișorul nostru!

Dar Horia nu-i dădu mult răgaz, ci-i porunci să meargă să poftească pînă aci pe Iacob Todea și pe Petre Goia, pe Tulia Nicula, pe Toma Gligor și pe Pavel Bocu, să se sfătuiască puțin împreună cu toții.

Petre Nicula nu șovăi, deși ardea să afle ce s-a putut întîmpla. Bănuia că trebuie să fie din pricină că porun-

cile împărăteşti n-au avut nici o putere şi-şi zicea că poate vrea să puie la cale o nouă plecare la Viena, deoarece aceiaşi oameni hotărîseră şi în trecut şi ei strînseseră chiar şi banii de drum din comune. Vidra e însă sat împrăştiat şi, pînă să-i înştiinţeze pe toţi, trecu de amiază, iar pe Tulia Nicula nici nu-l găsi deloc, fiind plecat cu vase prin ţară de cîteva săptămîni.

Spre seară se adunară şi Horia vru să le spuie mai întîi cum a umblat Ion Oargă Cloşca pe la Sibiu şi prin Galda. Ştiau toţi.

—D-apoi dacă ştiţi, oameni buni, ce-aveţi de gînd acuma? întreabă Horia întocmai cum întrebase şi pe Cloşca.

Clătinară din cap, se uitară unii la alţii, mormăiră „Dumnezeu ştie", „Ce să mai facem", „Noi n-avem nici o putere"... De-abia tîrziu, Iacob Todea, mai amărît, zise:

— Pînă ne-or vedea tot plecaţi şi neputincioşi, domnii dreptate nu ne-or face, măcar să vie oricîte porunci de la împăratul! Şi oamenii, săracii, putrezesc prin temniţe!

Se gîndea la frate-său, Dumitru, care de doi ani suferea la Aiud, în închisoare.

Îndrăzneala aceasta dezlegă şi limba lui Pavel Bocu, colţuros, cu ochii bolbocaţi:

— Apoi să te duci iară la împăratul, bade Ursule, şi să-i spui verde cum îşi bat joc domnii de porunca lui!

Petre Nicula, cam înfricoşat din fire, ca omul cu mulţi copii, aprobă din tot sufletul pe Pavel; mersul la împăratul nu putea avea urmări prea rele, mai ales dacă nu va mai fi ales el să meargă, ceea ce i se părea că are să se şi întîmple, pentru că el şi-a bătut destul picioarele.

— Ba eu nu m-oi mai duce nicăiri, măi oameni, să știți și să nu vă lăsați în nădejde! zise Horia deodată atît de rece parcă cu vorba lui s-ar fi făcut mai frig în odaie. Că și de maiestatea sa mi-ar fi rușine, că nici înălțatul împărat n-are ce să ne facă dacă noi nu suntem în stare să ne mișcăm deloc!

Acum se aștepta ca vreunul din ei să se înfurie cel puțin cît Cloșca deunăzi. Amuțiră însă mai rău toți. Apoi unul oftă, ceea ce îndemnă pe Petre Goia să bolborosească:

— Să pierim cu toții, că se vede c-așa ne-a lăsat Dumnezeu.

— Da de ce să pierim mereu noi și să nu mai piară și alții! făcu Horia tot aspru.

Nu răspunse nimeni. Pe fața fiecăruia văzu însă o îngrijorare neagră, ca și cînd fiecare ar fi cîntărit în sine urmările unui astfel de gînd, căci pînă la faptă nici cu gîndul nu mergeau. Horia simțea și înțelegea sufletul lor. Odinicară la fel s-a zbuciumat și dînsul. Născut în umilință, crescut în frica de stăpînitori, obișnuit numai cu amenințări, bătăi și torturi, pedepsit pentru vina cea mai ușoară cu moartea cea mai crîncenă (simpla tăiere a capului părea o adevărată favoare față de tragerea de viu în țeapă, frîngerea cu roata de jos în sus și alte asemenea feluri de moarte, dealtfel amănunțite anume în legi cunoscute), omul trebuia să piardă orice avînt și mai cu seamă orice încredere în sine. Parcă ar fi vrut să-i scuture din toropeală, Horia îi întrebă pe rînd:

— Ce zici, Iacobe?... Ce zici, Toma?... Dar tu, Pavele?... Și tu, Petre Goia, tu cel văr cu tîlharul de birău de-aici?

Singur Goia gemu înfricoșat:

— De...

Pe urmă, după un răstimp, Petre Nicula zise foarte stăruitor:

— Mai bine să ne mai ducem o dată la împăratul, să ne mai jeluim, să ne mai rugăm! Cu răul nu faci nimic, dar cu supunerea tot mai înmoi și inima cea mai vicleană!

— Cum să ne punem noi împotriva cătanelor cu pușți și cu tunuri? se minună deodată Toma Gligor aproape supărat.

Și îndată găsiră toți pricini de codire: că oamenilor li-e frică de domni, că domnii au arme și slugi și cătane, că nemeșii tot nu s-ar lăsa pînă nu ne-ar doborî chiar de-ar fi să aducă și din alte împărății cătane cîtă frunză și iarbă, că iobagiul mai bine rabdă orice decît să se răzvrătească de bună voie...

— Să dea poruncă împăratul să ne sculăm ș-apoi atunci să vadă ungurii cine sîntem noi! strigă chiar Petre Nicula într-o clipă de uitare și sigur mai dinainte că asemenea poruncă nu poate da nici împăratul.

— Așa da, să vie poruncă împărătească și pe urmă lasă-i pe mîna noastră! făcu și Iacob Todea îndată.

Fiindcă și ceilalți se încălziră, Horia, cu o strălucire mare în ochi, izbucni mulțumit:

— Poruncă vreți de la împăratul?... Da spusu-v-am eu ce porunci mi-a mai dat înălțatul împărat? Știți voi ce porunci mai sînt pe drum și cîte au să mai sosească în curînd?

Nu mai putu continua căci un copil al lui Petre Nicula năvăli în casă, strigînd:

— Tată, tată, vine birăul cu doi gornici!

— La noi vine, măi băiete? se sperie Petre ridicîndu-se.

— La noi, la noi... Au și trecut pîrleazul din vale și suie pe cărăruie spre casă. Uite-i, că se văd și din fereastră!

Horia, lîngă geam, își aruncă ochii. Veneau. Era sigur că pe dînsul îl caută. Același simțămînt îl aveau și ceilalți bărbați, încît Petre chiar zise:

— O fi umblînd să prindă pe unchiețul?

— Vezi bine că după mine umblă! murmură el împingîndu-și traista la spate și dîndu-se mai laoparte din dreptul ferestrei.

— Ba dintre noi nu te-or lua, bade Ursule, de-ar veni cu toți pandurii comitatului! scrîșni Iacob Todea. Că doară n-om răbda chiar batjocura asta!

— Nu, nu, mai bine-i sucesc eu gîtul, măcar că mi-e văr! sări și Petre Goia, suflecîndu-și mînecile cămășii.

Atunci însă muierea lui Petre Nicula, durdulie și roșcovană, care-și văzuse de treburile ei pe la foc, se întoarse la dînșii cam mînioasă:

— Ba să faceți bine, măi oameni, și să nu ne faceți nouă pozne în casă, că nu-i casă de țigani casa asta!... Mai bine haide, unchiețule, și cată-ți de drum sănătos! Ia-o prin tindă în dosul casei, strecoară-te printre clăile de fîn și bagă-te-n pădure, că numai două-trei sărituri zdravene îți trebuie. Apoi dacă ești în pădure poate birăul să te tot caute pînă l-o sătura necuratul!

— Bine zice femeia — făcu și Petre Nicula răsuflînd ușurat.

Luă binișor de mînă pe Horia, să-l întovărășească pînă afară, că în tindă e cam întunerec.

— Rămîneți sănătoși c-apoi om mai vorbi noi altădată! zise Horia din prag, liniștit.

De-abia se închise ușa în urma lui că se și auzi în fața casei pașii de cisme potcovite ai primarului

Vasile Goia, iar apoi îndată glasul lui ruginit și sfătos:

— Petre!... Măi Petre Nicula!... Ia ieși pînă afară un pic!

— Da ce vînt te-aduce pe la noi, domnule birău? întrebă Petre ivindu-se în pragul tinzii.

Primarul, răspunzînd din gură, îl dădu laoparte ca să-și facă loc să treacă înlăuntru:

— Apoi tot bine, măi Petre, dar ia lasă-mă să intru și eu în casă cu feciorii mei, că ne-am ostenit de cît am bătut drumurile toată ziulica!

În odaie găsi pe cei patru bărbați șezînd liniștiți ca la o șezătoare de bătrîni.

— Aha, țineți sfat mare, măi boieri! strigă Vasile Goia batjocoritor. Dar Ursu Nicula văd că lipsește? Cum se poate?... Crăișorul, măi Petre! C-am auzit c-așa-i ziceți, ori numai tu l-ai botezat așa?

— Care Ursu Nicula? se burzului Petre Goia, mai îndrăzneț, ca neamul.

— Și tu, pricopsitule, te ții de pulpana lui Horia? făcu primarul cu un dispreț care turti de tot pe Petre. Mai bine ți-ai vedea de sărăcie că-ți mor copilașii de foame în vreme ce tu umbli la sfaturi!

Parcă găsirea lui Petre Goia l-ar fi mîniat mai rău decît toate, urmă îndată mai aspru:

— Na, pe mine să nu mă purtați cu minciuni că eu vă cunosc și măselele din gură!... Iute, iute, că n-avem vreme de pierdut!... Ia vedeți și voi, măi feciori, că poate voi îl aflați mai degrabă!

Bărbații se jurau că nici n-au văzut pe Ursu Nicula, iar muierea prinse a blestema că-i sperie copiii și-i răscolește casa pentru cai verzi pe pereți. Gornicii scormoniră prin casă, prin pod, prin grajduri, prin grădină, peste tot, în zadar. Vasile Goia nu voia să plece cu mîna goală și mai bine de un ceas se ciorovăi cu

oamenii, cînd glumeț, cînd poruncitor și amenințător. În cele din urmă, trebuind să se retragă cum a venit, le zise dojenitor:

— V-aș putea lua pe voi în locul lui Ursu Nicula, că știu tot! Eu am ochi mulți, măi fraților! L-am văzut pe Horia azi-dimineață intrînd în sat, l-am văzut pe nepotu-său Petre Nicula, alergînd cu limba scoasă după voi... Dar eu nu-s rău, măcar că ziceți voi că-s rău! Iacă, vă las să sfătuiți mai departe!... Sînteți mulțumiți?... Dar pe el nu-l mai cruț. Am avut poruncă în buzunar să-l prind și am închis ochii mereu. Drept răsplată dînsul pînă și la împăratul m-a pîrît c-am mîncat banii satelor... Șade frumos, ia spuneți și voi ...! Nu-i frumos, degeaba. Faci bine și-ți plătește cu rău. De aceea nici eu nu-l mai pot îngădui. Ș-apoi cînd se pune cineva rău cu mine, nu mai scapă nici în mormînt de gheara mea!... Noapte bună!

Horia rămăsese în marginea pădurii, cploșit după un copac bătrîn. Îi era teamă să nu cumva să aibă bieții oameni de pătimit din pricina lui. Văzu pe gornici adulmecînd prin grădină, apropiindu-se și de pădure pînă chiar spre locul unde era dînsul. Auzi deodată limpede glasul lui Ursu Uibaru:

— Că doară n-a fost nebun să aștepte pe-aici cînd pădurea e colea!

Stătu nemișcat pînă ce văzu pe Vasile Goia coborînd împreună cu gornicii. Vru să mai intre în casă, să continue sfatul, dar se răzgîndi: să nu abată vreo primejdie adevărată asupra oamenilor.

Pătrunse mai adînc în pădure, apoi coti spre vale, trecu prin cîteva grădini și livezi. Era întunerec beznă cînd bătu la ușa lui David Avram, biet hurcaș cu șapte copii, fără altă avere decît bordeiul cu o palmă de ogradă. Și numaidecît i se plînse creștinul împotriva

birăului Vasile Goia care chiar azi pe la prînz, i-a smuls un țol de subt copii pentru patru zloți și doi husoși ce i-ar datora, nu știe pentru ce, și pe care nu i-a putut plăti dacă n-are de unde. Ba, fiindcă s-a rugat să-l mai ierte și să nu-i ducă scoarța că n-are cu ce să-și învălească amărîții de copii, birăul s-a înfuriat de i-a mai tras și vreo șase palme peste obraz că, zice, să nu fie obraznic.

— Bun e Dumnezeu, Davide, și poate ne scapă odată și pe noi de toți tîlharii aeștia! îi zise Horia în chip de mîngîiere.

Se culcă în tindă, pe vatră, cotoșmănit în țundră. Se perpeli între somn și trezie. De dincolo auzi toată noaptea oftînd și prin somn cînd pe David, cînd pe nevastă-sa, iar de cîteva ori pe o fetiță de după cuptor, rîzînd cu atîta poftă și atît de limpede parc-ar fi fost ziua-n amiaza mare la zburdălnicii cu alți copii. Gîndurile îl munceau mai aprig ca totdeauna.

Mai ușor i-ar fi poate să-și piarză el urma și să-i lase pe oameni să se descurce cum vor crede. El s-ar putea duce prin alte părți, unde nu-l cunoaște nimeni, să trăiască — umilit, greu, căznit, dar liniștit, fără să se mai războiască cu nimeni. Dar asemenea purtare ar fi nevrednică. Ani de zile a deșteptat mințile oamenilor pînă i-a făcut să vadă și să înțeleagă și să simtă nedreptățile, i-a învățat să nădăjduiască trai mai omenesc, și acuma, cînd a deschis doruri și pofte, să-i lase în voia soartei? Asta nu se poate!

A continua viața așa, iarăși nu se poate. Se vede foarte bine că domnii au hotărît să-l prindă și să isprăvească cu dînsul. Porunci în acest scop au mai fost date, dar închideau ochii toți. Acuma însă s-au schimbat lucrurile. Deunăzi primarul din Rîul Mare, azi cel din Vidra... Mîine-poimîine, oricît s-ar feri, vreun gornic

sau chiar vreun slujitor plătit anume va pune mîna pe el. A prevăzut aceasta de cînd era la Viena. Și-a făcut socoteala că, de a se întoarce acasă de-acolo tot numai cu vreo poruncă mălăiață, apoi de el e mai rău. De aceea, cum a ieșit de la împăratul, s-a pus pe lucru. Poporul care rabdă toate asupririle le merită. Trebuie să arătăm că nu mai vrem să răbdăm. Știa însă că singură, de la sine, numai ca să respingă batjocura ori să dobîndească legea, mulțimea iobăgească nu se va scula, oricît ar încerca el și alții s-o îmbărbăteze. Îi trebuia o momeală, un cuvînt fermecat sau un semn deosebit care să scoale în picioare toată lumea. În două săptămîni, cît a rămas după ceilalți la Viena, și-a strîns cele de lipsă.

De-abia azi a găsit un îndemn adevărat, cînd a auzit simțămîntul profund al oamenilor: să dea poruncă împăratul... Așa a simțit și el cînd și-a luat la Viena poruncile și semnele împărătești, cu care să pornească la drum îndată ce va vedea că nu se poate altfel.

Și totuși a umblat cu ele în traista de piele șase luni și încă n-a suflat nimănui un cuvînt. În străfundurile sufletului său a fost un glas care mereu s-a împotrivit: nu se clădește nimic trainic pe deșertăciune. Nu găsea cuvinte care să acopere acest glas, dar simțea foarte puternic că cel puțin aici lozinca nu se potrivește și sună gol și fals. Oare pe bolnav nu-l minți spre a-l sili să urmeze anume cură grea cînd e vorba să-i scapi viața? Oare pe copil nu-l amăgești cu vorbe pînă primește să încerce cutare sforțare severă care se speră că-i va înfrumuseța viitorul?

Cînd se crăpă de ziuă, Horia, nerăbdător, porni spre Cărpiniș. Cloșca era dus în cătunul vecin, la

Seliște, cu niște treburi, la soră-sa Achimia, dar spre amiazi avea să se întoarcă. Așa-i spuse Mărina și nu greși. Cloșcuț sosi mai curînd, puțin cam supărat. Adineaori, venind prin sat, pe drumul de țară, în dreptul bisericii, s-a întîlnit cu Ilie Onu, gornicul de la Cîmpeni, om tare de omenie și prieten vechi, și i-a spus să facă bine să se păzească și să fie numai cu ochii în patru fiindcă domnii umblă morțiș să-i prindă pe toți camenii care au fost la împăratul, dar mai cu seamă pe el, Cloșca, și pe Horia, căci ei ar fi capii tuturor relelor. Însuși ișpanul Intze a poruncit chiar alaltăieri tuturor primarilor domnești de prin comune să puie gheara pe ei, prin orice vicleșug, și să-i trimită legați butuc la dînsul că pe urmă are el grijă să nu mai vadă nici unul lumina soarelui prea degrabă.

— Apoi de aceea, frate Cloșcuț, să și mergem la Crișanul tău, să vedem cît e de om de ispravă! zise Horia calm.

— Din partea asta n-am teamă, că e mai bun și ca mine!

— Na hai, să nu mai zăbovim!

Crișan, cît era el de liniștit, se miră totuși văzîndu-i așa curînd. Vru chiar să zică ceva, dar Horia i-o luă înainte:

— Na, frate Crișane, iacă a sosit și vremea de vorbă mai deschisă, dacă nu cumva ești prins de vreo treabă ori de vreun necaz!

— C-apoi lucrul s-a cam isprăvit, că ne apropiem — de iarnă și de-acu încolo, numai la pădure de-om mai ieși — zise Crișan cu o încercare de surîs pe care o credea obligatoare ca gazdă, care însă nu-l prindea deloc.

După ce se așezară și se înțeleseră că tot ce se vorbește rămîne numai între ei trei, Horia își trase

dinainte traista de piele umflată de hîrţoage şi le spuse drept cuvînt înainte:

— Uite, aci, sînt taine şi lucruri pe care nu le-am arătat încă nimănui în lume! Nici ţie, frate Cloşcuţ, măcar că ştii tu prea bine că mi-eşti mai aproape decît un frate... Dar aşa am avut porunca şi aşa m-am jurat să fac! Şi a trebuit să împlinesc şi porunca, să ţin şi jurămîntul!

Scoase un teanc de hîrtii şi le puse pe masă, întrebînd:

— Da carte ştii, frate Crişane?

— Dacă ştiam, azi aş fi strajameşter şi nu mi-ar mai păsa de nimica-n lume; răspunse Crişan cu mare părere de rău.

Horia le citi şi le tălmăci poruncile prin care împăratul cerea guvernului din Sibiu să facă dreptate oamenilor, să libereze pe cei întemniţaţi, să uşureze toate sarcinile, să vegheze ca nobilii să nu năpăstuiască pe iobagi... Dacă a văzut însă că trebuie să se întoarcă acasă iar numai cu atîta, şi-a luat inima-n dinţi şi i-a spus verde împăratului că poruncile acestea nu vor fi împlinite şi, dacă nu vor fi, apoi oamenii nu vor mai putea răbda, ci se vor ridica şi-şi vor face singuri dreptate. Împăratul a stat o clipă foarte mirat, s-a mai gîndit puţin şi, privindu-l drept în ochi, i-a zis: „Tut ihr das!" adică pe româneşte: „Faceţi voi treaba asta şi pe urmă lăsaţi pe mine!" Horia, cînd a auzit vorbele acestea, a căzut în genunchi şi i-a sărutat mîna şi i-a mulţumit frumos. Iar peste două săptămîni a primit porunci noi şi nişte semne împărăteşti, ca toţi românii să aibă încredere în Horia şi să nu se îndoiască deloc. El nu le-a scos însă la iveală şi nici n-a vorbit nimănui despre ele, că aşa a făgăduit înălţatului împărat, ci a aşteptat să vadă dacă domnii măcar acuma, vor asculta poruncile primite. Cloşca a văzut bine şi a

auzit cum ascultă cîrmuirea ungurească poruncile împăratului.

Desfăşură alte hîrtii, zicînd:

— Aşa că a venit vremea, cum am spus şi înălţatului împărat, să căutăm să ne facem singuri dreptate!

— Cu voia şi porunca împăratului! adăogă Crişan puţin întrebător.

— Apoi vezi bine, cu voia şi porunca înălţatului împărat! întări Horia, uitîndu-se neşovăitor în ochii lui. Că uite colea şi celelalte porunci!

Le tălmăci altă poruncă nemţească precum că naţia românească nu mai are să slujească nemeşilor, ci numai împăratului, fiindcă nemeşii n-au ascultat şi n-au împlinit cuvintele preaînălţate. Românii sînt slobozi a se face cătane împărăteşti, grăniceri, ca şi cei de la Făgăraş şi din Banat şi de la Năsăud. Comenduirea de la Bălgrad trebuie să-i scrie în cărţile oştirii şi să le împartă arme ca să apere ţara şi pe înălţatul împărat împotriva tuturor duşmanilor dinafară şi dinlăuntru.

— Na, asta-i tare bună poruncă — observă Crişan, ca fost ostaş. Scapă bieţii oameni de toate necazurile! Că grănicerii nu mai fac slujbe domnilor...

— Numai domnii să nu ne oprească! întrerupse Cloşca.

Firește, că domnii vor încerca să se împotrivească, fiindcă n-are să le vie deloc la socoteală să rămînă fără iobagi. Mai pe vară, nu se ştie cum şi de unde, au aflat oamenii ceva despre porunca asta şi îndată tot satul Hăpria, de pe lîngă Bălgrad, s-a dus să se înscrie grăniceri. Maiorul cela de treabă, la care a umblat şi Cloşca, i-a şi înscris îndată, că se vede îi şi venise porunca de la împăratul. Ş-apoi sute şi mii de alţi oameni au alergat într-acolo, chiar şi de prin părţile acestea, şi maiorul i-a însemnat pe toţi în cărţile mili-

tare. Dar domnii cînd au văzut una ca asta s-au speriat și ce-au făcut, ce nu, că au șters tot ce scrisese maiorul de la Bălgrad.

— Apoi așa vor face iarăși, să vedeți dumneavoastră! mormăi Cloșca întunecat.

— Ar face dumnealor, cum nu, dacă n-aș mai avea eu colea și porunca astălaltă! strigă Horia cu un zîmbet triumfător, întinzînd pe masă, în fața celor doi, alt pergament, mai mare, scris mai mult cu roșu, și legat cu trei peceți.

Le citi pe nemțește și apoi tălmăci pe românește că, întrucît nemeșii și națiia ungurească din Ardeal nu s-ar îndemna cu nici un chip a împlini cu sfințenia cuvenită poruncile cele împărătești, națiia românească să se scoale, cu mic cu mare, și să alunge și să stingă pe nemeșii unguri de pretutindenea în cuprinsul Ardealului, să nimicească și să sfarme toate averile lor, iar moșiile să le fie luate ca pe urmă să se împartă după dreptate românilor care le-au și stăpînit în vechime. Nimenea să nu fie cruțat deloc, fără numai ungurii care s-or face români, botezîndu-se în legea și credința românească...[22]

[22] În studiul *Gîndirea românească în secolul al XVIII-lea în Transilvania* (București, Editura Științifică, 1966), Lucian Blaga menționează: „«Botezarea» intru ortodoxie a nobililor maghiari capturați nu a fost în cursul răscoalei un fapt tocmai răzleț, căci documentele vremii ne vorbesc despre vreo 300 asemenea cazuri. Îndeplinirea acestui act ritual se pare că avea asupra mulțimii un efect așa-zis catarctic. În ochii iobagului — un nobil, care accepta ritualul, devenea ca unul dintre ai săi: actul ritual ortodox aducea pe nobil la numitor comun cu iobagul. Prin actul botezului, nobilul apărea *desființat* în calitatea sa de «nobil»". Același autor vede în această practică „setea de desființare a nobilimii, de care era cuprinsă în iureșul răscoalei iobăgimea, dominată încă de atitea prejudecăți. Un foarte ciudat amestec de elemente ideologice constatăm așadar în programul lui Horia. Răscoala poartă în toate privințele pecetea condițiilor local-istorice, în care i-a fost dat să izbucnească" (p. 80). *Istoria României* (București, 1964) comentează în același spirit, cum la ocuparea Abrudului, „toți orășenii de altă lege fură botezați sau jurați în legea românească" (vol. III, p. 763).

Cloșca și Crișan fură atît de mirați că nici nu putură rosti vreun cuvînt. Horia, parc-ar fi bănuit vreo îndoială în sufletul lor, adăogă cu însuflețire:

— Uitați-vă bine, că astea nu-s nici glume, nici înșelăciuni, ci slovă și pecete împărătească!

Mîngîie el însuși documentele cu mîna și mîna îi tremura puțin, ca și cînd ar fi fost cuprins de o presimțire.

— Și ai ținut tu în traistă poruncile astea sfinte atîta vreme și ne-ai lăsat pe noi să ne chinuim, frate Horia! zise Cloșca încîntat deodată, dar și cu imputare, sculîndu-se în picioare.

— D-apoi vezi c-așa am avut porunca și eu de la preaînălțatul împărat! răspunse Horia mai potolit. Dar acuma să vă arăt și semnele ce le-am primit, ca să nu mai fie nici o greșeală!

Cu mare băgare de seamă mai scoase din traistă o cruce mică aurită cu chipul împăratului Iosif și o carte sfîntă în trei limbi, legată în piele roșie și cu dungi de aur peste tot. Le avusese învelite bine într-o fîșie de stofă, parc-ar fi fost un patrafir vechi. Sărută cucernic crucea întîi și pe urmă cartea, și le întinse pe rînd celor doi:

— Poftim de vedeți și dumneavoastră!

Le pipăiră și le sărutară și dînșii cu toată evlavia, iar Crișan exprimă simțămintele lor cele mai adînci, rostind:

— Na, mare minune!

Dar nu mai e vreme nici de mirare, nici de sfaturi multe. Trebuie pornit repede la fapte. S-a lăsat toamna; mîine-poimîine poate să vie gerurile și înghețurile și zăpezile, cînd va fi mai greu să urnești lumea. Dacă o vrea Dumnezeu, pînă atunci s-ar putea sfîrși bine

toate, să nu se mai afle nici picior de ungur prin Ardeal.[23]

Deci cît mai curînd să adune fiecare satele sale și să vorbească oamenilor că împăratul vrea să-i facă grăniceri și prin urmare să plece îndată cu toții la Bălgrad. Să le arate deslușit că asta e dorința chiar a preaînălțatului împărat, ca nimeni să nu se codească! Lumea dealtfel cam știe că împăratul i-a făgăduit lui Horia multe lucruri bune și frumoase, și nu va întîr-

[23] Formularea — întîlnită, cu mici variații, și în alte pagini ale cărții — surprinde, la prima vedere, prin generalitatea ei, în opoziție cu caracterul de clasă al răscoalei. În acest episod al romanului — ca și în altele cu care cititorul va mai face cunoștință — scriitorul urmează cu fidelitate *litera* documentelor consultate, amintite și în alte lucrări științifice ale istoriografiei actuale. Edificatoare rămîn, în această privință, precizările acad. D. Prodan, în lucrarea sa *Supplex Libellus Valachorum* (capitolul *Momentul răscoalei lui Horea*, p. 270—271): „Răscoala e evident socială. Și mai precis, iobăgească. Din răscoală lipsesc intelectualii, nu e prezentă decît cea mai mare parte a preoțimii, în genere preoțimea în stare asemănătoare cu a țărănimii și populația minieră a Munților Apuseni. Dar răsculații sînt români, iobagii ridicați sînt iobagi români. Ei pornesc răscoala, ei o propagă și asupra celorlalți iobagi, asupra iobagilor unguri. Ei atrag în mișcarea pentru conscripția militară și iobagi unguri și chiar sași. Dar această implicare e de prea mici proporții ca să poată altera caracterul românesc al răscoalei. Caracter care își are originile firești și în faptul că iobagii români trăiau în genere cele mai apăsătoare forme ale vieții iobăgești. Dar și în faptul că marea masă a iobăgimii din Transilvania era românească, de alt neam, de altă lege, respinsă, disprețuită ca atare. Tendința a fost de a antrena în luptă toată iobăgimea, practic însă răscoala s-a restrîns, în genere, la ținuturi românești.

Adversarii țăranilor răsculați sînt, în genere, stăpînii feudali, nobilii, apoi instăriții urbani, aparatul administrativ. Dar cum adversarii sînt în genere unguri, iar țăranii în genere români, iobag fiind, mai ales pe teatrul răscoalei, aproape sinonim cu român, în lozincile țăranilor adversarii sînt nobilii și ungurii. Aceștia nu sînt decît clasa suprapusă a propriului popor. Și sînt nu numai adversari sociali, ci în genere identici și cu adversarii politici ai poporului român. Țărani români și luptători politici români se ridică în genere împotriva aceluiași adversar. Apropierile, contaminările între cele două planuri de luptă se puteau produce cu atît mai ușor. *E inteligibilă confundarea atît de frecventă a lozincilor sociale cu cele naționale în cursul răscoalei și dintr-o parte și din alta. În asemenea raporturi generalizările se produceau în chip firesc.*

Mărturie stau variatele lozinci țărănești, în care atît de des iobagi și români de o parte, nobili și unguri de alta se confundă." (Sublinierile ne aparțin.)

zia să asculte porunca împăratului. Apoi numai începutul e greu, că celelalte sate, cum vor afla, se vor scula și ele și vor fi alături de luptători. Dacă cumva domnii ori slujbașii s-ar încumeta să stînjenească plecarea la Bălgrad, atunci să se vestească oamenilor și porunca a doua și să se năpustească asupra nemeșilor, să prefacă în praf și cenușă tot ce e unguresc.

— Numai cătanele să ne lase-n pace! zise Crișan.

— Cătanele-s cu noi că-s ale împăratului și cînd or vedea chipul împăratului, trebuie să puie pușca la picior ori să fie de partea noastră, că doară și noi pentru împăratul ne ridicăm! răspunse Cloșca uitîndu-se cu drag la crucea cu chipul împăratului și vorbind atît de repede că păru mai peltic de cum era de obicei.

De început trebuie să înceapă Crișan în Zarand, în țara lui, ca să vie pe urmă de-acolo cu oamenii la Cîmpeni și Abrud, să meargă toți împreună spre Bălgrad.

— Na bine! zise Crișan fără a clipi, ca un ostaș care primește o poruncă mare. Numai să-mi dai din vreme poruncile și semnele, să le arăt oamenilor, să știe toți că pornim cu voia împăratului!

— De-acu Doamne-ajută! șopti Cloșca, închinîndu-se.

— Ar mai trebui să ne jurăm și noi credință unul altuia că om merge nesmintit împreună pînă la biruință ori la moarte — zise Horia cu glas înmuiat și îmbrățișîndu-i cu privirea pe amîndoi. Dar ce nevoie, cînd soarta ne leagă împreună de-aci încolo mai tare ca un jurămînt!

— Așa să ne-ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt, Maica Precista și toți sfinții! încheie Crișan, în

picioare, cu o cruce mare, ca la biserică, în fața icoanelor.

Oamenilor de încredere chemați prin feciorul său la Cîmpeni, Horia le povesti numai că înălțatul împărat a dat poruncă nouă ca să fie primiți grăniceri toți românii care nu mai vreau să stea iobagi. În curînd va trebui să se adune bărbații din toate satele să pornească la Bălgrad împreună spre a nu fi împiedecați de către slujitorii domnești. El îi va pofti pe toți cînd va sosi ceasul, iar pînă atunci ei să fie cu mare băgare de seamă și să se ferească de vînzători.

Peste vreo trei zile apoi și trimise lui Crișan poruncile scrise pe românește și crucea cu chipul împăratului. Aducătorul, Iacob Topa, sprinten și isteț, zise țanțoș ca ștafetă de război:

— Crăișorul nostru îți poftește multă sănătate și spor întru toate, căpitane!

CAPITOLUL V

HAI, FECIORI!

Trecură cîteva zile și Crișan nu dădu nici un semn de viață. Horia se neliniști. Acuma orice întîrziere i se părea primejdioasă. Pe de o parte s-ar putea să răsufle ceva din gîndurile lor și să se zădărnicească întreaga mișcare, de altă parte îi era frică să nu se strice vremea și din pricina asta pe urmă să nu mai vrea să plece oamenii la drumurile și străduințele grele ce vor trebui. Pică deci într-o seară, fără veste, la casa lui Crișan, aducînd și o cruce galbenă împodobită frumos care să slujească drept steag în lupta ce are să pornească. Era chiar zi de luni.

— Apoi io-s cătană și aștept porunca de începere — zise Crișan răspunzînd la nedumerirea lui Horia. M-am mirat și eu de-ajuns că nu vine porunca, dar cătana tace și se supune!

Deși n-a primit ordinul, el și-a întocmit planul de lucru: cum să adune satele, cum să plece și pe unde, cum să dea de știre lui Horia despre tot ce se întîmplă... În sfîrșit rămaseră înțeleși că duminecă, adică 31

octomvrie, să înceapă negreșit și în aceeași zi să-i trimită veste despre ce și cum s-a împlinit.

Toată săptămîna, Horia își văzu de treburi liniștit parcă nimic nu s-ar petrece. Numai cîteodată i se încleșta brusc inima și atunci, într-o străfulgerare de lumină dureroasă, simțea rostogoliri de mulțimi înfuriate care se sfărîmau toate peste sufletul său. Încolo însă se scălda într-o bucurie limpede. Odată ce se aruncase zarul, soarta lui și a tuturor era hotărîtă. S-a isprăvit vremea șovăirilor și a vorbelor. Faptele se închegau acuma în aer spre a coborî apoi pe pămînt subt forma unui uragan care să smulgă din rădăcini toate nedreptățile și suferințele trecutului și să netezească sau măcar să întredeschidă calea cea nouă.

Totuși simțea nevoie neîncetat să umble, să vadă oameni, să se uite adînc în ochii lor, să le spună tainic că se pregătesc lucruri mari, să surprindă nădejdea pe fața lor. Vechilor prieteni din sat le povesti întrevederea cu împăratul și le vesti ascunsele porunci împărătești, ca astfel să-și mai ușureze inima și să-și apropie mai mult sufletele pe care va trebui să se sprijine mîine. Miercuri se repezi pînă la Cloșca să-i comunice cum a poruncit lui Crișan să înceapă duminecă negreșit hora cea mare. Vineri se găsi tocmai sus, prin Arada, unde intră în vorbă cu gornicul Ștefan Trifu, cel cu ochi înțepători ca sulițele. Se aveau bine și, mai cu seamă în anii din urmă, i s-a arătat tare binevoitor, vestindu-l cînd să se păzească de haidăii stăpînirii, ba chiar ascunzîndu-l o dată în podul casei sale fiindcă doi panduri se luaseră pe urma lui și se înverșunau să-l prindă. Deși Trifu nu se schimbase deloc, deși toată lumea îl ținea om de omenie, Horia acuma parcă se temea de dînsul și, vorbind, nu știa cum să se depărteze mai curînd fără să-l supere. Pe seară se

întîlni cu feciorul său Ion care, neştiind că şi bătrînul umbla pe-aici, venise să mai dea tîrcoale Ilinei lui Ion Mătieşu. Dealtfel Mătieşu îi şi zise, mai în glumă mai înadins:

— Măi Ursule, mi se pare că noi curînd de tot ne-om încuscri?

— D-apoi numai să dea Dumnezeu să ieşim sănătoşi din postul Crăciunului! răspunse Horia cu un zîmbet.

Venind spre casă cu Ion, îi spuse şi lui despre cîte se pun la cale, că e şi dînsul mare şi trebuie să cunoască strădaniile oamenilor şi să intre şi el în rîndul lor. Feciorul era cu trup şi suflet pentru luptă şi se ruga să-l facă şi pe dînsul măcar căprar.

— Na, căprar ori căpitan, tot una-i, numai să ne ajute Dumnezeu să izbutim! murmură Horia.

A doua zi, pe cînd Ion îşi făurea o suliţă din coasa cu care muncise toată vara numai pe moşiile domeniale, Horia, privindu-l cum lucra, îşi aduse aminte din senin, fără să vrea, de o ţeapă văzută demult, cu vreo douăzeci de ani în urmă, într-un sat unguresc de pe cîmpie, avînd înfipt în vîrf un sfert de cadavru omenesc, înnegrit, putrezit şi ciugulit de ciori, rămăşiţele unui iobagiu român care ucisese pe copiii stăpînului său şi apoi dăduse foc curţilor. Amintirea aceasta îl supără toată ziua şi-i înnegri gîndurile, încît după-amiază fu cuprins de o bănuială neroadă, că Crişan, în loc să-i împlinească voia, s-a dus cu poruncile împărăteşti şi cu crucile la fisolgăbirăul din Brad şi i-a dezvăluit toate planurile. Ar fi trebuit să aibă un om al lui, cunoscut vechi şi de încredere, pe lîngă Crişan, pentru legătură şi ca să-i cunoască toate mişcările. Degeaba se revolta în sine împotriva acestor bănuieli nevrednice, ele stăruiau în creierii lui şi nici nu-l slă-

biră pînă ce chemă pe Iacob Topa și-i porunci să plece chiar acuma, să ia urmele lui Crișan și să-i aducă știri despre el și despre tot ce se va întîmpla.

Noaptea o petrecu ca iepurele, ascultînd și așteptînd, deși știa bine că în zadar. În somnul mai mult ațipit avu crîmpeie de visuri, toate în jurul căpitanului de iobagi despre care vorbise deunăzi cu Cloșca. Parcă-l vedea legat cu lanțuri pe tronul de fier înroșit și-i auzea carnea sfîrîind. Se trezi scăldat în sudori reci și avînd încă în nări mirosul cărnii arse.

Duminecă se duse la biserică și, cît ținu slujba, se rugă fierbinte, în rîndul întîi, lîngă icoană, cu ochii mereu la chipul Mîntuitorului răstignit pe cruce. Rugăciunile îi întăriră iar inima. Socotise să mai îndemne puțin pe oameni după biserică, dar nu mai avu răbdare. Simțea nevoie de singurătate. Urcă spre căsuța lui în Crîngul Feregetului. Și după-amiazi se așeză pe prispă afară, singur. Sufletul îi era atît de plin că trebui să facă acuma ce nu mai făcuse de mulți ani: prinse a hori niște cîntece vechi în care plîngea și se mîngăia jalea moților. Glasul lui dulce, cald, tremura prelung în văzduhul posomorît de toamnă și se ducea departe ca o chemare și un îndemn, amestecîndu-se cu freamătul înfrigurat al codrilor ruginiți. Vecinii din crîng ascultară mirați cîntecele lui Ursu Nicula: erau doar atîția ani de cînd se lăsase de horit. Un bătrîn, trecînd prin ograda lui ca să ajungă mai drept acasă, îi și zise:

— Horești, horești, Ursule, parcă te-ai pregăti de nuntă mare?!

— Apoi că tocmai așa e, moșule, bine zici! făcu Horia cu atîta voie bună că păru întinerit cu douăzeci de ani.

Noaptea vru să vegheze întru aşteptarea veştilor care nu se poate să nu sosească. Îl năpădi însă un somn de plumb, fără visuri. După miezul nopţii nişte bătăi grăbite răsunară în uşa tinzii. Nu le auzi. Se deşteptă întîi feciorul, cu toate că jucase la horă pînă tîrziu şi venise rupt de oboseală. Ion trebui să-l zgîlţîie ca pe un buştean ca să-l trezească.

— Ce-i, ce-i ? îşi frecă dînsul ochii ca de pe altă lume.

— Scoală că bate cineva la tindă şi o fi veste pentru dumneata!

— Cine-i? întrebă Horia în tindă.

— Vasile Sgîrciu, trimis cu veşti de la căpitanul George Marcu Crişan!

Horia îmbrăţişă lăcrimînd pe nepotul lui Cloşcuţ. Va să zică pe el l-a luat Crişan ca om de legătură? Atunci de ce-a mai mînat el aseară pe Iacob Topa în zadar? Acuma nu face nimic. O ştafetă mai mult nu strică.

— Întîi, Vasilică, de unde vii şi cum vii? îl descusu Horia, aşezîndu-l pe laviţă, prin întunerec, nevrînd înadins să aprindă opaiţul.

Flăcăul răspunse că a sosit într-o goană, călare, peste munţi, tocmai din satul Mesteacăn de lîngă Brad.

— Să-mi spui tot, tot! stărui Horia.

— Doar numai de-aceea am venit! zise Vasile cu oarecare mîndrie.

Crişan îl ceruse pe Vasile Sgîrciu de la Cloşca, spre a avea om de credinţă pe lîngă dînsul. Astfel joi, dis-de-dimineaţă, au plecat împreună la Brad, la tîrg. Ca să nu-l cunoască cine nu trebuie, s-a îmbrăcat în straiele cele mai rele şi s-a ascuns subt podul cel mare de peste Criş. Acolo i-a trimis Vasile în taină cîţi oameni a putut din cîte sate erau prin tîrg. Crişan,

în numele lui Horia, i-a poftit să vie duminecă la biserica din Mesteacăn, să audă acolo poruncile pe care le-a adus Horia de la împăratul și să se sfătuiască cu toții ce să facă. Apoi vineri și sîmbătă au colindat satele îndemnînd cît mai mulți oameni să meargă la Mesteacăn. Au mas sîmbătă noaptea în comuna Vaca, de unde e însuși Crișan, iar duminecă, pe la prînzul cel mic, au sosit și ei la biserica din Mesteacăn, găsind adunați vreo cinci sute de oameni veniți din tot Zarandul, ba chiar de prin Huniedoara și din munții Abrudului. Crișan îndată a arătat mulțimii crucea cu chipul împăratului și poruncile și le-a spus că Horia n-a mai putut veni dar le-a trimes semnele acestea ca să vadă și să știe că înălțatul împărat poruncește tuturor românilor să se facă grăniceri și să nu mai slujească de-aci înainte decît împăratului, iar nemeșilor numai cine are poftă și numai pe bani buni. Ca să se împlinească poruncile împăratului trebuie să meargă cu toții îndată la Bălgrad să li se dea arme, că de pe valea Mureșului au și plecat din fiece casă cîte-un om, iar Horia îi așteaptă pe toți la Zlatna. Ici-colo cîte unul mai puse vreo întrebare, apoi îndată se învoiră toți să pornească degrabă la Bălgrad, să nu li-o ia alții înainte. N-ar fi bine însă să treacă prin Brad, nu cumva să aibă necazuri cu domnii și să-i oprească, ci s-o ia peste Vaca și Zdrapți pînă la Curechi, unde să se întîlnească toată lumea, așteptîndu-se unii pe alții. Totuși, spre mai mare încredere, Crișan îi puse pe toți să jure pe sfînta cruce că vor cinsti făgăduința dată aci, iar popa făcu o slujbă întru binecuvîntarea norodului și izbînda tuturor planurilor. Crișan mai porunci gloatelor să-și ia merinde pentru trei-patru zile și mîine să fie negreșit cu toții în Curechi, nimeni să nu lipsească, ci mai vîrtos să cheme și oameni din satele

care n-au fost la adunarea de azi. După ce s-a împărtiat poporul, el s-a dus cu Crișan iarăși în satul Vaca unde căpitanul a și rămas pînă mîine, iar pe dînsul l-a trimis în mare grabă să dea de știre lui Horia și lui Cloșca, să adune și dînșii satele fără zăbavă ca să fie gata cînd vor sosi crișenii...

Horia nu-l întrerupse deloc, dar la sfîrșit vru să-i mai ceară amănunte. Vasile însă nu mai vru să stea. Trebuie să ajungă, înainte de-a se face ziuă, la Cărpeniș, la unchiul său Cloșca, să-i povestească și lui, să-și ia nitică merinde și să fie după-amiazi înapoi la Curechi unde-l așteaptă Crișan. Își luă rămas bun și se făcu nevăzut.

Fiindcă mai era mult pînă să se mijească de ziuă, Horia se trînti iar pe pat, socotind să aținească, să mai prindă puteri pentru mîine. Dar nu mai fu chip să închidă ochii. Plănuia fel și fel cum să facă să iasă toate bine. Mulțimea de oameni trebuiește comandată, călăuzită, învățată, că altfel nimeni nu o mai poate stăpîni. Se gîndi pe rînd la sate, pe cine ar putea face primari în locul celor domnești care vor trebui trași la răspundere și pedepsiți pentru fărădelegile săvîrșite... Apoi i se păru că se cam grăbește a împărți pielea ursului din pădure. Întîi să vadă cum se vor întoarce lucrurile și întîmplările.

Se sculă cu noaptea în cap și sculă și pe Ion care, de trudit ce fusese de la horă, nici nu putuse asculta pînă la capăt povestirea lui Vasile, că-l copleșise somnul mai tare decît toate aventurile războinice.

— Ia scoală, scoală, măi căprare! îl zgîndări bătrînul batjocoritor. Ehei, cu cătane ca tine nu scoatem noi pînă-i lume pe Dumitru Todea din temniță!

După ce-l dezmeteci, îi porunci să meargă la George al lui Nistor și la Anghel al Manciului și la cel al lui

Țiloș, și la Lupu Coroiu și la văru-său Petre Coroiu, apoi la Petre Manciu și la Florea Nicula, pe rînd, și să le spuie tuturor să dea de veste oamenilor că s-au sculat crișenii pentru dreptate și vor să pornească la Bălgrad să-i facă grăniceri, deci și moții să fie toți gata, să nu rămîie mai prejos și cînd vor auzi buciumul pe munți și tulnicele să vie degrabă la Păltinișul din hotarul Blăjenilor unde se vor strînge toate satele la sfat mare.

Înainte de prînzul cel mic se pomeni cu o ștafetă de la Ponor: primarul îi trimetea de știre că au prins un om străin care adulmeca prin sate cine știe ce, pus pare-se de stăpînirea domnească să afle gîndurile și planurile iobagilor. Întreabă ce să facă cu omul acesta?

De astă dată Horia se bucură de întrebare, căci cu răspunsul poate să cheme și satele de pe Arieșul mare pînă pe Ompoiu la marea adunare plănuită. Ca să fie timp să meargă vestea peste tot, chibzui că pe joi ar fi nemerit să hotărască ziua. Dacă vor sosi crișenii pînă atunci și vor face tămbălău, se vor strînge și satele singure mai curînd. Fiindcă solul din Ponor nu i se părea prea isteț, se așeză și, cu slova lui bătrînească, scrise așa:

„Sănătate dumitale, jude din Ponor! Vină cu satele dumitale la Cîmpeni și cu omul pe care l-ați prins, după porunca împărătească. Și să aduceți acolo și pe oamenii care au prins pe omul acela, pentru că am să vă arăt porunca împărătească. Afară de celea pe care vi le-am spus au mai sosit altele nouă. Dacă nu veniți cu toții, vina pe voi cade că ați călcat porunca împărătească. Noi vă chemăm din porunca împăratului ca să se citească toate în fața voastră. Dacă nu veniți, așa să știți, călcați porunca împăratului. Și cartea să fie trimeasă iute la Bucium, la Ioniță Dandea ca să vie și dînsul la

Cîmpeni să audă porunca împărătească și tot satul cu voi împreună. Ioniță să trimeată cartea la Lupșa la popa Simion și de acolo să plece degrabă la Mujina ca să aibă de știre să audă poruncile împărătești. Și eu, Ursu Nicula, de asemenea poruncesc acestea la satele de sus și cine nu va asculta de porunca împăratului cu mare pedeapsă va fi pedepsit. Cartea să meargă iute ca să dea de știre tuturor, că domnii nu vin la Cîmpeni să facă pace cu satele."

Îndată ce slobozi pe trimisul din Ponor, Horia își adună toate hîrtiile în traistă și coborî în sat de-a dreptul la popa cel tînăr Gheorghiță Nicula.

— Domnule părinte, iacă, a sosit vremea să ne ridicăm! îi zise Horia fără nici un înconjur, parcă ar fi vorbit cu un vechi tovarăș.

Fața suptă, cu bărbuța gălbuie și ochii aprinși dădeau preotului o înfățișare tulburătoare. Drept răspuns acuma își făcu o cruce mare, bolborosind ceva fără zgomot, numai din buze.

Horia venise în realitate să se spovedească și să se cuminece, ca și cînd ar fi plecat la nuntă sau la război sau la un drum lung cu multe primejdii de unde nu se poate ști dacă se va mai întoarce, și cînd. În fața preotului însă se simți curat și înălțat și, în același timp, atît de sigur de biruință ca și cînd, dacă ar fi întins mîna, ar fi putut-o culege ca pe o fructă coaptă Îi spuse totuși tînărului preot tot ce știa și ce plănuia fără a-i cere vreun sfat sau vreun ajutor, ci numai pentru bucuria de-a se destăinui în deplină inimă unui om de care nu ți-e teamă că va șopti mai departe ce a auzit. Și într-adevăr popa Gheorghiță, ca și cînd nu i-ar fi spus nimica, murmură doar ca pentru sine:

— Doamne ajută-ne și mîntuiește-ne!

Horia îi sărută mîna și plecă cu inima oțelită. Îi trecuse ca prin farmec orice grijă și orice îndoială. Gîndurile lui toate se înșirau ca pe o ață, limpezi și albe, asemenea unor mărgele lucitoare, Nu mai vru să ia nici o hotărîre pînă ce nu va afla lămurit ce a isprăvit Crișan în Zarand. Și orice ar isprăvi, în adunarea de la Păltiniș trebuie să se ridice toți moții, joi.

Rămase în sat. În miez de toamnă, oamenii erau mai mult pe-acasă. Împrejurul lui se strînseră cîțiva bătrîni. Zvonurile despre adunarea de la Mesteacăn se împrăștiaseră peste tot, umflate. Se spunea că creștinii au început „rebelia" împotriva domnilor și că au dat foc orașului Brad. Alții povesteau că de la Mesteacăn norodul a pornit îndată spre Bălgrad, peste munți, și că acuma ar fi ajuns pe la Zlatna unde însă cătanele au închis drumul. Horia asculta veștile și nu zicea nici da, nici ba, oricît îl descoseau oamenii. Numai ca să scape de întrebări spuse la urmă:

— Apoi n-om sta nici noi ca bolovanii, măi fraților! Că poruncile împărătești cele nouă la mine sînt și trebuie să le împlinim! Mai după prînz tîrziu sosi de la Cîmpeni, cu căruța, primarul Macavei Bota. Părea cam opărit, deși, trecînd pe lîngă Horia, îi zise cu glas glumeț, ca și cînd ar fi fost cei mai buni prieteni:

— Da ce, măi Ursule, crișenii tăi s-au apucat de rebelie?

— Poate că tu știi mai bine, că noi n-avem nici o știre! răspunse Horia rece și aproape disprețuitor.

— Treaba voastră, Ursule, numai să știi de la mine că ponosul tot tu ai să-l porți! făcu primarul ridicînd din umeri.

— Na, lasă, nu-mi mai purta de grije! Mai bine vezi de pielea ta! sfîrși Horia și mai ascuțit, întorcîndu-se cu spatele, parcă nici n-ar mai fi vrut să-l vadă.

Închipuindu-și că o să-i sosească veşti, se întoarse acasă spre seară. Fecioru-său dăduse poruncile tuturor, ba cu Petre Coroiu s-a înțeles să recruteze vreo douăzeci de călăreți, tot bărbați unul și unul, care să umble mereu după Horia, cum se cuvine după căpitanul cel mare al oștilor.

Se trînti pe pat, îmbrăcat, să fie gata pentru orice întîmplare. Povesti cu Ion pînă pe la miezul nopții, apoi adormiră amîndoi și nici nu se treziră pînă ce se făcu ziua mare. Feciorul se miră că n-a mai venit nici o știre. Bătrînul observă însă liniștit:

— Nu e nici o grabă. Toate la vremea lor. Totuși nu plecă de-acasă și pe la amiazi se pomeni cu Cloșca, venit călare, aprins la față. Un om sosit de la Abrud i-a adus vestea că azi-noapte s-a întîmplat o poznă mare la Curechi, unde se întîlniseră oamenii ca să pornească la Bălgrad. Zice că nu se știe din ce pricină, mulțimea a omorît doi solgăbirăi și vreo zece panduri și acu nu mai vrea să meargă la Bălgrad ci s-a apucat să omoare pe domni prin toate satele.

— Apoi ce te sperii, Cloșcuț? zise Horia. Că doar tocmai așa am vrut noi să se întîmple!

Nu mai lăsă pe Cloșca să se întoarcă acasă pînă ce vor primi veşti adevărate de la Crișan, căci zvonurile umbă mai repede, ce-i drept, dar și mai mincinoase. În sfîrșit, noaptea sosi Iacob Topa.

— Sănătate și voie bună, Crăișorule! strigă către Horia vesel și mulțumit.

Povesti pe îndelete cum și-a îndeplinit însărcinarea ce i-a dat-o Horia. S-a dus întîi să ia urmele căpitanului Crișan, chiar de-acasă. Era plecat de joi la tîrg,

la Brad, și de-atunci nu se mai întorsese. Poate s-o fi abătut prin satul lui, prin Vaca, să-și vadă neamurile. Muierea lui Crișan nu știa deloc și nimica unde și pentru ce plecase bărbatul. Iacob a mas acolo și duminecă dimineața a pornit spre Vaca, peste munți, să ajungă mai degrabă. Totuși de-abia pe la amiază a putut sosi, căci drumul e lung și greu. Acolo a aflat că oamenii au fost chemați cu poruncă împărătească la Mesteacăn și căpitanul Crișan i-a jurat să se ducă la Bălgrad. A venit mai pe urmă și Crișan, chiar de la Mesteacăn. A rămas cu el și ieri au pornit împreună peste Zdrapți și prin Criștior și București, la Curechi unde trebuiau să se întîlnească toți oamenii. Venea lumea într-acolo ca la veselie, și alta nu. Și se bucura Crișan de parcă vedeai cum îi crește inima, măcar că nu zicea nimica. Cine a sosit mai tîrziu, nici n-a mai găsit unde să se adăpostească în sat peste noapte, încît mulți au trebuit să doarmă pe-afară, pe cîmp, care cum au apucat și s-a nimerit. Crișan însuși se aciuiase, împreună cu Toma Berna, consătean de-al lui din Vaca, la un biet iobagiu cu o droaie de copii; de-aceea nici nu s-a culcat în casă, ci într-un șopron pe niște ogrinji. El, Iacob, s-a ținut tot după dumnealui, cum îi poruncise Horia și cum dealtfel îi ceruse și Crișan. Dar înspre miezul nopții, muierea gazdei se apropie tiptil de șopron și îi scoală și le spune speriată să fugă c-au venit cătanele să prindă pe Crișan. Ei n-au crezut și au ieșit în ogradă, să vadă ce s-a întîmplat. Ulița plină de oameni și la poartă doi domni și cu patru panduri. Crișan, nici una nici două, sare peste gard în grădina vecinului, unde erau cîteva clăi de fîn, și-și pierde urma. Dar domnii, cum văzură una ca asta, porunciră cătanelor să tragă cu pușca după Crișan și să-l omoare dacă nu stă pe loc. Tot satul s-a umplut de spaimă și de

zgomot. Oamenii năpădiseră în uliță. Nimeni nu știa ce-i, doar atîta se spunea din gură în gură că niște solgăbirăi s-au pus să omoare pe Crișan. Alții adăogau că, după Crișan, au să omoare toată lumea și că de aceea au venit pandurii cu puștile. Începu să tragă cineva clopotul bisericii în dungă, a primejdie. Solgăbirăii cu pandurii s-au pomenit înconjurați de iobagi speriați și furioși care în curînd au început să amenințe, să suduie. Apoi deodată s-a auzit glasul lui Crișan, aspru, tăios, ca o bardă: „Pe ei, copii!" Un solgăbirău înjură pe ungurește și porunci cătanelor să tragă în oameni. Cellalt striga cît îl ținea gura: „Înapoi! Înapoi!" Pandurii încearcă să tragă, ridică arma la ochi, dar cocoșul țăcănea în zadar, căci capsele nu luau foc, parcă ar fi fost muiate în apă. Încercarea asta și mai ales răcnetele ungurești ale solgăbirăilor scoaseră din sărite pe oamenii și altfel destul de amărîți. Cineva din mulțime ridică bîta și plezni în cap pe un solgăbirău. Atîta a trebuit. În clipa următoare zeci de ciomege se năpustiră asupra slujbașilor, apoi bolovani, apoi topoare. Într-un sfert de ceas, poate și mai puțin, din cei doi solgăbirăi rămăsese o grămadă de carne însîngerată. În aceeași vreme pandurii îngroziți căutau s-o ia la sănătoasa, dar nu puteau străbate prin mulțimea vînzolită. Unii își amintiră și de ei și prinseră a-i snopi cu pumnii, cu bîtele, cum le venea mai la îndemînă. „Jos pușca!" urlă cineva și îndată alții le smulseră armele, le descinseră săbiile. Apoi bătaia urmă înainte pînă ce pandurii, cu hainele sfîșiate, cu capetele goale, zdrobiți și plini de vînătăi și de zgîrieturi, izbutiră să se facă nevăzuți în întunerec. Cînd vălmășagul era mai în toi, sosi la fața locului preotul Costan Turciu din Criștior, de mînă cu copilul birăului din Curechi. Se făcu anevoie tăcere încît popa să poată povesti revoltat norodului cum a fost chinuit

sărmanul băiat de către gornicul Petre Cara din Criștior, venit cu cei doi solgăbirăi să omoare în ascuns pe Crișan ca pe urmă să poată împrăștia mai lesne mulțimea rămasă fără conducător. Îndată ce s-a înnoptat, gornicul din Criștior, trimis înainte de către solgăbirăi, a venit drept la casa primarului. În casă era numai copilul, căci primarul văduv de șase luni, umbla prin sat din pricina mulțimii de oameni care sosise și nu-și găsea adăpost. Gornicul, cum a intrat, a cerut pîine, că, zicea, e flămînd. Copilul i-a dat o bucată, dar gornicul a azvîrlit-o în foc. Apoi i-a cerut rachiu, că i-e sete. I-a dat, dar și sticla cu rachiu a aruncat-o. „Unde-i crăișorul vostru, că pe el vreau să-l mănînc și de sîngele lui mi-e sete!" Copilul nu pricepu: „Care crăișor?" Gornicul l-a plesnit atunci peste cap și i-a zis: „Horia!... Ori vrei să te prefaci că nu știi?" Pe urmă a început să-l întrebe că unde a tras cellalt tîlhar, adică Crișan. Și fiindcă băiatul, fraged și neștiutor, n-a putut răspunde, gornicul a luat vătraiul din foc și i-a ars cu vătraiul fața și mîinile pînă ce l-a făcut numai o rană. Nici nu apucă popa să sfîrșească și trei oameni aduseră pe gornicul vinovat. Îl dibuiseră undeva și-l recunoscuseră după cum umbla să se pitească. Gornicul zicea neîncetat: „Oameni buni, iertați-mă, nu-s eu vinovat, că am avut porunci!" Crișan însă strigă furios: „S-a isprăvit vremea iertărilor! Acu e vremea pedepselor! Cîinii și vînzătorii trebuiesc omorîți fără cruțare!" Și în clipa următoare Toma Berna, care se afla tocmai lîngă dînsul, fără a zice o vorbă, izbi cu toporul drept în numele tatălui pe gornicul Petre Cara, încît acesta se prăvăli ca un buștean. Ce s-a mai ales din noaptea aceea, numai Dumnezeu știe. A dormit cine a putut, dar vălmășagul nu s-a mai potolit deloc. De cu seară rămăsese vorba ca toată lumea să se

adune a doua zi în capul satului, la cruce, ca de-acolo să pornească spre Zlatna. S-au și adunat ei oamenii, s-a dus și Crișan, dar, după cîte se întîmplaseră în cursul nopții, nimănui nu-i mai ardea să plece mai departe. Se băgase frica în oameni că, în lipsa lor, domnii au să se răzbune pentru uciderea solgăbirăilor și cînd s-or întoarce dînșii vor găsi numai jale și durere pe la casele lor. Atunci Crișan, cu glas mare, a poruncit să plece toți după dînsul la biserica din sat, să le vestească acolo, în fața altarului, poruncile împărătești. Popa din Curechi, bătrîn și slăbănog, n-a avut încotro și a trebuit să deschidă biserica. Aici Crișan, cu crucea împărătească în mînă, cea adusă de Horia, a arătat oamenilor în puține cuvinte că domnii se împotrivesc ca românii să capete arme și, făcîndu-se grăniceri, să scape de iobăgie. Cele ce s-au întîmplat azi-noapte trebuie să fie de învățătură. De-aceea el, căpitan pus de Horia după porunca înălțatului împărat, poruncește tuturor să-l urmeze pe el și să stingă pe toți nemeșii și pe toți ungurii, căci numai astfel vor putea scăpa de robie. Frică să nu-i fie nimănui, deoarece uite, aici este porunca împărătească prin care neamul românesc e îndreptățit să stîrpească pe unguri de pe fața pămîntului ardelenesc, iar moșiile și toate averile lor să le împartă între dînșii din a căror sudoare și cazne s-au făcut toate bogățiile...[24] Și au pornit toți, poate opt sute de oameni dacă nu și mai bine, cu Crișan în frunte.

[24] Din nou, relatarea privește clasa avută, știut fiind că iobagii erau lipsiți de „moșii" și „averi". Istoriografia marxistă ungară — consacrată analizei cauzelor, conținutului de clasă, scopurilor și desfășurării răscoalei țărănești, condusă de Horia și tovarășii lui — este unanimă în sublinierea caracterului ei antifeudal și previne, fără echivoc, împotriva posibilei erori de a confunda planurile mișcării, oferind în același timp o interpretare principială a evenimentelor istorice. Inserăm, în cele ce urmează, cîteva idei care exprimă, într-o formă conclusiv-sintetică, poziția amintită: „S-au purtat numeroase discuții în jurul problemei de ce s-a întors mînia răsculaților împotriva nobilimii ungare, de ce îi omorau în primul rînd pe nobilii unguri ... Pune-

Mergea lumea chiuind parc-ar fi mers la nuntă. Au luat-o drept, pe cărare prin pădure, lăsînd la o parte satul Șesuri. Au trecut prin București. Cîțiva mai inimoși au împrumutat coase și topoare de la oamenii de-aici, ca să aibă ceva în mînă. Pe la prînzul cel mic toată ceata cobora în valea Crișului Alb, în satul Criștior. Iobagii din sat ieșiră în uliță ca și cînd de mult ar fi așteptat sosirea răzvrătiților. De la dînșii află căpitanul că la curțile cele mari ale neamului Kristsori e adunată boierime mai multă, chiar și un solgăbirău de la Brad, anume Pakot. Acuma mulțimea începu să alerge, sporită cu iobagii satului care luau furci și

rea problemei în această formă nu este corectă. Răscoala era îndreptată nu împotriva vreunei naționalități, ci împotriva feudalismului în general, iar întruchiparea acestuia era clasa moșierilor unguri... Pe plan local ei aveau de încheiat socotelile cu nobilimea și burghezia de naționalitate ungară, despre care știm... că gîtuiau și exploatau poporul cu afaceri cămătărești" (I. Tóth Zoltán: *Parasztmozgalmak az erdélyi érchegységben 1848—ig*, Budapest, Közoktatásügyi Kiadóvallálat, 1951, p. 123). Aceeași idee o găsim exprimată în manualul universitar de istoria Ungariei, elaborat de Institutul de istorie al Academiei Ungare de Științe, în următoarea formulare: „Și în conștiința lui Horia și a tovarășilor lui scuturarea jugului clasei stăpînitoare ungare se îmbină cu drepturile populației autohtone, atunci cînd ei vor să-i trimită pe unguri, ca popor mai nou venit, înapoi în Sciția" (*Magyarország története*, II, 1526—1790. *A késői feudalizmus kora*. Szerk. H. Balázs Éva, Makkai László, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, p. 599).

Contradicția dintre țărănimea iobagă și moșierimea feudală a constituit, așadar, forța motrice a răscoalei. În împrejurările istorice specifice ale Transilvaniei, însă, această contradicție fundamentală, bază și condiție a exploatării feudale, a îmbrăcat o formă particulară, aceea a opoziției: țăranul român-nemeșul ungur, accentuată încă și de deosebiri de limbă și religioase. În acest context, actele de botezare în „legea românească", într-u ortodoxie deci, a nobililor, funcționarilor etc. unguri își găsesc o explicație reală, dobîndindu-și o întemeiere socială. I. Tóth Zoltán arată că, potrivit programului răsculaților, așa cum rezultă din declarațiile unora dintre căpeteniile lor: „...țara trebuie să fie a țăranilor, sub conducerea supremă a împăratului. Pe nobilii unguri ori îi stîrpesc, ori aceștia vor deveni ortodocși, adică români, adică țărani" (*op. cit.*, p. 125). Explicația acestei acțiuni constă în aceea că: „După cum nobilul ungur întruchipa feudalismul asupritor, la fel cealaltă clasă fundamentală a feudalismului, țărănimea, era întruchipată de iobagul român, cu religia lui ortodoxă, fără de care el nici nu se putea imagina pe sine. Religia ortodoxă era religia țăranilor, toate celelalte religii erau socotite ca fiind ale domnilor. Statutul lor de țărani, de români, religia lor ortodoxă, acești trei factori se întreteseau în conștiința răsculaților, însemnau un tot organic unic" (*op. cit.*, p. 124).

coase și securi. Ș-apoi deodată ceata întreagă s-a năpustit asupra curților, care pe porți, care peste garduri, din toate părțile, cu niște răcnete de să se dărîme zidurile. N-a mai fost nici o poruncă și nici o cruțare. Oamenii izbeau unde nemereau: ferestrele se făceau țăndări, ușile erau smulse din țîțîni, mobilele sfărîmate, domnii găsiți prin casă ori prin ogradă uciși cu topoarele, cu furcile, cu coasele, ca guzganii. În cîteva minute vreo cinsprezece nemeși zăceau care cu țeasta crăpată, care cu coșul spintecat, care cu beregata sfîșiată, prin diferite colțuri. Năvala venise așa de fulgerător că domnii nici n-avuseseră vreme să se gîndească la apărare. Puțini se zice că s-au strecurat de au putut fugi prin păduri. Vreo trei bătrîni, mai multe femei și cîțiva copii fură cruțați, fiindcă iobagii din sat s-au pus chezași pentru dînșii. Căpitanul i-a iertat, dar a poruncit popii Costan să-i boteze îndată în legea românească, să se vadă că nu mai e îngăduit să rămîie decît români.[25] Intrară cu toții în bisericuța de piatră, foarte veche, unde preotul făcu rugăciunile legiuite și-i botează. În semn că se face pace deplină, căpitanul Crișan mai porunci ca fata solgăbirăului să se mărite cu un iobagiu român, care-i place ei.[26] Fata slă-

[25] Botezarea forțată practicată de răsculați apare ca o replică la politica religioasă impusă de statul ungar, care, de secole, urmărea, și pe această cale, deznaționalizarea românilor.

[26] Rebreanu relatează faptele și în broșura sa *Horia, Cloșca și Crișan*: „Asupra nobilimii din Criștior se întîmplă la 1784 cel dintîi atac al țăranilor răsculați. Familia Kristsori tocmai era una din familiile nobile românești ungurizate.

Marți dimineața, pe la orele zece, țăranii conduși de căpitanul Crișan ajunseră la Criștior. Cu o furie nebună răsculații se aruncară asupra curților boierești și uciseră 17 persoane din nobilimea de aici, între care se aflau 12 membri ai vechei familii Kristsori. Numai puțini nobili scăpară cu fuga, prin păduri; ceilalți bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și apoi cu toții botezați în religia română. Iobagii din Criștior împărțiră între dînșii toată averea mobilă a domnilor lor, iar pe fiica subprefectului Pakot, cu numele Apolonia, o botezară întîi în religia română și apoi o cununară cu tînărul iobagiu Ion Sîrbu" (*op. cit.*, p. 69—70).

buță, înfricoșată, drăgălașă, s-a uitat împrejur ca o căprioară speriată și, în cele din urmă, după ce i-a făcut semn și maică-sa, a zis către preotul Costan: „Dacă trebuie neapărat să mă cununi, atunci îl aleg Ion Sîrbu, că ne-a slujit totdeauna cu credință". Ion Sîrbu fu adus degrabă în biserică. Un băietan de vreo douăzeci de ani, frumușel, cuviincios. Cînd i se spuse că va fi bărbatul domniței, a îngălbenit. Popa însă i-a cununat repede, căci nu era vreme de pierdut. Facă tinerii pe urmă ce-or vrea și înțeleagă-se... Într-adevăr, în acest timp țăranii spărgeau și sfărîmau să nu rămîie piatră pe piatră din curțile domnești, iar iobagii din sat își împărțeau hambarele și începeau a căra bucatele acasă. Apoi cineva răzbi în pivnițe și îndată chemă și pe alții la băutură. Cînd văzu însă căpitanul Crișan asta, de teamă să nu se înfunde oamenii la bunătățile pivnițelor, porunci cu glas mare să se scoale toată lumea să plece la Brad, unde e cuibul domnilor, să dea foc orașului și să stingă pe toți ungurii de-acolo. Micula Bibarț, un bărbat voinic ca un steag, ceru voie lui Crișan să meargă cu o ceată de oameni la Mihăileni, să isprăvească și cu nemeșii de pe Valea Crișului în sus. Crișan fu mulțumit, îl făcu în fața tuturor căpitan și-i dădu drumul. Apoi înainte de-a porni spre Brad, i-a poruncit lui Iacob Topa să însoțească pe căpitanul Bibarț la Mihăileni, să-i dea ajutor dacă va avea nevoie, și după ce se va sfîrși treaba pe-acolo, să ia un cal domnesc și să gonească la Horia să-i raporteze ce-a văzut și să-i spuie din partea lui numai atîta: „Merge bine!" Vești îi va mai trimite prin Vasile Sgîrciu care sosise înapoi și se întîlnise cu Crișan pe drum spre Criștior. Poate să-i mai spuie marelui căpitan că joi va fi și dînsul negreșit la Păltiniș, căci pînă joi nădăjduiește să nu mai fie nevoie de el pe-aici... Așa apoi

Iacob a pornit cu ceata căpitanului Bibarț pe Criș în sus, prin Zdrapți, și pe la amiază au ajuns la Mihăileni. Curtea domnească însă o găsiră părăsită. Se auzise aici, nu se știe cum, ce s-a întîmplat la Criștior și nemeșul, împreună cu copiii și un frate al său, fugise prin păduri. Căpitanul Bibarț porunci iobagilor din sat să-i scoată din pămînt pe domnii fugiți că altfel va aprinde toate casele să se aleagă scrum și cenușă din ele, iar zece bărbați, cei mai de frunte, vor fi trași în țeapă numaidecît. Peste o jumătate de ceas fugarii, legați, erau în ograda primăriei. Bibarț era din Blăjeni și a suferit multe nedreptăți de la domnii din Mihăileni care, acum trei ani, făcuseră să fie spînzurat un frate al său numai pe bănuiala că ar fi avut de gînd să omoare pe un gornic al curții. „Na, domnule, să ne răfuim!" Atît i-a zis Bibarț boierului cel mare, apoi a strigat pe Toader Cleșu, care fusese catană împărătească, și i-a poruncit să le taie capul. Și Toader, cu o bardă grea, a retezat capetele tuturor, proptindu-i ca niște butuci, pe un tăietor. Din toată familia numai doamna lipsea. O țigancă de la curte, luată la zor, mărturisi că doamna s-a îmbrăcat țărănește și a fugit în pădure împreună cu domnii. „Nu face nimica! Și doamna pe-aici trebuie să fie! Are să se găsească!"

—Asta s-a petrecut azi pe la prînzul cel mare—sfîrși Iacob. N-am mai stat, că nici nu mai aveam de ce. Oamenii începuseră să care acasă de la curte ce aflau mai de preț, iar unii umblau să dea foc caselor. Căpitanul Bibarț e om cu socoteală și îndrăzneț. El face ispravă. Mi-a și dat un cal din grajdurile nemeșului, să pot veni mai repede, să aduc raport despre toate.

Horia și Cloșca au ascultat fără a-i pune vreo întrebare, parcă, auzind ce spunea Iacob, gîndurile lor ar fi urmărit alte întîmplări asemănătoare în viitor.

— Bine, Iacobe! zise Horia la urmă.

Se uită la Cloşca. Şi Cloşca se ridică îndată, murmurînd:

— Na, frate Horia, eu mă duc şi să ne vedem sănătoşi la Păltiniş!

— Du-te, frate Cloşcuţ, şi ia seama la toate!

Pe urmă, după ce plecă Cloşca, Horia mai stătu de vorbă cu Iacob. Pe cînd ascultase întîmplările din Criştior, pe el începu să-l roadă o înfricoşare pe care nu ştia cum să o stăpînească. Acuma vorbiră de una şi de alta pînă ce zise:

— Da cîţi domni spui c-aţi ucis la Criştior?

— Apoi or fi vreo cincisprezece, dacă nu şi mai mulţi — răspunse Iacob.

— Şi nici o femeie?

— Ba mi se pare c-a fost şi o muiere...

Horia, fără să vrea, avu o strîngere de inimă.

— Eu n-am văzut-o, dar am auzit c-ar fi fost o preoteasă ungurească. Se luase de piept cu un om şi-i căra la pumni în cap de să-l omoare şi alta nu. Atunci apoi a sărit alt om şi a trăznit-o cu securea în ceafă...

Nu mai întrebă nimica Horia, ci se mulţumi să-i dea porunci pentru a doua zi: să umble prin sat, să cheme oamenii la Păltiniş, să găsească doi bucinători buni care mîine noapte să dea de ştire tuturor să vie negreşit să afle noile porunci împărăteşti. La Crişan să nu se mai întoarne, căci e nevoie de dînsul aici. Oamenii din Albac şi cei din împrejurimi să se adune aici, la biserică şi să pornească cu toţii împreună.

Ion încă nu venise acasă din sat. Feciorul zburda de bucurie şi de mîndrie şi-şi pusese în gînd, împreună cu alţi flăcăi de seama lui, să umble din casă-n casă şi să scoată la Păltiniş pe toţi bărbaţii din Albac.

Pînă să se întoarcă băiatul, Horia, singur, mai chibzui cele povestite de Iacob și iarăși se opri la întîmplările din Crișior. Cum au venit împrejurările de tocmai la Crișior a trebuit să înceapă prăpădul și tocmai cu neamurile domniței pe care atît o visase el odinioară! De ani mulți de zile nu se mai gîndise la ea, pînă cînd s-a întors de la Viena cu poruncile cele mari în traistă. I-a fost frică mare să nu fi căzut și domnița jertfă răzbunării drepte. Acuma își dădea seama că s-a speriat degeaba. Domnița era măritată undeva pe lîngă Cluj, așa că e departe de primejdiile de-aici. Apoi domnița o fi acuma femeie bătrînioară cu copii mari. Visurile au trecut demult. A rămas numai amintirea ca un abur de amețeală...

A doua zi dimineața îi fu rușine că s-a putut opri la asemenea gînduri slăbănoage. Coborî în sat să cheme și pe popa Gheorghiță la adunarea de mîine, că poate va fi trebuință de slujitorul Domnului. De alte porunci pentru oameni nu mai era nevoie: toată lumea știa cele de lipsă. A intrat însă în cancelarie să dea binețe primarului. Străjile îi spuseră că Macavei Bota a plecat la Cîmpeni cu căruța încărcată, fiindcă l-au speriat unii că are să fie spînzurat îndată după ce se va întoarce Horia de la Păltiniș.

— Apoi de ce i-e frică tot n-are să scape! mormăi Horia întunecat.

Pînă seara mai veniră și alte ștafete cu vești din Zarand. Auzi că încă de ieri după-amiazi Crișan, cu o oaste de țărani, s-a repezit asupra orașului Brad, au ucis acolo pe cine s-a împotrivit, au dat foc cîtorva curți domnești, iar pe nemeșii care s-au închis în biserica reformată i-au tras jos chiar din turn și i-au omorît pe toți. Apoi de la Brad țăranii s-au împărțit în mai multe cete și au pornit să stingă pe dom-

nii de prin sate pe rînd. Crișan însuși se spunea că s-a îndreptat spre Ribița unde mai mulți nobili înarmați îl așteptau gata de luptă.

În sfîrșit, joi dimineața Horia se rase frumos, se îmbrăcă în straiele cele mai bune și se găti ca la o sărbătoare mare. Iacob Topa veni și-i aduse calul pe care-l luase de la Mihăileni. Împreună cu dînsul mai sosiră unsprezece călăreți.

— Crăișorul nostru trebuie să fie păzit ca și domnii! zise Iacob în vreme ce călăreții îl întîmpinau cu niște „trăiască" de clocotea Crîngul Feregetului.

În fruntea cetei de albăceni, Horia coborî pe Arieș pînă la Secătura, apoi urcă pînă la Negura și de-acolo trecu la Vidra, ca să adune de peste tot oamenii. Sosiră după-amiazi la Păltiniș. Într-o poiană largă mulțime mare de țărani aștepta și pe cărări mai veneau mereu. Cloșca era acolo de mult. Norodul, cînd zări pe Horia în fruntea moților, izbucni în strigăte de bucurie parcă le-ar fi adus toate bunătățile lumii. Horia se sfătui puțin cu Cloșca și cu bătrînii și hotărîră să aștepte pe Crișan cu zărăndenii. Pînă atunci oamenii nu mai vorbiră decît despre isprăvile rebeliștilor de pe Crișuri, povestindu-se multe minunății, adăogînd fiecare ce știa sau măcar ce auzise. Apoi sosi și Crișan însoțit numai de vreo cincizeci de oameni, dar toți călări și toți înarmați, care cu puști, care cu lănci, ca o adevărată oștire ce vine din război. Un răstimp lung trecu pînă ce se potoli lumea, căci întreaga ceată fu înconjurată și asaltată de întrebări. Crișan isprăvise treaba la Ribița, încă de ieri, iar azi-dimineață, trecînd prin Mihăileni, a mai avut să facă niște judecăți și de-aceea a întîrziat, mai ales că iobagii din Blăjeni, ca și cei de-aici, au vrut să audă toate întîmplările rebeliei.

Pe urmă, cînd se făcu liniște, Horia vorbi mulțimii. Nu mai avea nevoie să convingă pe nimeni. Porunca împărătească despre omorîrea ungurilor era acuma cunoscută. Le porunci doar să fie dîrji și necruțători, cum au fost și ungurii de atîția amar de ani cu dînșii, și să asculte poruncile căpitanilor pe care-i va pune el ori pe care îi vor alege satele.[27] Apoi ceru să jure toți pe sfînta cruce cu chipul împăratului că vor ucide tot ce e unguresc, fie domn ori slujbaș, dăruind viața numai celor ce vor primi pe loc legea și credința românească.[28] Popa din Albac, cu crucea în mînă, rosti cuvintele jurămîntului și mulțimea, cu capetele goale, le repetă într-un glas care părea mugetul unei vijelii.

Se înserase. Umbre mari se întindeau peste poiana albă de oameni. În liniștea munților numai murmurul gloatelor se ridica spre cer ca o amenințare înăbușită. Apoi, peste capetele tuturor trecu scurt, aspru ca o săgeată de oțel, porunca crăișorului:

— Hai, feciori!

Și oastea albă se urni.

---

[27] Pe parcursul răscoalei, astfel de replici apar și ca răspuns la politica șovină dusă de întreg aparatul de represiune al statului feudal ungar. În *Horia, Cloșca și Crișan* Rebreanu notează: „... legislațiunea ungurească avu grije să suprime pe români cu totul din rîndul popoarelor țării, să le răpească toată însemnătatea politică și să-i arunce în cea mai grea robie" (*op. cit.*, p. 14-15).

[28] Interesante, în această privință, comentariile lui I. Tóth Zoltán: „Mînia iobagilor români zlătneni viza nu numai pe moșierii locali — latifundiari unguri nu erau aici, moșierul fiind reprezentat de domeniul coroanei — ci și regimul, o formă caracteristică, apărută în această regiune. Pe plan local, ei aveau de încheiat socotelile cu nobilimea și burghezia din Abrud și Roșia Montană, despre care știm din capitolul precedent că gîtuiau și exploatau poporul prin afaceri cămătărești" (*op. cit.*, p. 123; vezi și nota noastră (24) de la p. 243-244).

CAPITOLUL VI

A NOASTRĂ-I LUMEA!

Oastea țărănească înnoptă, pîlcuri-pîlcuri, din Vidra și Poeni și Fîntîna Lină și Pescuți și Ponorel și Sohondol, dar la răsăritul soarelui, vineri, toată lumea trebuia să se întîlnească la împreunarea celor două Arieșuri căci acolo, pe-aproape, în satul Bogdănești se retrăsese și Horia să se odihnească și să mai sfătuiască cu căpitanii cei mari Cloșca și Crișan.

Noaptea o burniță urîtă și rece porni să cearnă, mohorîtoare de suflete. Pînă să se adune toată mulțimea și să se rînduiască, se făcu prînzul cel mic și ploaia încetă parcă înadins să ușureze mișcarea cetelor.

Apoi norodul din treizeci și trei de sate se sculă și într-un ceas fu la marginea orășelului Cîmpeni. Ulița de sus se umplu repede de țărani care se îmbulzeau, chiuiau, amenințau. În capul lor, călare pe un armăsar roib, Crișan, cu o cruce mare galbenă, drept steag de luptă, striga cît îl țineau plămînii că oamenii cei de treabă vin să nimicească pe unguri, ori să-i boteze în legea creștinească; precum a orînduit Dumnezeu

și înălțatul împărat.[29] Mai înapoi, înconjurat de călăreți, Horia, cu suman alb ca o mantie crăiască și cu o pușcă pe oblîncul șelei, mergea tăcut, uitîndu-se în dreapta și în stînga, ca și cînd ar fi vrut să cerceteze inimile mulțimii. După dînsul venea Cloșca, tot călare, cu pene albe și roșii la căciulă, răcnind în răstimpuri cîte-o sudalmă pe care cei dimprejur o reluau chiuind și adăogînd, ca la nuntă:

— Hai, feciori, hai, c-a noastră-i lumea!

În piața orașului, mare, pătrată, aștepta altă mulțime țărănească, în frunte cu feciorul lui Horia. Nu s-au mai dus la Păltinișul Blăjenilor, că le venea prea departe și-apoi tot trebuiau să se întoarcă înapoi aci. Mai bine Ion s-a repezit prin satele dimprejur

[29] Lipsa de unitate a iobagilor români și de alte naționalități din Transilvania explică, în bună măsură, insuccesul răscoalei. Acordînd conflictului de clasă rolul primordial în desfășurarea evenimentelor de la 1784—1785, istoriografia marxistă clarifică aspectele generale ale răscoalei, deosebit de complexe. Sînt grăitoare în acest sens concluziile tratatului academic de *Istoria României* (vol. III): „Pornind la dărîmarea feudalismului, țăranii români se ridicau aici în fruntea luptei, în virtutea masei lor covîrșitoare. Ei se ridicau împotriva asupririi sociale. Dar se ridicau în același timp, am văzut, împotriva asupririi sub toate formele ei, se ridicau deci și împotriva asupririi naționale și religioase. (Ceea ce nu i-a împiedicat să-și lovească adversarii sau pe acoliții lor și cînd erau români, și să-și asocieze în luptă iobagii sau sărăcimea de alte neamuri.) Pornind la lupta de emancipare socială ei intrau, cu toată masa lor, și în lupta de emancipare națională, luptau, în forme simple, populare, și pentru ridicarea din inferioritate a propriului popor la locul care i se cuvenea în cadrele țării. Mai ales acum, cînd destrămarea societății feudale și procesul de constituire a statelor naționale și aici începuse, obiectivele de luptă nu se separau, lupta de emancipare socială trebuia să ducă implicit și la emanciparea națională. Participînd la lupta generală împotriva feudalismului, țăranii români de aici participau în același timp și la lupta de ridicare a poporului român din Transilvania la rolul care trebuie să-i revină legitim, în virtutea greutății muncii sale și a covîrșitoarei sale preponderențe numerice, la lupta de ridicare a poporului român în genere" (p. 788—789). Reținem totodată și precizările din *Új Magyar Lexikon, Akadémiai Kiadó* (Budapest, 1960): „A lipsit unitatea iobagilor; conducătorii lor au făcut greșeala că s-au bizuit în promisiunile «bunului împărat»; deosebiri de limbă și de religie au întunecat în conștiința iobagilor unguri interesele de clasă, ceea ce a împiedecat desfășurarea și mai amplă a răscoalei" (vol. 3, p. 316).

și, mai cu sfatul, mai cu amenințarea, a poruncit oamenilor să nu lipsească nimeni a afla poruncile cele împărătești. Aseară, prin piață, în fața curților ișpanului, s-a întîlnit cu gornicul Ursu Uibaru. I-a dat bineț, ca totdeauna, și gornicul l-a oprit:

— Da ce, Ioane, s-aude că începe rebelie mare?

— Apoi ce-om face noi, nu știu — răspunse feciorul batjocoritor. Poate că știe mai bine domnul ișpan dacă i-ai spus d-ta!

Ursu Uibaru era galben și chiar mustața i se pleoști, zicînd:

— Cu domnul ișpan nu-ți face voi nici o treabă că adineaori dînsul s-a pus în brișca cu trei cai și poate tocmai la Aiud să-l mai prindeți!

Ion Horia ridică din umeri și trecu înainte. Gornicul însă, spăimîntat de plecarea lui bruscă, strigă după el:

— Pe mine n-aveți de ce să fiți supărați, Ioane, că eu, știi bine, cît mi-a îngăduit slujba totdeauna am...

Flăcăul nici nu se întoarse, nici nu răspunse, așa că gornicul rămase cu vorba în vînt. Auzise pe la oameni cum s-au sculat zărăndenii și că și moții au de gînd să nu cruțe pe nimeni. El se rugase de ișpanul Intze, din pricina căruia și-a cîștigat ura și scîrba oamenilor, să-l ia cu dînsul, că poate să-l și omoare rebeliștii cînd or ajunge pe aici; dar ișpanul l-a împins la o parte și nici măcar nu i-a răspuns.

— Așa-mi trebuie, dacă am fost om de credință în slujba domnilor! mormăi amărît, cu ochii după feciorul lui Horia.

Toată piața era acum plină de țărani și tot orașul fierbea ca un stup în care a pătruns un roi tînăr și gata de luptă.

— Faceți loc crăișorului nostru! La o parte! Loc! strigau călăreții deschizînd o pîrtie prin mulțime.

Horia cu ceilalți căpitani trecură pînă în fața curții ișpanului și acolo se opriră. Crișan făcu semn cu crucea mulțimii că vrea să vorbească marele căpitan. Dar nu se putu face atîta tăcere ca să audă toată lumea. Cuvintele lui Horia fură purtate din gură în gură și tălmăcite după priceperea ascultătorilor.

— Eu Ursu Nicula vă spun, oameni buni, în numele înălțatului împărat, că înălțatul împărat mi-a poruncit să vă spun și să vă arăt...

Nici nu ascultă toată lumea pînă la sfîrșit, ci prinse a se răzleți în pîlcuri prin oraș, repezindu-se să împlinească poruncile auzite. Vidrenii și albăcenii, care se aflau împrejurul crăișorului, năvăliră în curtea ișpanului și începură a sparge și a sfărîma tot ce găsiră. În cancelarie, unde erau documentele și toate hîrțoagele de pe urma cărora se trăgeau toate fărădelegile, răvășiră dulapurile și rafturile, ba unii scoaseră în ogradă vrafuri de hîrtii și le dădură foc. În aceeași vreme alte cete se năpustiră asupra caselor din piață în care locuiau alți slujbași și unguri, pe cînd crișenii, mai învățați cu rebelia, fiindcă prin satele lor prădaseră cu nădejde tot ce fusese de prădat, se grăbiră să pună mîna pe lada cu bani a domeniului. O grămadă de băieși, spălători de aur de pe Arieșuri, năpădi cancelaria schimbătorului de aur ca să se răzbune pentru batjocurile ce le suferiseră cu prețurile muncii lor. Alții sparseră ușile bisericii papistașe, pătrunseră înlăuntru și sfărîmară băncile, stranele, icoanele, sfeșnicele, cruțînd numai altarul. Buciumanii, după porunca lui Ionuț Dandea și pentru că nici nu aveau clopot la biserica lor, se suiră în turn și

se siliră să dea jos clopotul papistășesc ca să-l ducă acasă.[30]

Pe cînd oastea de iobagi, împrăștiată prin oraș, se răcorea cum putea, Horia rămase în piață, înconjurat de călăreții lui, la sfat cu Cloșca și Crișan. Era mulțumit de avîntul oamenilor, dar socotea că, pentru a ajunge la izbîndă, trebuie negreșit hotărîtă o rînduială. Dacă fiecare va face după capul său, curînd de tot și chiar înainte de-a fi putut dobîndi ceva, curajul se va stinge și sufletele ostenite în zadar vor fi lesne întoarse la jugul suferinței. Este nevoie deci ca unii, puțini, să poruncească și ceilalți să asculte orbește poruncile. Mai ales Crișan, cu duhul ostășesc rămas într-însul, se bucură auzindu-l. Îi și zise îndată:

— Dumneata ești căpitanul cel mare, alege-ți căpitani cîți poftești și mai dă-ne și căprari peste cetele cele mai mici de oameni! Sus, prin părțile mele, am și pus cîțiva oameni de încredere căpitani peste sate și așa i-am putut lăsa pe dînșii să dregătorească!

Horia dădu din cap. Înainte de-a merge mai departe rînduiala trebuie făcută. Să puie dînșii căpitani, neapărat, dar să îngăduie și satelor să-și aleagă ele pe cei mai destoinici, pe care ei doar să-i întărească în slujbă. Dealtfel el însuși tocmai cu treburile acestea va avea să se îndeletnicească mai mult. Satele nu pot rămîne fără conducători, căci slujbașii domnești și mai cu seamă primarii trebuiesc scoși și judecați pentru nelegiuirile ce le-au făptuit împotriva norodului. Mai este apoi de lipsă să se îngrijească și de arme, că mîine-poimîine vor da piept cu nemeșii înarmați bine,

[30] Din studiul *Horia, Cloșca și Crișan* : „Ceata de țărani se aruncă apoi asupra caselor funcționarilor din Cîmpeni și le făcură praf, năvăliră în biserica catolică și stricară tot, puseră mîna pe aurul din casieria statului etc." (p. 93).

și împotriva lor nu se poate lupta numai cu toporul și cu coasa prefăcută în suliță. Și iarăși trebuiesc trimise cărți și prin celelalte comitate, să afle iobagii de pretutindeni că a început rebelia pentru răpunerea domnilor.

Hotărî apoi, că chiar după-amiazi Cloșca și Crișan să pornească cu întreaga oaste de țărani, alcătuită acum din douăzeci și nouă sate zărăndene și șaisprezece ale domeniului Zlatna, să lovească orașul Abrud, cuibul ungurimei de pe-aici.[31] Să fie însă cu multă băgare de seamă și să nu se lase amăgiți nici de făgăduieli deșarte, nici de amenințări neputincioase. El însuși va pleca să prindă pe primarii și gornicii de pe cele două Arieșuri și să-i judece fără zăbavă și să le ia socotelile pe care n-au vrut să le dea pînă acuma.

Din ograda ișpanului atunci ieși un grup gălăgios, aducînd patru gornici legați cu mîinile la spate și bătuți de li se cunoșteau pe față urmele. Un țăran negricios și uscat, care conducea pe cei zgomotoși, păși cătănește înaintea lui Horia și raportă:

— Domnule căpitan, am prins patru tîlhari de gornici, uite-i colea! I-am găsit ascunși în pivniță, printre butoaiele cele cu vinuri scumpe, i-am dobzăluit bine și i-am adus să te întrebăm de n-ar fi bine

[31] Românii, fiind toleraţi şi iobagi, nu aveau, în general, dreptul să se aşeze în cetăţi; de aceea oraşul era considerat, prin excelenţă, unguresc (în cazul comitatelor). Publicistica scriitorului elimină echivocul unei lecturi grăbite: „Ca să ajungă stăpîni pe comitatul Hunedioarei, ţăranii trebuiau să ocupe oraşul Deva, reşedinţa comitatului unde se refugiase cea mai mare parte a nobililor de pe Mureş. Asupra Devei era concentrată toată ura bieţilor ţărani şi îndată ce revoluţia ajunse în valea Mureşului, iobagii se gîndiră cum să prefacă în cenuşe oraşul acesta, cuib al asupritorilor" (*op. cit.*, p. 83) — sau: „Într-însul Horia pune nobilimei anume condiţii (desfiinţarea feudalităţei, împărţirea moşiilor boiereşti la iobagi, nobilii să plătească impozite etc.) în schimbul cărora ţăranii vor face pace, altfel vor distruge Deva şi toate bunurile boiereşti" (*ibid.*, p. 91).

să le tăiem capetele ca să nu mai poată face rău nimănui pe lumea asta!

Horia văzu pe Ursu Uibaru între cei prinși. Răspunse:

— Ba lăsați-i, măi frate, să-i judecăm cum se cuvine! Dar patru oameni să rămîie lîngă dînșii să-i păzească!

— Prea bine, domnule căpitane mare! făcu țăranul cu un rînjet prostesc și salutînd cu mîna la căciulă ca o cătană bătrînă.

Era cam cherchelit ca și ceilalți paznici, fiindcă făceau parte din gloata norocoasă care alergase prin pivnițele domeniului, să spargă butoaiele și să verse toate băuturile. Au și stricat ei cîteva vase, dar au avut grije să guste întîi ce strică.

— Da procopsitul de birău din Albac pe unde se ascunde, măi Ursule? întrebă Horia deodată pe Uibaru care se tot uita la dînsul cu niște ochi plini de groază.

— Macavei Bota? zise gornicul cu o lucire de nădejde. D-apoi mi se pare c-a fugit spre Aiud ori chiar către Cluj, că pe-aici nu l-am mai zărit de ieri-dimineață...

— Na, lasă că-l găsim noi și-n fundul pămîntului!

Pe la amiazi, oamenii sătui de stricăciuni începură să se adune iarăși în piața mare. Dealtfel căpitanii mai trimiseră și cîțiva călăreți, să grăbească adunarea. Ion Horia sosi cu o ceată mai rînduită, în care toți aveau suliță și toți căutau să se poarte întocmai ca și cătanele. Ion însuși era călare și avea pene roșii la căciulă. Așa se înfățișă la tatăl său și-l rugă să-l lase și pe el căpitan, căci trupa asta el și-a întocmit-o acum și cu ea e în stare să cucerească o țară întreagă.

— Apoi dacă ai fost vrednic să-ți aduni oameni, vrednic ești să le fii și căpitan și să le poruncești!

zise Horia uitîndu-se însă la Cloşca şi la Crişan, parcă i-ar fi întrebat de a făcut bine ori nu.

— Aşa-i! aprobară amîndoi într-un glas. Şi cînd mulţimea fu în plin, Horia dădu lozinca pe care o repetară mii de guri:

— La Abrud cu Dumnezeu înainte!

Marele căpitan îşi mai opri, în afară de călăreţii săi, o ceată de vidreni şi albăceni. După ce se scurse norodul, numi căpitani pe Toader Berindei şi pe Toader Scoica, poruncindu-le straşnic să-şi caute degrabă un mănunchi de oameni cu care să ţină ordinea şi chibzuiala în Cîmpeni şi să nu îngăduie cumva ca ungurii să ridice iar capul. Apoi, înainte de-a pleca, trimise cîţiva călăreţi să prindă pe toţi primarii ce-i vor găsi prin satele Arieşului mare şi să-i adune la Albac unde dînsul va veni mîine, căci astă-seară vrea să ajungă la Vidra să isprăvească nişte socoteli. Sfîrşind, aruncă o privire spre Ursu Uibaru care plecă repede capul.

Sosi noaptea tîrziu la Vidra. Era ostenit rău şi voia să se culce îndată, să se odihnească. Dar la cancelarie găsi lume multă şi vălmăşag mare de glasuri. David Avram împreună cu alţi oameni prinseseră pe primarul Vasile Goia tocmai cînd, călare, cu o dăsagă de bani, încerca să fugă în Bihor, peste munţi. Ţăranii îl legaseră şi-l aduseseră în sat, să fie judecat de popor. De multe ceasuri însă se hărţuiau fără a ajunge la o înţelegere. Prinsul şedea grămădit şi îngrozit în mijlocul cancelariei, iar David Avram, bătrîn şi slăbănog, suduia şi ameninţa şi, din cînd în cînd, pleznea peste ceafă pe Vasile Goia. Unii ziceau că să-i ia banii, să-i împartă între oameni, iar primarului să-i dăruiască viaţa, pedepsindu-l doar cu o bătaie soră cu moartea; alţii, şi mai ales David, ţineau morţiş să-l suie sus la Piatra şi de-acolo să-l

zvîrle în prăpastie, să nu se mai aleagă dintr-însul nici un ciolan întreg. Acuma toată lumea ceru lui Horia să-l judece. Prinsul însuși gemu rugător:

— Măi Ursule, și eu te-am ferit pe tine de multe ori...

— Mi-aduc aminte, vezi-bine, cum ai venit să mă întrebi de sănătate tocmai în casa lui Petre Nicula, aci de față! zise Horia fără măcar să se uite la dînsul. Dealtfel uite că ți-am mai adus un ortac, pe dumnealui Ursu Uibaru care de asemenea numai bine ne-a făcut tuturor! Na, apoi nici nu-i trebuință să stricăm atîta vorbă pe niște oameni așa de netrebnici!

Cîțiva săteni voiră să spună ceva. Îi opri cu o mișcare hotărîtă și urmă:

— Nici o vorbă, nimeni!... Acu noaptea însă nu-i vreme de judecată nici pentru tîlhari ca dînșii. Fiindcă trebuie socoteală în toate, iacă să vă pun căpitani peste sat, care să aibă grije și să judece unde trebuiește. Am să pun pe Iacob Todea întîi, apoi pe Pavel Bocu și pe Petre Nicula și pe Toma Gligor și pe Petre Goia și pe Tulia Nicula, că sînt toți oameni pe care i-ați ales și voi de cîte ori ați avut lipsă de apărare ori de plîngere. Ei să judece și pe birău împreună cu mine, după dreptate, mîine dimineață, ca să aibă vreme pînă atunci să chibzuiască bine!

A doua zi, Vasile Goia fu osîndit dimpreună cu Ursu Uibaru. Primarul fu îndată tîrît la Piatra. David Avram ceruse și dobîndise favoarea să-l poată împinge el de pe marginea stîncii jos în prăpastie. Spuse tuturor că astfel vrea să-și răzbune toate umilințele ce le-a îndurat de la Goia fără să crîcnească.

Ursu Uibaru însă căzu la genunchii lui Horia și-l rugă atît de fierbinte să-i cruțe viața că în cele din urmă căpitanul se înmuie.

— Măi omule, nici tu n-ai fost mai de omenie ca birăul — îi zise Horia. Dar n-ai făcut atîtea rele ca dînsul pentru că n-ai putut. Totuși, iacă, te iert, dacă vrei să dovedești că te faci om de treabă!

Gornicul începu să se jure. Horia îl întrerupse:

— Nu așa, voinice! Dovada s-o faci cu fapte!... Uite, eu te pun căprar lîngă feciorul meu! Să mergi și să împlinești poruncile mele și pe-ale lui și să fii credincios în toate! Jură aci pe sfînta cruce!

Scoase crucea de aur cu chipul împăratului și Ursu Uibaru jură:

— Așa să-mi ajute Dumnezeu Tatăl și Fiul și Duhul Sfînt și Maica Precista și toți sfinții!

Horia îl luă cu dînsul și la Albac, unde ajunse după-amiazi și unde găsi prinși pe primarii domnești din Cîmpeni, Fața Albacului, Gură-Neagră și alte cîteva sate. Dar socotelile cu dînșii erau lungi și încurcate, iar ei înfricoșați, mai ales cînd li se spuse soarta celui din Vidra, nici glas nu mai avură să vorbească. Ca să nu piardă vremea de pomană cu ei, Horia îi închise într-o pivniță a primăriei, le puse pază bună și sîmbătă noaptea se întoarse la Cîmpeni. Poposi cîteva ceasuri la Toader Berindei de la care află că de azi-dimineață Abrudul a fost cuprins de țărani, că au fost uciși mulțime de unguri și mai mulți botezați, că din toate casele ungurești n-au mai rămas decît ziduri și acoperișe.[32]

[32] În articolul publicat în paginile *Universului literar* (XXXI, nr. 38—39, 21, 28 sept. 1914), făcînd un bilanț al răscoalei de la 1784—1785, Rebreanu preia statistica unor documente, menționînd: „În tot timpul acestei revoluții românii au ucis 133 de persoane". Tot el menționează, în același studiu, că din cealaltă tabără aveau să fie uciși „numai la Deva și Aiud peste 300 de români prinși în timpul mișcării. Și cîți au căzut în lupte? Și cîți au fost executați după ce s-a potolit răscoala?" Acad. D. Prodan (*op. cit.*, p. 273) menționează că, la Abrud, în 8 nov. 1784, au fost botezați, în lege românească, „peste 1 100 de cetățeni".

Duminecă de dimineață porni și el spre Abrud peste Cărpiniș. De-abia ieșit din Cîmpeni, pe drum îi spuseră oamenii că mulțimea cea mare de români se află încă tot în Abrud unde mai este mult de stricat, dar că Cloșca, cu o ceată mai mică, a trecut de aseară spre Roșia. Atunci își schimbă și el planul cu Abrudul, ca să se întîlnească cu Cloșca. Trecînd pe lîngă casa lui Cloșcuț, trimise un călăreț sus pe coastă să vadă dacă nu e cumva acasă ori dacă nu i-a lăsat vreo veste. Nu era. N-a mai fost pe-acasă de-alaltăieri, cînd a mers contra Abrudului, dar și atunci doar a îmbucat ceva, că mulțimea de oameni nu l-a lăsat să zăbovească. Mărina a și întrebat acuma pe călăreț: cînd s-o isprăvi oare rebelia asta, că, Doamne, greu mai e fără bărbat la casă și tare se prăpădește și bruma de avere dacă omul nu-i poartă de grije, că fînul lor de la Mogoș acolo l-a bătut Dumnezeu...

— Apoi dacă s-ar lua bărbații după capul muierilor... murmură Horia cam încruntat. Ehei, de-abia începe hora!

În Cărpiniș, pe la mijlocul satului, aproape de biserică, înainte de-a coti la stînga spre Roșia, întîlniră un car tras de doi boi urmat de cîțiva țărani cu capetele goale. În car, pe loitră, ședea popa Moise cu ochii roșii. Cînd văzu pe Horia, popa opri carul, se dădu jos și ridică cearceaful alb descoperind cadavrul unui preot cu țeasta sfărîmată.

— Dacă îngăduiți nelegiuiri d-astea, Dumnezeu n-are să vă ajute, măi Ursule! zise popa Moise cu aspră imputare.

Îi povesti apoi cum alaltăieri, cînd a trecut mulțimea țărănească pe-aici spre Abrud, Crișan a poruncit să meargă și popa Avram Șuluțu, ca să citească din nou poruncile împărătești, fiindcă el știe

mai multă carte și așa oamenii vor crede mai tare în vorba împăratului. Popa Avram, om bătrîn și cu frica lui Dumnezeu, nu putea să-și lase biserica fără slujitor tocmai dumineca. Crișan s-a înfuriat că „ce, ești popă de unguri?" și „dacă nu vii de bună voie, ai să vii de nevoie!" Și a poruncit de l-au pus pe un cal și l-au dus cu sila între dînșii. Apoi cum a ajuns la Gura Cornii, deasupra Abrudului, l-a coborît de pe cal și i-a dat să citească niște cărți pe care le avea dînsul în traistă. Popa Avram a început să le tălmăcească, dar ce spunea el din cărți nu-i plăcea deloc lui Crișan și nici oamenilor, că spunea altfel decît știau ei că este scris în ele. Atunci norodul a prins a răcni și a ocărî pe popa Avram că ține cu ungurii și cu domnii și că-i popă papistaș. Și deodată a sărit un crișan și l-a izbit în cap cu toporul, strigînd: „Nu mai vrem să ascultăm minciunile hoțului de popă, că-i cumpărat de unguri să ne înșele!" Cloșcuț s-a repezit să-l apere, că-l știa om cucernic și de omenie, dar oamenii întărîtați și înnebuniți, erau cît pe-aci să se supere și pe dînsul că se mai întrepune pentru un vînzător.

— Na, părinte, apoi ce s-a făcut bine s-a făcut! zise Horia. Că lupta noastră-i pe viață și pe moarte, și nu putem lăsa să ne amăgească pînă și popii noștri! Așa să știi, părinte, și să știe și alții!

Popa Moise văzu ochii îndîrjiți și nu mai spuse nimic. Acoperi iar mortul din car, își făcu cruce și bolborosi rugăciuni, în vreme ce Horia cu călărețiii lui se îndepărtau cotind pe drumul spre Roșia.

Pe ulițele orașului era o furnicare de țărani, unii înarmați, alții încărcați cu felurite lucruri strînse de prin casele ungurești. Toți păreau mai mult veseli, decît mînioși, deși răcneau mereu, amenințau și su-

duiau din răsputeri. Dar ceea ce izbea mai cu seamă pe Horia era că nu se simțea nici o rînduială, ca și cînd fiecare ar fi fost de sinea lui, fără stăpîn, fără nici o țintă.

— Măi feciori, da voi ce faceți pe-aici? întrebă dînsul un grup de flăcăi care veneau cuprinși pe după cap și chiuind, ca dumineca, acasă în sat, după horă.

— Stingem pe unguri și ne veselim, c-a noastră-i lumea![33] răspunse unul cu fața îmbujorată și cu glas chefliu.

— Venit-ați de capul vostru aci ori aveți vreun stăpîn? stărui Horia.

— Ba ne-a trimis d-aseară căpitanul Cloșca și acum a sosit și dumnealui! zise altul, desprinzîndu-se dintre ceilalți, căci înțelesese că omul acesta, înconjurat de atîția călăreți, trebuie să fie Horia.

După ce Horia trecu mai departe, flăcăii porniră să strige mai înflăcărați:

— Vivat crăișorul nostru!.. Vivat Maria Terezia!

Pe Cloșca îl găsi la gura minei Lorincz unde se aflau ascunși vreo sută de unguri și dregători de frica țăranilor și după ce auziseră ce s-a întîmplat la Abrudieri. Cloșca fierbea și afurisea și suduia. Descălecase și alerga de colo pînă colo, poruncind oamenilor cînd una și cînd alta, el însuși neștiind ce-ar fi de făcut. Căci cetățenii unguri nu puteau fi scoși din gangurile subterane cu luptă om la om, care cine știe cît ar putea ține și în orice caz ar cere mari jertfe; în gangurile minei cei furișați acolo se pot lesne apăra chiar numai stînd la gura intrării și pocnind pe oricine ar încerca să pătrundă înlăuntru.

[33] Lozinca, apare și ea în multe documente ale răscoalei. De remarcat că, pe parcursul romanului, scriitorul va evidenția conflictul dintre asupritorii unguri și asupriții români, fără să rețină vreun incident tăturalnic dintre iobagii de diverse naționalități.

— Dumnezeul și toți sfinții lor! se cătrăni Cloșcuț văzînd pe Horia. Cum să-i scoatem de subt pămînt?

Horia îi potoli. Trimise pe Ursu Uibaru cu steag alb la gura minei să spuie celor de-acolo că el, Horia, marele căpitan, le făgăduiește că nu se va atinge nimeni nici de viața și nici de averea lor, dacă vor ieși de bună voie și se vor boteza în legea românească; altfel să știe că vor fi afumați și arși de vii acolo, subt pămînt, căci Horia nu se va clinti de-aci pînă nu-i va vedea sau morți sau supuși poruncilor împărătești. Așteaptă răspunsul lor pînă la sfințitul soarelui. Ursu Uibaru, căprar, porni repede să împlinească porunca crăișorului.

— Na, hai să ne hodinim, frate Cloșcuț — zise Horia cu un zîmbet liniștit — că răspunsul are să se găsească și, dacă n-ar fi bun, om mai chibzui noi pe urmă ce-i de zis și de făcut!

Se retraseră în căsuța lui Ion Biro, pus căpitan peste Roșia de către Cloșca numai adineaori. Noul căpitan porunci muierei sale să le pregătească degrabă mîncare și băutură și să alunge copiii din casă ca nu cumva să tulbure odihna și sfatul marilor căpitani. Apoi Cloșca, izbucnind deodată, îmbrățișă pe Horia:

— Crăișorule, crăișorule, a noastră-i lumea de-aici încolo!

Horia prea auzise de multe ori vorbele acestea care i se păreau pripite. Auzindu-le acuma și din gura lui, mormăi puțin mohorît:

— Stai, frate Cloșcuț, că de-abia am pornit la drum!

— D-apoi că orice ar mai veni, baremi i-am învățat minte și omenie! zise Cloșca trîntind căciula pe laviță.

Îi povesti cu însuflețire cum s-a repezit ieri asupra Abrudului, după ce respinsese propunerea primăriei de-a cădea la pace. N-a fost casă ungurească necerce-

tată, dar așa fel că nici cercevelele la ferestre și blănile ușilor să nu rămînă întregi. Care s-au nimerit dintre domni au fost uciși, dar mulți nu, căci se supuneau ca găinile. Numai clădirile împărătești le-au cruțat Dealtfel azi-dimineață au venit de la Zlatna vreo. patruzeci de cătane cu un ofițer și s-au așezat în casa birurilor împărătești. Cloșca, însoțit de cîțiva căpitani, toți în arme, s-au dus îndată la dînsul și i-au spus că și ei sînt cătane împărătești și au pornit să pedepsească pe unguri pentru că nu vor să asculte poruncile împăratului, dar că oamenii și averile împărătești nu vor fi atinse de ei nici de-aici înainte.

— Și el ce ți-a răspuns? întrebă Horia cu ochii mari.

— Apoi dînsul nu știa românește tocmai bine și a dat din cap că a înțeles și că adică să facem cum avem porunci, că doar îi spusesem că înălțatul împărat ți-a dat porunca să-i stingem!

Din toate cîte au fost pînă acuma, vestea aceasta frămîntă cel mai mult pe Horia. Vreun ceas îl descusu pe Cloșca numai despre cătanele acestea parc-ar fi vrut să cunoască fiece cuvînt și chiar fiece gînd al lor. Apoi cînd înțelese bine că ofițerul și cătanele nu s-au amestecat deloc să oprească pe oameni ori să apere pe unguri, strigă și el ușurat:

— Acuma da, frate Cloșcuț, putem spune c-a noastră-i lumea!

Și îndată, înviorat, orîndui planul și poruncile pentru viitor. Cloșca, cu cetele lui, să coboare pe Arieș în jos, să ridice toate satele și să se întîlnească la Mogoș cu oamenii lui Crișan care vor merge într-acolo de la Abrud peste Corna și Muntari. Feciorul său Ion, ajutat de căprarul Ursu Uibaru, va porni cu altă ceată peste muntele Negrileasa spre Ighiu. Apoi toate

trei oștile se vor aduna și vor năvăli asupra Galdei ca să dărîme curțile fișpanului și să sloboadă din temniță pe Dumitru Todea și pe ceilalți moți, iar după aceea, împreună cu toate satele răsculate vor merge la Aiud, unde e cuibul ungurilor, și-l vor face una cu pămîntul.[34] Dar, ca să nu aibă domnii vreme să se întărească, trebuie făptuit repede. Prin urmare chiar mîine, luni dimineața, toate trei trupele vor pleca la drum, încît pînă joi să ajungă lîngă Galda și joi noaptea să și cuprindă curțile fișpanului.

— Of, de-am avea norocul să prindem și pe măria sa fișpanul în Galda, eu, cu mîinile astea, l-aș beli de viu, că prea ne-a batjocorit rău! suspină Cloșca cu amărăciune.

— Pe cei de-aici lăsați-i în seama mea! adăogă Horia. Am să-i judec eu să mă ție minte multă vreme!

Înainte de sfințitul soarelui veni Ursu Uibaru, țanțoș ca un strajamestér de husari, bătu din călcîie și așa raportă:

— Domnule căpitan, înștiințez cu supunere, am dus la baie porunca dumitale și le-am spus-o tare s-o audă bine și am stat pînă acuma după răspuns. Dar ungurii nu vreau să asculte porunca și popa reformat mi-a spus în numele tuturor că li-e frică să nu-i omorîm și să-i chinuim și de aceea nu vreau să iasă măcar de-am face cu dînșii orice. Pe urmă totuși stăpînul băilor, cel care-i zice Lorincz, a ieșit împreună cu muierea și copiii și cu toate neamurile și mi-a spus că ei se botează în legea noastră și că îndată trimite după popa românesc!

Horia stătu pe gînduri, uitîndu-se însă mereu la Uibaru, apoi strigă pe gazda casei și-l trimise la Lorincz,

[34] Vezi nota 31 de la p. 257.

să vadă dacă s-a botezat și dacă da, să-i spuie sănătate din partea lui și să știe că nici un fir de păr n-are să-i fie atins. După ce plecă Biro, se mai uită puțin la Uibaru și zise:

— Na, Ursule, văd că ești om de omenie și de credință și-mi place de tine!

— D-apoi, domnule căpitane, cum să nu fiu, dacă d-tale ți-a fost milă de mine și m-ai iertat, măcar că îți greșisem de multe ori și te amărîsem după poruncile domnilor, iar ei nici n-au vrut să mă cunoască, și m-au lăsat de pripas tocmai cînd a venit primejdia și după ce îi slujisem cum am știut mai bine. Asta însă mi-a fost de învățătură pe toată viața, ca să nu te bizui niciodată pe inima străinilor, că numai sîngele tău te ocrotește și te miluiește. Dar nici nu m-oi lăsa pînă n-oi băga cuțitul în beregata lor, să știu de bine că pe urmă voi fi tras în țeapă! [35]

Căpitanul Ion Biro sosi îndată cu răspunsul că Lorincz și cu ai lui s-au botezat într-adevăr și mulțumesc lui Horia pentru toate făgăduințele. Apoi Horia porunci ca, subt conducerea căpitanilor, să fie prădate casele și locuințele tuturor celor ce se află în gangurile băilor. Aceasta numaidecît și drept pedeapsă

[35] „Iobagii români răsculați, ridicîndu-se împotriva orînduirii feudale — se precizează în tratatul de *Istoria României* — porneau în același timp și o luptă firească, izvorîtă din realități și dintr-un lung trecut de asuprire nu numai socială, ci și națională. Ei veneau să adîncească lupta, să demonstreze, simplu, că luminismul sau reformismul nu e de ajuns, ci e nevoie de depășirea lui, prin luptă revoluționară. Veneau să fructifice nu numai conștiința de sine, dar și conștiința revoluționară a poporului român. Lupta revoluționară din 1848 continuă în linie directă răscoala lui Horea. Avram Iancu însuși era convins, încă la 1847, că «nu cu argumente filosofice și umanitare vei putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horea». Și lupta națională care urmează e legată acum de răscoală. Nicolae Bălcescu pune ridicarea de la 1784 în șirul luptelor poporului român pentru libertate socială și unitate națională; cu fapta lui, Horea scrise «drepturile nației române și programa politică și socială a revoluțiilor ei viitoare»" (*Istoria României*, vol. III, p. 790).

că n-au încredere în cuvîntul lui. Iar de ieşit din băi tot vor ieşi curînd de tot, vii sau morţi.

Cu Cloşca în frunte mulţimea de ţărani purcese la devastarea oraşului pînă seara tîrziu, cînd veniră de la Abrud şi Crişan cu feciorul lui Horia.

A doua zi, după ce cele trei cete ţărăneşti porniră precum li se poruncise, Horia însuşi, însoţit de doisprezece călăreţi, merse în comuna Bucium să ia măsuri să se aducă paie şi fîn la Roşia, trebuincioase pentru afumarea ungurilor neascultători. Trecînd prin cătunul Muntari se duse drept în Şasa, reşedinţa comunei, şi chemă pe oameni la o adunare în Poeni, să le dea porunci. În Şasa se întîlni cu primarul domnesc George Suciu, mic, gros şi cu ochi de viezure, care, văzînd că e chiar Horia, îi făgădui că va aduna el oamenii şi-i va duce la Poeni. Umblă într-adevăr după oameni, înfricoşat întîi de sosirea crăişorului. Dar apoi se gîndi ce mai răsplată i-ar veni lui dacă ar putea să puie mîna pe dînsul şi să-l ducă plocon cătanelor din Zlatna.

După-amiazi vreo două sute de buciumani erau strînşi pe coasta de la Poeni. Cînd se ivi Horia, întovărăşit de paznicii lui, ţăranii făcură roată împrejur şi George Suciu, primarul, înainte chiar de-a începe Horia să vorbească, strigă să-i arate şi lui poruncile împărăteşti care-l îndreptăţesc să ucidă pe ungurii şi pe dregătorii din Ardeal, să vadă cu ochii lui iscălitura împăratului. Horia se supără şi zise:

— D-apoi că nu eşti vrednic tu, birău unguresc, să pui mîna pe scrisoarea înălţatului împărat, niciodată!

— Adică cum? se burzului Suciu. Dacă ai porunci, de ce să nu le arăţi oricui, şi unui ţigan? Numai dacă eşti înşelător ţi-e frică!

— Ba eu n-am înşelat pe nimeni în lume! Numai voi birăii înşelaţi pe oameni şi-i furaţi!

— Na, oameni buni, să iasă afară pe care l-am înșelat ori l-am furat eu! strigă primarul cu mîndrie. Ieșiți, măi oameni, n-aveți frică!... Nu iese nimeni! Vezi, Ursule Nicula?

Iacob Topa nu se putu stăpîni și se răsti la dînsul:

— Nu ți-e rușine d-tale, slugă ungurească, să te rățoiești la crăișorul nostru? Ei, ia seama și strînge-ți limba c-apoi...

Mai mulți țărani însă luară apărarea primarului, că are dreptate, că de nu-i înșelăciune pentru ce nu arată oamenilor slova împăratului, că birăul bine zice: să arate poruncile și să spuie verde ce vrea să facă și unde vrea să ajungă, ca să știm cu toții și să nu ne căim pe urmă în zadar... Horia își dete seama că aici n-are decît protivnici, învățați desigur de către primar, că garda lui de călăreți ar fi neputincioasă în fața mulțimii — de aceea căută să-i ia cu binișorul. Se miră că numai ei nu vor să-l creadă după ce peste cincizeci de sate s-au ridicat și au prăpădit pe unguri și acuma chiar au pornit trei oștiri de țărani spre Aiud. Trebuie să fi auzit și ei ce se întîmplă, că doar mulți dintre buciumani îl cunosc mai de mult și știu că de patru ori a fost la Viena și a vorbit cu împăratul înălțat. Poruncile sînt în traista lui, înfășurate frumos cum se cuvine unor porunci mult mai sfinte decît să le poată arăta oricui, mai ales că ei nici nu sînt în stare să le citească, fiindcă nu știu carte, și sînt doar scrise nemțește. Deci să nu aibă nici o șovăire a crede că are poruncile împăratului, căci de-aici trebuie să meargă la Galda și apoi la Aiud să nimicească toată sămînța de domni unguri și bogățiile lor să le lase pe seama oamenilor nevoiași care se luptă acuma pentru dreptate...

Dar țăranii se arătau bănuitori, mereu îi puneau întrebări și răspunsurile le întrerupeau cu rîsete neîncrezătoare, ori batjocoritoare.

— Astea-s vorbe de clacă! zise apoi un bătrîn drept încheiere.

— Ba-s minciuni, oameni buni! strigă iar primaru George Suciu, mai aprig. Dumnealui umblă cu porunci mincinoase ca să înșele pe oameni și să-i nefericească! Toată rebelia asta cu minciuni a stîrnit-o!... Dar dacă d-voastră sînteți cuminți să puneți mîna pe dumnealui să-l ducem în sat și ori ne arată scrisul împăratului adevărat ori să-l dăm în seama cătanelor împărătești, să facă cu dumnealui ce-or face, numai să nu mai înnebunească pe oamenii noștri cu minciuni!

Tovarășii lui Horia începură să strige că ei nici morți nu vor îngădui să puie cineva mîna pe crăișorul lor. Unii țărani protestară că nimeni nu vrea să-i facă vreun rău, că în sat poate să arate poruncile cui vrea și să se ducă cu Dumnezeu... Discutînd însă mereu, întreaga adunare se puse în mișcare și, tot vorbind, mai cu glume, mai cu sfada, ajunse în Bucium-Șasa. Aici cearta se aprinse din nou, cînd mai liniștită, cînd mai îndîrjită și ținu pînă pe înserate. Parte din oameni se împrăștiaseră și acum rămăseseră față-n față Horia cu ai lui și primarul cu vreo șaizeci de oameni credincioși. În cele din urmă, simțindu-se superior, primarul George Suciu porunci unui gornic:

— Hai, Trifoane, închideți-i peste drum, în casa lui Macovei Băiețan că-i aproape, numai colea, și luați seama să-i păziți pînă om vedea mai bine ce-i cu dumnealor!

— Ia lăsați, feciori, nu vă iuțiți — zise Horia, potolindu-și călăreții — că ne-om răfui noi cu dînșii curînd de tot!

Țăranii rîseră cu dispreț, numai gornicul, un bătrînel sfios, cu mustăți rare și ninse, rosti aproape spăimîntat, ca și cînd ar fi împlinit o fărădelege:

— Na, faceți bine și veniți și nu vă mai împotriviți, că dumneavoastră sînteți puțini și dumnealor sînt mulți și nu-i bine să...

Intrară toți treisprezece într-o căsuță aproape părăsită. Încuind zăvorul tinzii pe dinafară, gornicul mai zise:

— De cai să n-aveți grije, că-i bag în grajd și le umplu ieslele.

Un răstimp toți tăcură uluiți. Mai ales Iacob Topa nu-și credea ochilor, parc-ar fi fost un vis urît. Regreta că n-a înfipt lancea în burta birăului ca baremi să se încingă o bătaie. Și deodată zise:

— Apoi tare frumos ne șade, măi feciori, dac-am îngăduit noi să fie batjocorit așa fel crăișorul nostru de față cu noi, parcă am fi niște zdrențe!

— Lasă, Iacobe, că-i mai bine așa! oftă Horia. Dacă n-om pătimi de la ai noștri, apoi de la cine? Cel puțin să afle toată suflarea că pe Horia buciumanii l-au vîndut ungurilor!

Călăreții totuși mormăiau aci indignați, aci înfricoșați. Iacob Topa propuse să spargă ușa și să năvălească afară. Nimeni nu-l aprobă, căci pe ferestruicile casei se vedeau vreo treizeci de oameni, înarmați care cu topoare, care cu furci, puși de primar să păzească pe cei prinși pînă ce vor sosi de la Zlatna cătanele după care a trimis un gornic.

Horia însuși ședea pe laviță, cu ochii pe fereastră, privind dus în noaptea ce cobora. Gîndurile îl chinuiau. Ieri, cînd a aflat despre purtarea cătanelor față de Cloșca, a crezut că izbînda e aproape. Și azi iată-l prins și amenințat să fie dat pe mîna domnilor tocmai

de buciumanii în care-şi pusese mai multă nădejde, căci doar avea aici pe Ionuţ Dandea, pe care-l făcuse căpitan îndată după adunarea de la Păltiniş. Unde să fie Ionuţ? Să fi rămas la Abrud? El, dacă ar afla că oamenii din satul lui au săvîrşit ruşinea asta, ar zbura şi ar împiedeca vînzarea. Apoi iar îşi zise că, de va fi predat cătanelor, poate va păţi şi el ca Cloşcuţ şi va fi lăsat în pace...

Peste toate acestea însă o amărăciune grea îi sfîşia sufletul. Întîmplarea aceasta poate să fie o prevestire. Dacă de la început, cei ce ar trebui să fie tovarăşii lui, îndrăznesc a face una ca asta chiar cînd iobagii sînt stăpînii munţilor şi domnii nici nu cutează a se împotrivi, atunci ce va fi mai tîrziu cînd vor veni greutăţile, cînd se vor ivi ispitele, cînd lupta va fi înverşunată şi va trebui poate să dea piept cu cătanele?

Tovarăşii lui prinşi, zdrobiţi de ostenelile şi zbuciumările zilei, adormiră care pe unde apucase. El singur veghea şi auzea de-afară vorbele oamenilor, fraţii lui de sînge, batjocorindu-l şi ocărîndu-l între dînşii. În gîndurile şi planurile lui toate le-a socotit, numai aceasta nu.

Auzi cîntecul cocoşilor de miezul nopţii. Şi iar îl cuprinseră nădejdi ca nişte leacuri peste rănile inimii. Aşa aţipi apoi spre ziuă, şezînd pe laviţă, cu coatele răzimate de colţul mesei şi cu ochii pe ferestruica ce începea a se desprinde cenuşie din bezna nopţii. Şi atunci avu iarăşi visul de odinioară, cu căpitanul ţăranilor răzvrătiţi aşezat pe tron de fier înroşit, cu mirosul cărnii smulse din trupul lui cu cleşte înroşit în foc. Dar acuma în locul căpitanului de demult se afla el însuşi, pe tronul roşu sfîrîia chiar carnea lui şi mirosul de carne arsă îi gîdila nările. Se mira numai că nu simte nici o durere şi vru să strige cu glas izbîn-

ditor că nu-i pasă de tortură, că nu-l doare nimic... Atunci însă izbucni un vuiet de glasuri furioase ce-l copleşiră ca o revărsare de ape.

În clipa aceea, deschizînd ochii, văzu pe geam lumină de ziuă, deşi în urechi vîltoarea de zgomote din vis continua mai vie. Apoi desluşi foarte bine glasul lui Ionuţ Dandea tocmai sub fereastră:

— Trăzneşte-l, Pavele, mama mamei lui de tîlhar!... Pe Horia, mă, să-l prindeţi voi? Pe Horia? Dumnezeii şi toţi sfinţii care v-au făcut!

— Na, c-a venit Ionuţ! zise Horia către tovarăşii lui care, încurajaţi, se aruncară asupra uşii şi o smulseră din ţîţîni.

Afară, o ceată de cîteva sute de ţărani snopea în bătăi pe cei ce au păzit casa unde fusese închis Horia. Ionuţ Dandea se repezi la el şi-l îmbrăţişă, mormăind:

— Doamne, Doamne, cum s-a putut întîmpla una ca asta?

Apoi, fără să aştepte răspuns, adăogă către însoţitorii care tocmai ieşeau din casă:

— Da şi voi bărbaţi sînteţi ori mămăligă? Că trebuia să băgaţi sulițele în tîlhari, nu să vă lăsaţi ca nişte muieri! D-apoi dacă nu prindeam noi de veste şi veneau cătanele?

Vreo patruzeci de ţărani erau legaţi cobză în ogradă. Văzîndu-i, Ionuţ Dandea uită pe tovarăşii crăişorului şi porunci deodată:

— Haideţi, feciori, care aveţi bîte mai zdravene?... Acu să mi-i întindeţi pe jos şi să le trageţi cîte cincizeci la spinare, dar ştii colea, cum puteţi voi mai ţeapăn, să ţie minte cîte zile-or trăi! Iar pînă-i muştruluiţi voi aci, alţii să meargă să le aprindă casele!... Tată, du-te dumneata cu oamenii să nu greşească şi să aprindă alte case!

Pe cînd vinovații primeau urlînd vergile, un fecior sosi în goană vestind că vine o patrulă de cătane în sat. Ion Dandea strigă:

— Lasă-i să vie că nu ne pasă de toate cătanele din lume! Noi ce sîntem? Nu sîntem oare cătane împărătești?

Totuși Horia porunci să iasă mai bine fratele lui Ionuț cu o ceată de oameni și să-i întîmpine pe soldați, spunîndu-le că aici nu e lipsă de ei și să se întoarcă liniștiți înapoi de unde au venit. Numai dacă cumva primarul George Suciu e cu dînșii, să-l prindă și să-l aducă încoace la judecată. Oamenii plecară însă în zadar, căci patrula, văzînd de departe mulțimea mare de țărani, nici n-a mai intrat în sat.

Pînă la amiazi avură de lucru cu cei care ieri se împotriviseră crăișorului, căci Ionuț voia negreșit să dea o pildă tuturor cum vor fi pedepsiți neascultătorii de poruncile împărătești. Dar Horia socotise ca ziua de marți să fie în Musca și întîmplarea de-aici îi zădărnicise planul. De aceea după-amiazi plecă peste satul Muntari lăsînd în grija lui Ionuț să isprăvească și cu ungurii ascunși în băile de la Roșia. Ca să-l ferească de vreo nouă poznă, Ionuț Dandea îi mai dădu optsprezece călăreți, să aibă laolaltă treizeci de bărbați care să-l poată apăra de orice primejdie.

În aceeași seară, tîrziu, Horia ajunse în hotarul comunei Musca. Nu intră în sat, ci bătu la poarta unei case de la margine. Ieși un bătrîn în ușa tinzii.

— Auzit-ai dumneata despre Horia? întrebă crăișorul din ogradă.

— De auzit am auzit, cum nu, dar nu-l cunosc, că nu l-am văzut niciodată! răspunse țăranul cam uimit de întrebare.

— Na, eu sînt Horia, și să faci bine să ne dai să cinăm ceva și apoi să ne lași să ne odihnim cu feciorii, c-am umblat mult și sîntem osteniți tare!

— Apoi să vă dăm, cum să nu, numai să iertați cu ce-om putea, că sîntem săraci — murmură țăranul. Ia scoală, babă, nu dormi, că uite, au venit niște oameni de omenie și-s flămînzi!

Miercuri, ziua următoare, Horia se duse de dimineață la primărie și trimise străjile să cheme degrabă pe săteni la porunci. Află că alaltăieri pe la amiazi a trecut pe-aici Cloșca și Crișan cu mulțime de rebeliști și că au plecat cu dînșii mulți bărbați și flăcăi din sat. Horia se arătă mulțumit și le ceru să-și aleagă un căpitan care să aibă grije să nu pătrundă ungurii în sat și să fie gata la poruncă să meargă unde va trebui. Mai cu seamă îi îndemnă să împlinească fără zăbavă toate poruncile lui, căci cine va șovăi va pieri în țeapă, iar casa îi va fi aprinsă și prefăcută în cenușe. Căpitanul satului răspunde cu capul de toate și prin urmare să fie cu ochii în patru.

A doua zi trecu în Lupșa și apoi seara se întoarse la Bistra unde petrecu și noaptea în casa căpitanului Ion Iobagiu care era plecat cu Cloșca spre Galda. Vineri dimineața merse și aici la primărie, să adune poporul. Acolo însă dădu peste Toader Cătană, căpitan pus chiar de dînsul, împărțind dreptate, fiindcă primarul domnesc era fugit ori ascuns de frica țăranilor.

— Na, Toadere, cum merg treburile pe la voi? întrebă Horia.

— Tot numai bine, domnule căpitan! răspunse Toader Cătană cu mîndrie. Am botezat pe unguri și acu e liniște și pace. Dar se mai găsesc unii ascunși pe care trebuie să-i judecăm. Și apoi alte pricini, cîte au oamenii... Iacă și dumnealor!

Îi arătă trei femei îmbrăcate românește, înfricoșate parcă și-ar fi văzut moartea. Cea mai bătrînă, văduvă, română, ascunsese pe celelalte două, străine, venite de prin părțile Clujului și mergînd la Crișior. Au sosit în Bistra tocmai duminecă și, aflînd despre rebelie, au tras la văduva aceasta, pe care o cunoșteau mai de mult, și s-au îmbrăcat românește spre a scăpa de vreo primejdie din partea țăranilor. Un vecin le-a pîrît și așa au fost aduse acuma la judecată pentru că au umblat cu înșelăciune.

Pe cînd Toader îi povestea pricina, Horia se uita la cele două străine și inima îi tresări încleștată de uimire. Din părțile Clujului, la Crișior! Una putea să aibă vreo cincizeci de ani și era încă frumoasă. Cealaltă, desigur fata ei, nu era mai mare de optsprezece. Și amîndurora le stăteau așa de bine straiele românești! Ochii lui se opriră în ochii plînși ai femeii și recunoscu pe domnița de la Crișior de acum vreo treizeci de ani. Subt privirea ei se simți înviorat ca și cînd s-ar fi întors înapoi, în vremea aceea depărtată care a fost plină de visuri. Sufletul îi pîlpîia ca și atunci încît îi stătu pe buze să-i spuie: „Domniță eu sînt cel care ți-am făcut vase românești odinioară și care te-am purtat în inimă ca o icoană sfîntă..." Alături de ea însă fetița întruchipa trecerea și schimbarea timpurilor. Era întocmai ca și maică-sa atunci, demult, și poate că și de dragul ei se zbuciumă inima vreunui iobagiu undeva...

— Ce să facem cu ele, domnule căpitan? întrebă Toader respectuos. Le pedepsim, le botezăm, le...

Horia se cutremură parcă l-ar fi trezit din somn. Repetă bîiguind:

— Ce să facem? Apoi da, ce să...

Se gîndi că ele nici nu știu, încă n-au de unde, că la Criștior nu vor mai găsi decît ziduri ruinate și morminte proaspete. Și zise brusc, cu glasul blînd ca o mîngîiere, adresîndu-se lor, parcă numai ele ar fi fost acolo:

— Duceți-vă cu Dumnezeu... Noi nu ne războim cu muierile!... Duceți-vă...

Apoi către Toader, aproape rugător:

— Lasă-le în pace, căpitane! Ce ne punem noi cu niște biete femei, Toadere?

— Prea bine, domnule căpitan! făcu Toader Cătană. Dealtfel chiar așa socoteam și eu...

Horia se uită iar în ochii domniței lui de odinioară. Ochii ei păreau a-l recunoaște. Citi în ei o întrebare pe care gura ei nu cuteza s-o rostească. Apoi auzi glasul ei, aproape neschimbat, doar puțin umbrit de plîns:

— Mulțumim... Și Dumnezeu să te răsplătească... crăișorule!

În vorbele ei era o părere de rău sau poate numai lui i s-a năzărit. Dar nu mai întoarse ochii spre ea. Așteptă pînă ce ieșiră și apoi, trîntindu-se pe un scaun, strigă mînios:

— Na, Toadere, să-mi aduni oamenii din sat la porunci!

CAPITOLUL VII

CUMPĂNA

Focul se întindea mai iute decît puteau să ajungă veştile pînă la Horia. Pe cînd îi raporta Crişan, la Păltiniş ce-a isprăvit el, căpitanii lui prăpădeau Baia de Criş, iar cete mai mici dădeau foc curţilor domneşti din Trestia, şi Lunca, şi cele două Luncoiuri, şi Hălmagiu şi Hălmăgel, şi Ociu şi altele. Pe urmă de-abia sîmbătă seara, la Cîmpeni, o ştafetă trimisă de către popa Costan din Criştior, l-a înştiinţat că Zarandul întreg e în mîinile românilor şi că două oştiri de ţărani au pornit mai departe şi au coborît în valea Mureşului, una luînd-o în jos spre Zam şi cealaltă în sus spre Bălgrad, că cetele aceste au cuprins Brănisca, Bretea şi Ilia, Lesnic, Dobra şi Zam, apoi în sus Hîrău şi Bîrsău, Chemindia, Banpătaca şi Uroiu, Rapolt, Bobîlna, Folt, Geoagiu, Băcăinţi, Binţinţi, Tişchinţi, că au trimis oameni să răscoale şi Valea Streiului şi Ţara Haţegului, ba se pregătesc să cucerească negreşit şi cetatea Deva...

Acuma însă, în Bistra, a primit veste că vreo trei sute de ţărani au încercat într-adevăr să cuprindă Deva şi au ajuns duminecă, adică la 7 noiemvrie,

pînă la marginea orașului, sub cetate, dar au fost întîmpinați de cătane împărătești și așa au pierit mai bine de șaptezeci de oameni, iar patruzeci și patru au căzut prinși în mîinile cătanelor. Cei prinși au fost predați comitatului să-i judece ori să facă cu dînșii ce vor crede de cuviință. În aceeași zi toți au fost osîndiți la moarte, fără nici o cercetare, și în dimineața următoare douăzeci au fost scoși în dosul cetății, lîngă drumul spre Dobra, unde se săpase un șanț mare și călăul le-a tăiat capul cu paloșul, pe rînd, împingînd în groapă și trupul după ce cădea capul. Se aude că marți și ceilalți douăzeci și patru au fost tăiați la fel. Căpitanul George Marcu întrebă: ce să mai facă?

Horia ar fi vrut cel puțin să știe unde se află oastea țăranilor și cît de tare este. Dar ștafeta, un flăcău crișan, nu-i putu spune decît că l-a trimis de la Șoimuș căpitanul și că a schimbat trei cai numai ca să vie mai repede. Atîta mai adăogă că a fost și dînsul printre cei ce au încercat să cuprindă cetatea și că numai Dumnezeu l-a ajutat de a scăpat ca prin urechile acului de săbiile grănicerilor secui și norocul că știe înota că altfel s-ar fi prăpădit în Mureș cum s-au înecat și alții, mulți de tot...

Își cam dădea seama Horia că mișcarea a ajuns azi la o răspîntie. Pornită pe neașteptate și urmărită cu iuțeală, a izbutit a speria pe domni și a-i încurca. De aceea n-a fost nicăiri vreo împotrivire serioasă. Dar lucrurile nu vor putea merge așa la nesfîrșit. Oastea împărătească nu va sta mereu cu pușca la picior privind cum se dă foc țării. Încît, înainte de-a avea vreme domnii să se dezmeticească, ar trebui smulsă consimțirea lor întru nimicirea privilegiilor, ca pe urmă împăratul să n-aibă decît a lua cunoștință.

Socotind astfel, porunci căpitanului George Marcu la Șoimuș, pe Mureș, să puie pe vreun slujbaș din partea locului să facă o scrisoare ungurească pentru fișpanul de la Deva, spuindu-i dorințele norodului românesc precum i le trimite dînsul scrise de mîna lui. Dacă domnii primesc cererile, va fi pace și liniște îndată, iar dacă nu, atunci va merge chiar el, Horia, cu jurămînt mare și nu se va odihni pînă ce nu va face una cu pămîntul și orașul și cetatea. Răspunsul să sosească repede, pînă duminecă seara, la popa Dănilă din Crișior și să nu fie cu înșelăciune.

Apoi însemnă cererile pe hîrtie ca să nu greșească feciorul: comitatul dimpreună cu toți domnii și toate neamurile lor să jure pe sfînta cruce: să nu mai fie domni ci fiecare să trăiască din slujba pe care o va dobîndi de la înălțatul împărat; nemeșii cu moșii să părăsească de îndată pămînturile; să plătească și nemeșii biruri deopotrivă cu iobagii; pămînturile nemești să fie împărțite iobagilor cum va orîndui înălțatul împărat...

În aceeași vineri seara și tot în Bistra, un călăreț trimis de la Cricău de către feciorul său, îl înștiință că joi dimineața s-au întîlnit acolo și ceata lui de oameni, și a lui Crișan și a lui Cloșca, și că împreună au prăpădit curțile domnești din Cricău, iar după aceasta au de gînd să lovească la noapte curtea fișpanului din Galda și să scoată din temniță pe Dumitru Todea și pe Cianu Pascu. Să mai afle de asemenea că el a umblat peste tot bine cu oastea lui și că Ursu Uibaru e tare credincios și viteaz, că marți au făcut praf curțile domnești din Ompoița, în Ighiel, în Ighiu, în Țelna, în Bucerdea-Vinoasă, iar căpitanul Cloșca i-a spus că și dînsul a făcut ispravă bună, numai că la Ofenbaia a trebuit să împuște pe protopopul care a

vrut să afurisească pe oameni pentru că asculta poruncile lui Horia. Dealtfel Cloșca a pus miercuri pe toți oamenii lui, peste o mie și cinci sute, să jure pe cruce că nu se vor împrăștia pînă ce nu le va porunci dînsul, și jurămîntul l-a luat popa Petre Iancu din Lupșa în valea Pîrîul Turcului. Acolo pe urmă a venit un ofițer de husari și a vorbit cu Cloșca și i-a spus că e trimis pentru pace și că are să se întoarcă joi cu un domn mai mare ca să facă pace cu oamenii. Dacă va veni — bine, ori să caute și pacea; dacă însă nu vine domnul cel mare, se vor duce neapărat asupra Galdei cu toții împreună, că sînt cam la cinci mii de suflete...

Ziua de sîmbătă Horia o petrecu parte la Cîmpeni, parte la Vidra, sfătuindu-se cu bătrînii despre mersul treburilor. Înțelese de la mulți că s-ar bucura dacă s-ar cădea la o pace bună, mai cu seamă că și vremea a început să se înăsprească și e greu să bată oamenii drumurile dacă nici măcar n-au cele trebuincioase. Sîmbătă seara, în Vidra, David Avram îl întrebă de-i adevărat că s-a pus pacea, că așa s-aude c-ar fi adus vestea niște feciori sosiți la Ponorel...

În Albac nici nu apucă bine să răsufle că se și pomeni cu George Nicula, amărît și posomorît.

— Da ce-i, măi nepoate? îi zise Horia. Ce-ai pățit de ești așa de supărat?

— D-apoi am aflat c-ai mai venit pe-acasă... Și tăcu.

— Am sosit cu necazuri și cu griji, măi George! făcu Horia. Că azi nu e vreme de altele, fără numai să cătăm să isprăvim cu bine ce-am început.

— Da eu nu zic tot așa, unchieșule? întrebă George jicnit. Așa zic, dar văd că pe mine nici nu mă iei în seamă de parcă-s fleandura satului, zău cruce!.. Că

pe George a lui Nistor l-ai pus căpitan, și pe popa Gheorghiță și pe Nuțu Todea a lui Țilă, și pe Toader Lazăr, iar pe Anghel al Manciului și pe al lui Țiloș i-ai făcut căprari, numai eu nu-s bun nici măcar de bucinător!

Horia se încruntă puțin. Totdeauna se ferise de omul acesta, cu toate că nu-i făcuse niciodată rău. Acuma însă îi era și mai silă văzîndu-i ochii întunecați, cu o privire piezișă de subt gene parc-ar fi stat la pîndă. Ca să-și alunge neplăcerea răspunse glumind:

— Așa-i, nepoate George, drept vorbești, dar vezi că tu stai acasă în vreme ce alții aleargă pe drumuri și înfruntă primejdiile... Doară n-o să te fac căpitan peste muieri, omule!

Rîse cu poftă pîn' ce întîlni iar ochii nepotului. Atunci își curmă brusc veselia și adăogă gînditor:

— Ehei, George, roata norocului e cu toane! Mîine-poimîine cine știe cum se învîrtește!

— Chiar așa-i! făcu George deodată cu o străfulgerare aspră pe toată fața. Tare înțelept grăiși. Nu știe omul ce-aduce ceasul.

— N-apoi vezi bine! încheie Horia cu o silă parcă ar fi atins o piele de șarpe.

Cînd îl văzu ieșind, simți o ușurare ca după o spaimă apăsătoare.

Spre amiază sosiră în Crîngul Feregetului Cloșca cu Crișan și un pîlc de căpetenii de-ale cetelor de țărani care fuseseră la Cricău. Căsuța se umplu de oameni, și tinda, ba mai rămaseră mulți și pe-afară.

— Da v-ați întors cu toții? îi întîmpină Horia mirat și nedumerit.

— Ne-am întors! răspunse Cloșca. Am cumpănit și ne-am sfătuit ș-am socotit că-i bine așa!

— Apoi dacă ați hotărît împreună, trebuie să fie bine! zise Horia mai apăsat. Numai să-mi spuneți și mie ca să știu!

— Cum să nu-ți spunem, Doamne ferește! Că doară tu ești crăișorul și mai marele nostru și fără tine noi nu sîntem buni de nimic!

Cloșca porni să-i povestească ce și cum s-a întîmplat. Ceilalți se amestecau mereu, îndreptîndu-l sau complectîndu-l. Crișan în sfîrșit nu-i mai putu suferi și zise aspru:

— Ia lăsați, măi oameni, să vorbească unul singur că almintrelea nu mai alege dumnealui nimica nici pînă mîine dimineață!

Pe urmă Cloșcuț o luă de la început, povestind cum a venit la dînsul miercuri spre seară un ofițer de husari, tînăr și tare de treabă, vorbind românește mai bine ca un român, și l-a întrebat care este pricina rebeliei și care sînt jalbele oamenilor, căci e trimis de mai-marii lui să caute pacea. Cloșca i-a spus că ei vor săbii și pușți și să scape de domnii unguri și i-a arătat și o poruncă împărătească despre care însă ofițerul a zis că nu-i bună pentru că nu îndreptățește pe nimeni să ucidă și să aprindă. Totuși făgădui că are să raporteze mai-marilor săi și că va veni cît de curînd din nou, ori dînsul ori vreun domn mai mare, să puie pace, iar pînă atunci să meargă a doua zi popa Petre să-l caute, ca să vorbească mai de-aproape despre toate, să n-aibă nici o teamă că stă bun chiar el cu parola lui de cătană cum că n-are să i se întîmple nici o răutate popii.

Au mas în noaptea aceea unde se aflau, căci a doua zi trebuia să sosească și ceata lui Ion Horia dinspre Ighiu. A și sosit și după ce au prădat bine Cricăul, au poposit împreună pe dealul viilor dintre Tibru și

Cricău. S-au sfătuit joi seara toți trei căpitanii și s-au înțeles că vineri dimineața o parte să pornească spre Aiud peste Benic, iar cealaltă să lovească Galda, dar ocolind-o, ca să nu se întîlnească cu cătanele împărătești care mișunau prin Cricău acuma. Și într-adevăr, vineri, pe la prînzul cel mic, s-a ridicat mulțimea și a pornit precum se înțeleseseră. Tocmai cînd toată lumea era urnită, niște oameni strigară din urmă să se oprească fiindcă un ofițer mare vrea să vorbească cu căpitanii. Cloșca pricepu că trebuie să fie cel despre care-i spusese alaltăieri ofițerul de husari și porunci să se întoarcă înapoi oamenii care nu trecuseră încă valea, iar ceilalți să aștepte pe coasta dinspre Benic. Apoi Cloșca alese șase feciori voinici și se duse înaintea ofițerului care era călare ca și dînsul și însoțit de doi husari și de ofițerul de alaltăieri. Cloșca a întrebat dacă domnul e trimis de înălțatul împărat ori de către nemeși, iar ofițerul, om frumos dar vorbind tare stricat românește, i-a spus că el e colonel al împăratului și deci nu poate fi decât prieten al țăranilor și că vrea să știe cu cine vorbește și cine e mai mare peste oamenii aceia. Cînd a auzit că mai mare este Ion, feciorul lui Horia, a cerut să vie dînsul la sfat. Cloșca i-a răspuns că el și cu Horia sînt totuna și că dealtfel feciorul nici nu este aici acuma, dar, răzgîndindu-se, adăogă că se duce totuși să-l caute. Au chibzuit puțin cu Crișan și cu Ion Horia și s-au gîndit că nu e bine să iasă feciorul, că-i prea tinerel și apoi cine știe ce se poate întîmpla. Fiindcă ofițerul tot nu-i cunoaște, au pus pe Ursu Uibaru să se prefacă a fi Ion Horia și așa s-a întors Cloșca împreună cu Ursul Uibaru și cu toată ceata de oameni. Cînd a văzut însă ofițerul atîta mulțime, s-a cam speriat și a strigat să se oprească mulțimea și să se apropie numai căpitanii. Atunci oamenii s-au oprit și au ieșit înainte

Cloşca cu Ursu Uibaru, care închipuia pe Ion Horia, şi cu căpitanii Ion Mămăligă din Mogoş şi Avram Vasile din Lupşa şi David Onu Surdu din Muşca, aducînd şi crucea de aur cu chipul împăratului. Au dat mîna cu colonelul şi l-au asigurat că se supun cu plecăciune înaintea înălţatului împărat pentru că şi ei sînt cătane împărăteşti şi slujesc poruncile împăratului.

Şi a prins apoi ofiţerul a-i descoase despre toate împrejurările şi întîmplările, iar ei i-au spus toate precum sînt şi s-au jeluit şi au cerut să scape de iobăgie, să fie primiţi toţi cătane şi să fie sloboziţi acasă oamenii osîndiţi pe nedrept şi închişi în temniţă la Galda.

După ce a auzit toate, colonelul le-a spus că plîngerile lor sînt drepte, dar că nu e bună calea pe care au apucat şi dacă voiesc să li se facă dreptate, atunci să-i făgăduiască pe sfînta cruce că vor asculta poruncile lui, pentru că dînsul va face raport la comanda cea mare din Sibiu şi va aduce răspuns negreşit. Ei făgăduiră că vor asculta, numai să le spuie ce trebuie să facă. Şi ofiţerul le porunci să se împrăştie îndată pe la casele lor şi să aştepte cu încredere şi răbdare cele ce vor urma, iar lui Ursu Uibaru, socotindu-l Ion Horia, îi mai porunci osebit să caute pe tatăl său, adică pe Horia, şi să aibă de grije ca nici celelalte trupe de rebelişti să nu mai săvîrşească alte rele, iar el cu tatăl său de asemenea să meargă acasă de bună voie şi să primească mila împărătească. Cloşca spuse atunci colonelului că, dacă dumnealui se leagă pe cruce să le împlinească jalbele, el va asculta porunca şi oamenii lor se vor împrăştia pînă ce va veni răspunsul în scris, dară răspunsul să fie peste o săptămînă; pentru răspuns vor veni tot aici cu toţi oamenii ca să audă toţi răspunsul şi să se liniştească. Ofiţerul însă zise că el nu vrea şi nu poate să aibă tocmeli şi învoieli

cu asemenea mulțime de oameni, căci oamenii trebuie să stea pe-acasă, să-și vadă de treburi și de muncă, ci învoiala are s-o facă numai cu căpitanii și cu bătrînii și mai ales cu Horia, dacă el este mai-marele tuturor. Atunci Cloșca spuse că e bine și așa și că deci să se întîlnească vinerea viitoare la Cîmpeni, iar ca o dovadă că nu e la mijloc amăgire, dumnealui să sloboade îndată pe popa Petre și pe cei trei oameni ce-au fost cu dînsul, fiindcă ei s-au dus chemați de către domnul ofițer aci de față și nu s-au mai întors, încît trebuie să se afle în prinsoarea cătanelor. Colonelul răspunse că nu știe nimica despre oamenii aceștia, dar că-i va trimite neapărat acasă dacă cumva au fost prinși de cătanele lui. Pe urmă Cloșca și cu ceilalți căpitani au jurat pe cruce că-și vor ține făgăduința și se vor împrăștia și vor sta liniștiți și vor înștiința despre învoiala aceasta și pe Horia, iar colonelul a jurat de asemenea și a sărutat crucea cum că va umbla să se împlinească dorințele țăranilor și va merge la întîlnire la Cîmpeni.

Apoi dînșii s-au întors la oamenii lor și le-au vestit porunca să se împrăștie și să aibă răbdare o săptămînă că domnul ofițer va aduce pacea la Cîmpeni. Colonelul a venit și dînsul în mijlocul oamenilor și oamenii s-au descoperit cuviincios, iar spre întărire a spus și dumnealui: „Noi credem ce zic oamenii aceștia de omenie, căpitanii voștri, căci sînt oameni drepți. Și vedem că chipul acesta pe cruce e chipul împăratului și eu mă plec înaintea chipului împăratului, dar pînă la a opta zi să fie pace și liniște și a opta zi vom merge la Cîmpeni și vom vedea ce-a fi!" Apoi oamenii s-au împrăștiat îndată și colonelul a plecat, lăsînd în urmă o cătană pînă va vedea ce e cu cei prinși. Și peste vreun ceas au sosit într-adevăr cei trei oameni, pe care-i prinseseră cătanele la Mesentea, dar popa Petre

nu, căci colonelul a trimis vorbă că nu se află acolo, în Galda, la dînsul...

— Uite așa am umblat — încheie Cloșca — și așa ne-am despărțit și am pornit încoace, iar feciorul tău a rămas în Mogoș, să se mai sfătuiască cu oamenii, și va veni mai pe urmă. Acu, dac-ai auzit toate, ai să ne spui de-am făcut bine ori rău!

Horia ascultase liniștit, uitîndu-se în gura lui Cloșca și numai uneori spre ceilalți care oftau, mai aruncau cîte-un cuvînt de complectare și astfel tăceau cu ochii cînd la Horia și cînd la Cloșca. Ascultînd însă cu mare luare-aminte, observă fără să vrea că Cloșca niciodată n-a vorbit atît de peltic ca azi, și se întreba oare de ce vorbește așa? Cînd însă isprăvi povestea, el stătu pe gînduri îndelung, uitîndu-se drept în ochii lui Cloșca unde vedea îndrăzneală și încredere, și așteptare.

— Și zici că a jurat și el pe cruce? întrebă apoi.

— A jurat și a sărutat crucea! întări Cloșca, sprijinit zgomotos de ceilalți.

Horia iar tăcu un răstimp și apoi iar întrebă:

— Și a spus că vineri aduce răspunsul la Cîmpeni?

Acuma vorbiră toți deodată, mărturisind cu toții că așa s-a legat colonelul cu jurămînt mare.

— Apoi numai să nu ne fi amăgit — zise Horia făcînd astfel îndată tăcere — că vorbe și făgăduieli multe am avut noi și nu ne-am ales după ele cu nici un folos!

Cîțiva aprobară, devenind brusc neîncrezători. Crișan însă zise foarte hotărît:

— Cuvîntul de cătană e cuvînt drept, așa să știți, oameni buni, că doar eu am fost cătană, iar ofițerul nu minte niciodată! Dacă ar fi fost vreun dregător țivil, m-aș fi temut de înșelăciune, dar cînd am auzit cu urechile mele pe domnul colonel că „peste opt

zile om merge la Cîmpeni", îmi pun capul că vineri are să fie la Cîmpeni!

Horia se uită lung la dînsul și zise numai atîta:

— Na, bine!

— Vineri, la Cîmpeni, să vorbești tu cu dînsul și ai să înțelegi dacă umblă cu înșelăciune! adăogă Cloșca, simțind că Horia tot are îndoieli. Și dacă om vedea că a cătat numai să ne amăgească, apoi nici noi nu ne-om lăsa de batjocură și ne-om ridica iară cu mic și mare.

Dar Horia zîmbi. Adevărat că războiul se face pentru pace. În război totuși nu se poate vorbi despre pace pînă ce nu ești sigur că se poate face o pace bună. Că luptătorul, cînd s-a întors odată acasă, anevoie îl mai urnești a doua oară la război. Dacă ofițerul nu a fost de bună-credință, apoi vineri, chiar dacă va veni, are să amîie din nou răspunsul și în vremea asta domnii și dregătorii și cătanele vor începe să sperie pe oameni și să-i amenințe și poate chiar să-i schingiuiască, încît să le treacă pofta și curajul de a se mai scula. Și atunci nu va mai rămîne decît să-i prindă pe dînșii, căpeteniile răzmeriței, să-i tragă în țeapă ori să-i spînzure și s-a sfîrșit toată povestea... De aceea bine au făcut ce-au făcut, numai să dea Dumnezeu să nu fie la mijloc amăgire și înșelăciune.

George Crișan plecă cel dintîi, să treacă pe-acasă puțin și apoi să se repeadă în Zarand să vadă ce s-a mai petrecut pe-acolo în lipsa lui. Dealtfel ceilalți crișeni, care fuseseră cu dînsul pînă la Cricău, acuma trebuia să fi ajuns prin satele lor.

Iar cînd se împrăștiară și ceilalți de rămase cu dînsul numai Cloșca, între patru ochi, în odăița săracă, întunecoasă și plină de mirosuri grele, Horia zise

încet, șoptit și cu o tristețe în glas parcă ar fi vorbit din străfundurile trecutului:

— Cloșcuț, frate de cruce și tovarăș credincios în toate, iacă începe sfîrșitul visului nostru!

Cloșca se spăimîntă și de glasul lui și de înțelesul vorbelor. El nu putea pricepe deloc îngrijorarea lui Horia. Dimpotrivă, era puternic convins că vinerea viitoare va începe negreșit fericirea pe pămînt, adusă de către ofițerul împărătesc.

— Tu ești om de omenie și nu cunoști toate relele oamenilor — urmă Horia. Eu însă am pățit mai multe și-mi dau bine seama, că-s și mai bătrîn. Din clipa cînd ați făcut voi învoiala cu mai-marele cătanelor, s-au schimbat deodată din temelii împrejurările. Pînă atunci noi eram deasupra și izbeam unde socoteam mai nimerit și ne simțeam puternici. Acuma am ajuns noi dedesubt, să suferim loviturile și să ne apărăm numai, în loc să mai putem lovi. Și asta e mare deosebire, frate Cloșcuț! Pînă azi iobăgimea întreagă din toată țara a avut încredere și nădejde în noi; de-aci încolo Dumnezeu știe ce-om mai putea face... Acu, degeaba, s-a isprăvit! Om vedea vineri ce-o mai fi, dar eu încredere în domni n-am! Că acolo, la Cricău, voi ați pus pace, iar ieri popa Gheorghiță a primit aci poruncă aspră de la vlădica din Sibiu să oprească pe oameni de la orice rebelie și să ne afurisească pe noi, adică pe mine, că-s căpetenia fărădelegilor împotriva stăpînirii domnești. Uite-așa, măi frate Cloșcuț! Umblă cu momeli de pace ca să ne despartă pe noi de oameni și apoi să ne nimicească pe rînd!... Poate-om mai trăi și-om vedea mai lămurit curînd de tot!... Mai du-te dar pe-acasă să-ți vezi de nevastă și de moșie, numai ia seama bine să nu pici în mîinile domnilor c-apoi nu știu zău dacă ne-om mai întîlni vreodată!

În aceeași zi Horia plecă la Mărișel, peste munți, în comitatul Clujului, să ducă și acolo poruncile împărătești. Apoi marți seara se întoarse acasă. Încerca să se arate mulțumit, să se prefacă plin de nădejdi, și nu izbutea deloc. Dealtfel și veștile ce i le aduceau oamenii nu prevesteau nimic bun. Pretutindeni unde iobagii s-au potolit și au revenit, domnii ori dregătorii guvernului începeau schingiuirile și uciderile celor bănuiți măcar că ar fi avut vreo parte în mișcarea împotriva ungurilor.[36] În același timp cîrmuirea dăduse o poruncă prin care sfătuia pe țăranii răzvrătiți să se împrăștie și să se întoarcă pe-acasă, făgăduind iertare celor ascultători, iar pe rebeliști amenințîndu-i cu grele pedepse. Porunca umbla din sat în sat, se comunica oamenilor prin bîlciuri și în biserici, răspîndind în suflete temere și descurajare, mai ales că și preoții vesteau porunci vlădicești ca nu cumva iobagii să asculte amăgirile și înșelăciunile lui Horia și ale tovarășilor lui de nelegiuiri...

Împotriva acestor porniri concentrice asupra sufletului poporului, la care se mai adăoga sosirea armatei împărătești din toate părțile, el era osîndit să stea cu mîinile în sîn, neputincios, legat de jurămîntul căpitanilor. Vedea bine că pentru potrivnicii lor ju-

[36] În publicistica lui Rebreanu (*Horia, Cloșca și Crișan*, p. 122—123) o relatare și mai exactă: „În vremea armistițiului în multe comitate din Ardeal se proclamă insurecțiunea nobilimii. În Alba, Cluj, Hunedoara, Cetatea-de-Baltă, Tîrgul Mureșului, nobilii se ridicară și se organizară în contra răsculaților, înarmați chiar de către guvern. Cetele nobililor, neputînd începe o expediție regulată asupra țăranilor din munți, începu să facă război cu țăranii singurateci de pe drumuri, care nici nu se aflau în mișcarea răsculaților și care nu opuneau nici o rezistență. Cetele de nobili tăbărîră mult mai sălbatec decît bieții țărani, înfuriați de chinurile robiei, asupra satelor liniștite prădînd, ucigînd, terorizînd pe locuitorii pașnici; sub pretext de despăgubire furau bănișorii țăranilor strînși din sudori amare, le luau vitele, îi despuiau de tot ce aveau și îi duceau apoi cu grămada în închisorile comitatelor."

rămîntul n-a fost decît o comedie prin care să potolească furia mulțimii răsculate și totuși el nu putea să-l calce și să poruncească să meargă înainte cu pîrjolul. Numai în inima lui clocotea înverșunarea și scîrba că bieții lui tovarăși și frați au putut fi înșelați cu atîta nerușinare de către chiar domnii și cîrmuitorii care-i învinovățeau pe dînșii de sălbătăcie.

O singură nădejde îl mîngîia: că toate acestea s-ar putea să stîrnească, dacă nu în toți, cel puțin în sufletele mai tari, o îndîrjire mai aspră împotriva schingiuitorilor. De aceea toate veștile ce-i veneau le împărtășea îndată celor dimprejurul lui ca să se poată duce mai departe.

Joi dimineața primi de la George Crișan știrea că un domn român, anume Molnar, trimis de către cîrmuire, a fost ieri și s-a întîlnit cu dînsul la Valea Bradului și au încheiat o înțelegere să fie pace și în Zarand pînă va veni răspunsul stăpînirii de la Sibiu asupra durerilor românești. Adăoga însă că el, ce-i drept, a poruncit oamenilor să se împrăștie pe-acasă, dar încredere multă n-are în făgăduielile domnului țivil și de aceea în taină a trimis porunci în toate satele să fie toți gata să se ridice cînd va fi trebuință... Horia primi cu mare mîhnire vestea dar la sfîrșit tristețea înflori un zîmbet. Neîncrederea lui Crișan în domnul țivil i se părea tot atît de glumeață ca și încrederea lui zgomotoasă de deunăzi în cuvîntul de cătană.

Pe la amiazi sosi iar Cloșca în Crîngul Feregetului. Era tot încrezător, mai cu seamă pentru că de luni pînă acuma, deși a stat mereu pe acasă, în Cărpiniș, n-a venit nimeni din partea stăpînirii nici măcar să-l cerceteze, necum să-l prindă. El a fost totuși cu ochii în patru, pentru orice împrejurare. Crede că ofițerul va pica mîine la Cîmpeni și va aduce dreptatea.

— Apoi chiar bine-i să crezi baremi tu, Cloșcuț — îi zise Horia — că altfel numai Domnul din cer știe ce are să se întîmple!

Ca să împlinească întocmai învoiala de la Tibru, se aleseseră cîte doi bătrîni din fiece comună care, împreună cu căpitanii, să se întîlnească la Cîmpeni cu ofițerul împărătesc. Horia cu Cloșca, cu popa Gheorghiță și cu doi jurați din Albac porniră joi seara în vale să ajungă la Bogdănești spre miezul nopții, unde aveau să se adune și ceilalți din satele dimprejur.

Și vineri, spre prînzul cel mic, vreo patruzeci de oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare, prin lapovița tomnatecă, pe jos, coborîră în Cîmpeni, cu Horia și Cloșca în frunte, tăcuți, cu inimile strînse aprig în cleștele așteptării. Intrară pe ulița cea mare pînă aproape de piață unde fură întîmpinați de primarul comunei, speriat că iar are să se petreacă vreo poznă.

— N-a sosit cumva aci un ofițer mare împărătesc ca să ne caute pe noi? întrebă Cloșca grăbit, aproape cu înfrigurare, ca și cînd ar fi fost vorba de mîntuirea sufletului său. Că așa ne-a făgăduit că are să vie vineri, adică cum ar fi azi, să se întîlnească cu noi și să ne aducă un răspuns.

— N-a sosit, oameni buni — făcu primarul. Poate să pice mai tîrziu, dar pînă acuma n-a sosit nici un ofițer și nici măcar vreo cătană proastă. Numai domnul protopop Adamovici din Abrud a venit de-aseară și a chemat oamenii să le vestească poruncile stăpânirii...

Horia nu se arătă triumfător, deși vedea că i se împlinește proorocirea, dar îi sfătui să se întoarcă acasă și să nu mai piardă vremea pe-aci, că ofițerul, de n-a venit pînă acuma, nici nu mai vine. Cloșca, însă, încăpățînat, stărui să mai aștepte măcar pînă

la amiazi, să nu zică ofițerul că ei n-au venit, și să se odihnească puțin că drumul a fost lung și greu.

— Bine, să mai așteptăm — murmură Horia nu tocmai mulțumit, dar dorind să facă pe placul lui Cloșca, deși știa că e în zadar.

În vreme ce Cloșca împreună cu Ursu Uibaru și alții mai tineri intrară mai în oraș, să mai întrebe și pe oameni despre ofițerul împărătesc, nevrînd să se încreadă numai în vorbele birăului, Horia cu bătrînii se retrase la Toader Berindei unde aveau să se întoarcă și ceilalți.

Spre amiazi se adunară iarăși cu toții. Cloșca fierbea și stăruia să mai aștepte și după-amiazi, că nu se poate să mintă un domn așa de mare. Era cît p-aci să-i convingă, cînd Toader Topa sosi din piață cu o veste care-i ului pe toți. Anume el cu Ursu Uibaru s-au oprit în piață unde tocmai protopopul din Abrud vorbea oamenilor adunați acolo și-i sfătuia să se lepede de Horia și de toți rebeliștii și să fie supuși și ascultători de stăpînire că altminteri mînia împăratului are să-i ajungă negreșit. Ei au ajuns în piață cînd protopopul citea norodului o nouă poruncă a cîrmuirii cum că cine va prinde pe căpeteniile răzmeriței va primi drept răsplată cinzeci de zloți, iar din comuna care-i va ascunde și oploși trei bîtrâni dimpreună cu primarul vor fi trași în țeapă. Toată lumea asculta cu capul gol cuvintele protopopului, numai Uibaru stătea cu căciula pe-o ureche, ca totdeauna. Cînd l-a văzut preotul, i-a poruncit să scoată căciula, ori de nu să plece și să-și vadă de drum. Ursu Uibaru însă i-a răspuns țanțoș, cum i-e obiceiul, că el e căpitanul crăișorului și nu scoate căciula decît înaintea lui Horia și a împăratului. Protopopul s-a umplut de mînie și a început a se plînge mulțumii că uite cum a ajuns să

fie batjocorit el, om bătrîn și slujitorul sfintei biserici, și a cerut oamenilor să prindă pe Uibaru și să-l lege și să-l dea pe mîna cătanelor, să-l mai învețe omenie. Oamenii nu știau ce să facă, să asculte ori să n-asculte porunca protopopului. În sfîrșit vreo zece lupșeni l-au legat pe Ursu Uibaru și l-au pus în căruța protopopului și l-au trimis la Abrud să-l judece cătanele.

— D-apoi tot umblînd după ofițerul vostru să nu ne pomenim prinși cu toții și în lanțuri, măi oameni, c-ar fi păcat! strigă deodată Petre Nicula din Vidra.

— Am mai trăznit eu pe cel din Lupșa, dar pare-mi-se că nici ăsta n-are să scape teafăr! scrîșni Cloșca mai furios ca toți.

Se cărăbăniră înapoi. Horia, îngîndurat, spuse și celorlalți că el se duce acasă, la Albac, și nici nu mai vrea să știe de ofițeri și de pace și nici un alt soi de domni, ci va face tot ce va putea ca să continuie mișcarea iobagilor și s-o întindă în toată țara. Soarta lui Ursu Uibaru e soarta tuturor. Se vede prea bine că domnii, cu cătanele dimpreună, nu caută decît să descurajeze pe oameni și să prindă pe căpitani ca astfel, despărțindu-i, să isprăvească cu toți mai repede și să înăbușe avîntul oamenilor spre dezrobire. Numai Cloșca nu se putea hotărî a crede că un ofițer mare ar fi în stare să-și calce jurămîntul. Plecă și el cu Horia la Albac, dar hotărît a trimite și mîine cîțiva oameni la Cîmpeni să întrebe dacă n-a venit cumva ofițerul cu pacea.

— Apoi dacă vine, bine de bine, iar dacă nu, ne-om bate și cu cătanele și nu ne-om lăsa batjocoriți așa de rău! încheie dînsul cu un oftat.

Și lăsă pe Iacob Topa în Bogdănești, să mîie acolo, să mai ia vreo zece feciori și să mai întrebe mîine, prin Cîmpeni, despre mai-marele cătanelor.

Iacob Topa nu era bucuros de însărcinarea aceasta. Iubea atît de mult pe Horia că era fericit să fie mereu în preajma lui și să împlinească numai poruncile lui. Apoi, după ce a văzut cum a fost prins și legat Ursu Uibaru, îi era frică, în sinea lui, să nu pată și el la fel din partea ofițerului în care Horia, cel mai înțelept dintre toți, nu avea nici o încredere. Totuși a doua zi, sîmbătă, însoțit de vreo doisprezece oameni, toți călări, se întoarse la Cîmpeni. Pe cînd coborau dealul agale, Iacob zări la marginea comunei un pîlc de husari, poate vreo patruzeci de oameni. Se opri încurcat. Poate să fie ofițerul căutat, dar poate să fie și alte cătane care să fi venit înadins să prindă pe țăranii bănuiți de-a fi dintre cei răsculați. N-avu însă vreme multă de cugetat căci doi husari se și apropiară de dînșii în galop mare și întrebară cine sunt și ce caută?

— D-apoi noi căutam pe ofițerul împărătesc care ne-a făgăduit să vie la Cîmpeni cu pacea și cu dumnealui am vrea să vorbim, dacă a venit! zise Iacob.

În vreme ce husarii căutau să-i descoase, Iacob văzu înfricoșat că se apropie și ceilalți, în frunte cu un ofițer despre care un om din Secătura îi șopti că e chiar domnul de la Tibru, că el a fost acolo și l-a văzut. Cei doi husari se dădură la o parte, iar țăranii se descoperiră în fața ofițerului care întrebă:

— Pe mine mă căutați, oameni buni?

Iacob prinse curaj și răspunse că a fost trimis să întrebe dacă Horia și cu ceilalți oameni pot veni să se întîlnească cu dumnealui, precum s-au înțeles, că au umblat și ieri pe-aici și l-au căutat și, negăsindu-l, s-au întors acasă. Ofițerul îi spuse apoi cu blîndețe ca să vie fără nici o grije Horia și bătrînii mîine dumineacă, să afle răspunsul ce l-au adus, că el îi va aștepta în Cîmpeni.

Mai mult în galop a mers Iacob Topa pînă la Albac, să ducă știrea despre sosirea ofițerului împărătesc. Cloșca se înveseli și mereu zicea:

— Na vezi, frate Ursule, că n-a mințit?

Toată noaptea bucinătorii, de la Scărișoara pînă la Sălciua, dădură semnul de adunare, să-l afle toate satele și toți oamenii. Munții și codrii clocoteau ca în ajunul unei mari bătălii hotărîtoare.

Și duminecă pe la amiazi vreo mie de oameni erau adunați tot în Bogdănești, aproape de Cîmpeni. Horia trimise pe primarii și jurații comunelor să vestească pe ofițerul împărătesc că a sosit și că îl așteaptă să vie dumnealui. Peste vreo două ceasuri aceștia aduseră răspunsul că întîlnirea va fi pe șesul cel mic din sus de Cîmpeni... Porniră cu toții. Fiind și zi de sărbătoare, și vreme bună, toți erau primeniți curat, încît se înălbi cîmpul de dînșii. Nici nu apucară bine să se oprească și să răsufle, că și sosi în fuga calului ofițerul împărătesc, întovărășit de unul mai tînăr (Cloșca spuse că e tot cel de la Părîul Turcului) și de vreo doisprezece husari.

Din gloata de țărani se alese atunci Horia și Cloșca și popa Gheorghiță cu zece bătrîni, să întîmpine pe solul împăratului. În fața lui își scoaseră căciulile și așteptară să deschidă el vorba.

Locotenent-colonelul Schultz, om de vreo patruzeci și cinci de ani, chipeș, puțin cărunt dar cu mustața neagră voinicească, își aruncă ochii scăpărători peste mulțimea de oameni, ca și cînd ar fi vrut să-și dea seama de gîndurile lor. Călare pe un roib neastîmpărat, cu cismele strîmte și pantalonii roșii, cu atila roșie peste care-i atîrna în spate ledunca îmblănită, cu boneta mică de husari dată puțin pe-o ureche, făcu țăranilor

impresia ca și cînd s-ar fi aflat chiar în fața împăratului. El însuși simți aceasta și întrebă:

— Horia e aici?... Care e Horia?

— Eu! răspunse crăișorul, făcînd un pas înainte și uitîndu-se drept în ochii ofițerului.

Se priviră lung. Horia, în cojoc lung, alb, cu figura cuminte și energică, cu părul scurt, nins, deși nu era înalt, păru colonelului într-adevăr capul mulțimii. Totuși repetă:

— Dumneata ești Horia?

— Eu, măria ta! zise Horia neclintit, în vreme ce ceilalți întăriră că da, el este.

— Pentru că...

Ofițerul vroia să spună: pentru că rîndul trecut în loc de Ion Horia i s-a înfățișat altul pe care alaltăieri i l-au adus arestat la Abrud. Dar se întrerupse, căci acuma avea altă însărcinare și nu putea să-i compromită reușita stîrnind bănuieli iobagilor. Schimbînd repede vorba, spuse celor din fața lui, cu glas tare însă, ca să audă cît mai mulți din ceată, că a raportat mai-marilor săi plîngerile și aduce acuma porunca celor mai mari ca bătrînii și căpitanii lor să meargă miercuri tot acolo unde s-au întîlnit întîia oară ca să afle poruncile împărătești din chiar gura gheneralului neamț care va veni negreșit la Cricău.

— Apoi noi singuri pînă la Cricău nu mai putem merge — răspunse Cloșca, parcă amînarea aceasta nouă l-ar fi jicnit mai ales pe dînsul. Că drumurile-s rele și vremea începe să se strice și dacă ne-am duce toți cîți sîntem aici, noi nu chezășuim că n-au să se întîmple pozne, că atîta amar de om ce să mănînce pe drum și unde să se găzduiască...

Locotenent-colonelul ascultă liniștit, rotindu-și mereu privirile asupra tuturor, și apoi zise deodată aspru:

— Dacă n-aveți încredere să mergeți singuri, înseamnă că nu vi-e sufletul curat. De-aceea să-mi spuneți drept și fără zăbavă dacă vă dați seama că ați păcătuit prin fărădelegile ce le-ați săvîrșit și prin care ați stîrnit mînia înălțatului împărat?

Mulțimea, impresionată de cuvintele ofițerului, căzu în genunchi, iar un bătrîn strigă tare cu glas plîngător:

— Am greșit, măria ta, vedem prea bine, dar ne rugăm de prea înălțatul împărat să ne ierte, că noi ne supunem cu credință poruncilor împărătești și așteptăm mereu să ni se facă dreptate și nouă, amărîților de iobagi!

Cînd se potoli puțin zgomotul mulțimii, Horia adăogă:

— Am fost siliți să facem ce-am făcut că numai astfel mai puteau să ajungă pînă la urechile maiestății sale rugămințile noastre și soarta amară ce-o îndurăm de atîta vreme fără nici o încercare de îndreptare!

— Dacă recunoașteți că ați greșit, să-mi spuneți îndată cine v-a amăgit să faceți toate relele ce le-ați făcut? întrebă iar ofițerul.

— Țara întreagă a făcut ce-a făcut! răspunse popa Gheorghiță repede. Că noi ne-am tot jeluit și ne-am rugat să ni se facă dreptate și înălțatul împărat a dat mereu poruncă, dar nimeni n-a vrut să asculte și tot mai rău ne-au năpăstuit și domnii, și dregătorii, și...

Horia și Cloșca scoaseră din traistă niște vrafuri de hîrtii, tot porunci împărătești, și le întinseră colonelului, să se convingă că ajunsese cuțitul la os cînd s-a pornit răzmerița. Ofițerul răsfoi hîrtiile, dădu din

cap mormăind, apoi le trecu celui tînăr, care știa mai bine românește, să explice oamenilor că nici una din poruncile acestea nu i-a îndrituit să-și facă singuri dreptate, omorînd, aprinzînd și jefuind pe unguri și pe domni. [37]

— Numai niște oameni răi și fără suflet au putut să vă amăgească să păcătuiți astfel! urmă colonelul. Acuma ce veți pătimi, numai acelora să le imputați și nu altora. Pentru orice întîmplare însă puteți alege cîțiva oameni care să meargă miercuri la Sebeș unde e scaunul comisiunii ce s-a trimis anume pe seama voastră, ca să asculte acolo porunca înălțatului împărat!

Cînd auzi poporul numele împăratului iar căzu în genunchi și diferite glasuri făgăduiră că vor trimite pe bătrîni la Sebeș.

— Fiindcă recunoașteți că ați greșit — reluă ofițerul — trebuie să vă dați seama de asemenea că ați fost amăgiți și înșelați de către căpitanii voștri. Prin urmare, dacă vreți să dobîndiți ușurarea și poate chiar iertarea înălțatului împărat, eu vă sfătuiesc și vă poruncesc să predați fără întîrziere cătanelor toate puștile și alte arme ce aveți, și apoi să-mi dați mie prinși, aci pe loc, pe căpitanii care v-au amăgit și v-au înșelat ca să-și poată lua pedeapsa ce li se cuvine!

— Ce arme s-avem noi, măria ta? răspunseră mai mulți deodată. Vai de păcatele noastre! Că doară măria ta vezi că numai bîtele noastre obișnuite le avem în mînă, ca să ne ferim de cîini și să ne sprijinim

[37] „Cei uciși sînt inainte de toate nobili, dar și dregători sau alți oameni de ai lor (care puteau fi și iobagi), funcționari, perceptori etc. Dar cad și juzi, gornici români, preotul din Cărpiniș, Avram Șuluțiu.' Cad deci și români în serviciul regimului de exploatare sau care se împotrivesc răscoalei dezlănțuite." (Acad. D. Prodan, *op. cit.*, p. 274.)

bătrînețele în ele. Și cînd s-au sculat oamenii deunăzi, cu furci și cu topoare și cu coase s-au sculat, numai ici-colo a avut cineva vreo pușcă de vînătoare...

Și toată lumea aprobă iar unii își arătau bîtele ridicîndu-le deasupra capetelor, pînă ce colonelul făcu semn cu mîna să se liniștească și zise:

— Să răspundă numai bătrînii că altfel nu pricep nimica!

— Așa, măria ta adăogă David Avram care se afla între cei de față. N-avem arme precum n-avem nici căpitani, fiindcă toate cîte s-au întîmplat țara întreagă le-a făcut și focul a venit peste noi de pe Criș și noi numai cît ne-am unit cu crișenii și ne-am dus cu dînșii pînă la Galda, dar dacă ai venit acolo măria ta și ne-ai vestit porunca împărătească precum ca să ne ostoim, apoi ne-am întors cu toții acasă și am stat mereu pe-acasă și am așteptat iertarea înălțatului împărat și împlinirea dreptății și pentru noi cei oropsiți de Dumnezeu și de oameni!

Alți bătrîni se jurară de asemenea că poporul n-are arme și că nu poate să-i predea nici un căpitan pentru că n-a fost între dînșii nici un căpitan.

Atunci colonelul se ridică în scări și prinse a vorbi foarte repede și poruncitor ca în fața soldaților pedepsiți:

— Eu sunt cătană și nu știu vorbă multă! Deoarece toate hîrțoagele voastre se află în mîinile acestor doi oameni, Horia și Cloșca, aci, în fața mea, și cred că și voi îi socotiți oameni de omenie, eu îi iau cu mine pe amîndoi să-i duc cu mine la gheneralul cel mare, să vorbească acolo în numele vostru și să vă apere plîngerile!

Arătă pe Horia și pe Cloșca cu mîna întinsă, uitîndu-se cercetător la norod. În clipa aceea însă toată mulțimea începu să strige și să se frămînte:

— Nu-i dăm, domnule!.. Nu-i lăsați, feciori!... Nu-i dați că-i omoară!...

Se împingeau unii pe alții înainte, se îmbulzeau și se vălmășeau, apropiindu-se de ofițerul împărătesc. Pe de lături mulțimea se întindea strigînd mereu, tot mai amenințător și căutînd parcă să împresoare pe colonelul călare și pe cei cîțiva husari. Iar din vuietul mînios se deslușea tot mai aspru:

— Nu se poate batjocura asta! Nu-i dăm!... Nu-i dați!

În toiul vălmășagului Horia, liniștit, își strînse cojocul pe umeri și se retrase în mulțimea furioasă care-l înghiți. Colonelul simți că situația devine primejdioasă și strigă dominînd toate glasurile:

— Faceți tăcere!... Liniște!... Nimeni nu mișcă din loc!

Mișcarea de înconjurare se opri îndată, dar zgomotul mai ținu un răstimp. Cînd ici, cînd colo glasuri mînioase protestau, ba pe alocuri sudălmi se ridicau și ajungeau pînă la urechile ofițerului care, după ce se restabili liniștea, se retrase cîțiva pași și întrebă dacă li s-a publicat porunca împărătească cea mai nouă.

— Da, da, s-a publicat! răspunse mulțimea într-un glas.

Totuși colonelul porunci ofițerului tînăr să le-o mai citească o dată, dădu cîte-o foaie tipărită lui Cloșca și preotului Gheorghiță, zicînd iarăși cu glas tare:

— Ați auzit ce vă așteaptă dacă nu vă liniștiți, oameni buni! De aceea v-am publicat-o, ca s-o cunoașteți mai bine și să nu trebuiască să vă căiți amarnic pe urmă și prea tîrziu! Acuma duceți-vă acasă, sfătuiți-vă în liniște și ascultați cu sfințenie poruncile ce le primiți!

Glasuri răzlețe făgăduiră că așa vor face, dar în același timp mulțimea se urni spre munți, înapoi, încet ca o apă mare ce se retrage în albia sa. Sufletele erau mai apăsate, mai împovărate. Toți înțeleseră că nu se schimbă nimic, că nu-i nădejde de dreptate, că domnii umblă numai să-i pedepsească unul cîte unul.

— Iaca pacea domnilor, frate Cloșcuț! zise Horia mohorît.

— Iartă-mă, crăișorule, că amarnic am greșit! răspunse Cloșca trist, cu ochii în pămînt, parc-ar fi purtat o povară pe umeri.

CAPITOLUL VIII

VIN CĂTANELE!

— Acu nu mai e vreme de vorbe și de sfaturi, ci de supunere și de ascultare! zise Horia seara, ajuns în Albac, fruntașilor din comune cu care se adunase în casa preotului Gheorghiță Nicula. Ne-am sfătuit mereu și văd că numai rău am umblat, că ne-am încrezut în minciunile tuturor și ne-au înșelat domnii și ne-au slăbit de azi nici nu mai știu cum să dregem ce s-a stricat! Eu am să dau porunci, măi fraților, și voi să le împliniți și să porunciți tuturor să le împlinească, așa să ne-ajute Dumnezeu!

Erau atît de amărîți toți că nimeni nu spuse un cuvînt. Cloșca însuși, de obicei mai guraliv, tăcea greu ca și cînd s-ar fi simțit mai vinovat ca ceilalți.

Necrezător în răspunsul așteptat al ofițerului, Horia chibzuise toată vremea în care tovarășii lui se mîngîiaseră cu nădejdi de pace. Aflase de la oamenii de încredere că au început să se adune cătane mai multe care, desigur, de cumva răscoala nu se va stinge singură, vor veni s-o înăbușe cu puterea armelor. Dacă nu s-ar fi lăsat înșelați de făgăduieli acolo, la Tibru, dacă ar fi

mers înainte focul, alta ar fi acum situația; iobagii, în toată țara, numai atîta așteptau, să le vie porunca de la Horia ca să se ridice și să prăpădească pe domni. Azi focul ar putea fi aprins și dincolo de Mureș, și pe Someș, și în Sălaj, în tot Ardealul, încît n-ar ajunge să-l stingă nici toate cătanele împăratului.

Totuși le vesti și lor gîndul său întreg: că trebuie încercată întinderea rebeliei pînă la Cluj, Mureș, și pe Arieș, și pe Someș...

— Dar dacă vin cătanele? întrebă popa Gheorghiță.

— Ne-om bate și cu cătanele, că și cătanele ne-au amăgit! sîsîi Cloșca.

— Apoi acum n-avem alta fără cum zice fratele Cloșcuț! întări Horia.

— Da noi nu mergem cu porunca împăratului ca și cătanele? întrebă Petre Nicula, puțin înfricoșat.

— Ba mergem, că doară înălțatul împărat mi-a dat poruncile — zise Horia. Dar împăratul e departe și domnii cine știe ce minciuni i-o fi spus și cum ne-or fi ponegrit pînă ce au ademenit cătanele să ne asuprească tot pe noi!

— Dacă ne înșeală și împăratul, apoi om găsi noi alt împărat mai drept, că trebuie să fie dreptate și pentru noi pe lumea asta! mormăi iar Cloșca, tot cu capul în pămînt.

Vorbele lui spăimîntară pe unii, dar cei mai mulți ridicară frunțile bucuroși parcă le-ar fi luat vorba din gură și începură a sudui încît Horia de-abia îi putu liniști.

— Întîi să dăm arme oamenilor și pe urmă pornim iarăși asupra orașelor ungurești! continuă crăișorul.

Și în amănunt că trebuie luat din nou Abrudul, să-l ardă pînă-n temelii, să plîngă și copiii în pîntecele mamelor și să nu cruțe nici pe cătane și nici chiar pe

românii ce-i vor găsi în oraș, că, de rîndul trecut, ei au ascuns pe unguri și i-au ținut și i-au hrănit pînă ce a trecut pîrjolul. Apoi va urma Zlatna, apoi Galda, apoi Aiudul și de-acolo spre Cluj... Iar dacă ar încerca să vie cătanele asupra lor, atunci să le ție piept cu orice preț, să nu-i lase să pătrundă în munți, să taie pădurile și să puie rînduri de piedeci pe toate drumurile...

Deocamdată are să trimită poruncă lui Crișan să adune iar pe zărăndeni și să răscoale pe mureșeni ca să pornească din nou asupra cetății Deva, și din sus și din jos. Poporul din munții Abrudului însă va alcătui trei mari cete de luptători: la Ofenbaia va porunci Cloșca tuturor comunelor ce țin de acest domeniu; la Mogoș, Ponor și Rîmeți să poruncească Ion Horia care se află chiar acolo; iar pe Arieș și pe Neagra, de la Cîmpeni în sus, va da poruncă însuși Horia. Despre orice mișcare însă trebuie să-i trimită lui veste numaidecît, fie prin ștafete călări, fie prin semne din munte în munte. Iacob Zafu va îngriji să se afle bucinători pe toți munții... Căpitanii sînt datori să găsească arme pentru toți și să adune la trebuință cel puțin cîte-un bărbat din fiecare casă. Dealtfel chiar astă-seară trebuie să plece cîte-un om cu porunci la fierarii din Lupșa, Dupăpiatră și Geoagiu ca să lase orice alt lucru deoparte și să facă numai lănci pentru luptători. Fierarului din Albac îi va da poruncă el însuși.

— Mîine, poimîine poate să înceapă a ninge și oamenii vor fi mai greu de urnit! sfîrși Horia. Voi să fiți pilde și de hotărîre și de asprime ca orice poruncă să se îndeplinească fără șovăire!

Rămase apoi singur cu popa Gheorghiță să facă împreună poruncile către Crișan și către căpitanii comunelor care n-au fost acuma aici. Pînă cînd popa

scrise lui Crișan, Horia întocmi cu mîna lui porunca pe care avea s-o trimită grabnic ținutului Geoagiu:

„Tot bine rugînd pe Dumnezeu de ajutor, acum mureșenii stau ziua-noaptea, străjuiesc și ungurii stau pe țărmurii Mureșului, nu mai pot. Ci acum dau înștiințare cîtu-i *iarașul* aiesta să fie gata în noiemvrie 11 zile, în Geoagiu să se adune, să meargă de or trebui Homorodu, Mermezău, Băcîia, Ardeu, Cibu, Nădașți, Galda, Almașul din mijloc, Almașul de jos, Tecăreu, Poiana, Porcura, Voia, Balșa, Mada, Rîndetiu, Bozeșu. Aceasta se poruncește. Care sat s-ar ispiti a nu veni sau din care casă n-ar veni la această poruncă, întorcîndu-se să i se aprindă casa. Această carte să meargă ziua, noaptea. Glumă nu vă paie. De nu îți veni, alții or veni la voi."

Porunca lui Crișan o trimise prin Iacob Topa, dar să nu șadă acolo deloc, ci să se întoarcă repede și să treacă pe la fierarul din Dupăpiatră, să-i spuie și din gură să se grăbească cu facerea sulițelor.

— Na, părinte, rămîi sănătos! zise pe urmă preotului Gheorghiță, cînd isprăviră toate poruncile. Ispita cea mare acum începe și greutățile cele multe. Dumnezeu să ne ajute să le biruim!

— Amin! murmură preotul, petrecîndu-l pînă în uliță, în noaptea înecăcioasă și neagră ca iadul.

Nu se mai duse acasă, ci la Lupu Coroiu, în fața Albacului, să se odihnească numai cîteva ceasuri. Parcă ar fi știut că de a doua zi înainte nu va mai avea multă vreme nici odihnă, nici stare.

Întovărășit numai de trei feciori călări începu să cutreiere satele, din casă în casă și din om în om, ducînd peste tot porunci și rugăminți și încurajări și amenințări. Nu făgăduia nimic, ci cerea tuturor răbdare și încredere în izbînda dreptății.

Veştile îi veneau acuma mai dese de pretutindeni. Şi din ele trebui să-şi dea seama că planul cel mare nu se va putea împlini şi că nu rămîne decît o apărare dîrză prin care să merite cel puţin recunoaşterea şi îndeplinirea poruncilor împărăteşti şi slobozirea celor întemniţaţi la Galda.

Aproape fiecare veste sfîrşea cu: vin cătanele! Nici porunca lui Crişan către mureşeni, purtată din sat în sat de patru oameni înarmaţi şi publicată în biserici, nici a lui Horia către plasa Geoagiului nu s-a mai putut asculta, căci pe tot cursul Mureşului, de la Bălgrad pînă la Zam, roiau cătanele pedestre şi călări. Patrule de soldaţi începură să cutreiere munţii, să se ciocnească cu grupuri de ţărani. Horia poruncise tuturor să ţie piept cu orice preţ cătanelor şi oricui ar încerca să pătrundă în munţi ca duşman.

Pe urmă ştirile se răriră şi se limpeziră. De la Crişan sosi vestea că la 27 novembre maiorul Stoianich a pornit de la Deva cu peste trei sute de cătane să cuprindă Zarandul. Crişan tocmai plecase din Brad, cu vreo cinci mii de oameni, spre Criştior, ca de-acolo să meargă înainte, peste Buceş, asupra Abrudului, cum primise poruncă de la Horia. Cînd a aflat despre venirea cătanelor la Brad, s-a întors înapoi şi, ajungînd în zorii zilei în marginea oraşului, s-a repezit cu mînie asupra trupelor. O bătălie crîncenă s-a încins. Au căzut mai bine de patruzeci de romîni, iar cătane nu se ştie cîte au pierit. După vreo trei ceasuri de luptă, maiorul a fost silit să dea înapoi cu cătanele şi să nici nu se oprească pînă la Hălmagiu. Crişan porni după el, mai ales că ţăranii veneau tot mai mulţi în oastea lui din toate satele. A treia zi trupa iobăgească înconjură Hălmagiul şi se pregătea să prindă pe maior cu pe cătane cu tot. Cînd a văzut maiorul primejdia, a cerut

pace și au încheiat o învoială că țăranii se vor supune poruncilor împăratului, dar nu vor mai primi înapoi pe domnii unguri, iar dacă ar trebui totuși să aibă domni, apoi să fie români ori nemți, unguri însă nici în ruptul capului.[38] Făcînd astfel pace, maiorul cu cătanele au rămas pe loc, iar Crișan a trimis pe iobagi acasă, pînă la alte porunci.

Horia își zise îndată că Crișan a fost înșelat de maiorul Stoianich, cum fusese înșelat și Cloșca de către colonelul Schultz dăunăzi, și că pacea încheiată a fost numai o amăgire, ca să scape de primejdie. Îi și trimise degrabă poruncă să nu asculte minciunile ofițerilor și mai curînd să caute a-i prinde și a-i ține ca ostateci pînă cînd va veni vremea păcii adevărate.

Dar cătanele porniseră acuma din toate părțile asupra munților răsculați. În aceeași vreme Horia mai primi vești despre lupte ce se dădeau cu armata și la

[38] Pe parcursul răscoalei, iobagilor români li se insuflă credința că ridicarea împotriva nobililor unguri se face cu voia și din porunca împăratului Iosif al II-lea, ceea ce explică, în bună măsură, atitudinea diferențiată a răsculaților față de naționalitatea asupritorilor. În monografia *Transilvania în istoria poporului român* (Editura științifică, 1967) C. C. Giurescu subliniază climatul politic care a precedat stările de la 1784-1785: „În timpul împăratului Iosif al II-lea, se părea că o eră nouă va începe pentru români și, în genere, pentru întreaga Transilvanie; împăratul venise, în două rînduri, la fața locului și rămăsese adînc impresionat de cele constatate: situația era foarte grea sub raportul social; sub cel juridic și administrativ, existau numeroase anacronisme. Iosif al II-lea luă o serie întreagă de de măsuri: dădu mai întîi, la 22 martie 1781, *Decretul de concivilitate*, adică de egală îndreptățire a tuturor locuitorilor, ceea ce însemna desființarea sistemului celor trei *națiuni* privilegiate [unguri, sași, secui *n.n.*] și crearea unui echilibru între naționalitățile din Transilvania. Introduse apoi, prin ordonanța din 26 aprilie 1784, limba germană, în locul celei latine, ca limbă oficială a administrației; importantă e constatarea care se face, cu acest prilej, că populația germană, română, și sîrbă nu vor să aibă ca limbă comună limba ungară. În locul vechii împărțiri administrative, cu formațiuni teritoriale diverse — comitate, scaune, districte — se decretează, la 3 iulie 1784, una nouă, în unsprezece comitate. Încă în 1783, pe cînd se afla la Sibiu, în cursul celei de-a doua vizite în Transilvania, împăratul hotărîse desființarea servituției personale a iobagilor, dar nobilii se opuseseră. Răspunsul dat acestora din urmă fu răscoala din 1784" (p. 95).

Lupșa, și la Remeți. La 29 novembre colonelul Schultz, împreună cu vreo două sute de soldați, parte pedeștri, parte călăreți, pornise de la Cricău să cuprindă Ponorul și Remeții. În strîmtorile munților însă vreo mie de țărani, sub poruncile lui Ion Horia, au năvălit asupra cătanelor și, într-o luptă de patru ceasuri, le-au pus pe fugă, încît tocmai la Cacova s-au oprit... Pe cînd se dădea aici bătălia, pe Arieș, la Lupșa, maiorul Dolcinengo cu șaptezeci de soldați, vru să meargă spre Bistra, dar fu aruncat înapoi de ceata țărănească a lui Cloșca. Locotenentul Mesterhazy, cu o patrulă, încercă să alerge în ajutorul maiorului. Un grup de țărani, în frunte cu frații Ion și Ștefan Ispas, îi ieși în cale la Valea Vinții și-l nimici.

Peste alte cîteva zile o veste mai scurtă și nelămurită uimi pe Horia:

— Vin cătanele cu vlădica!

Chiar a doua zi, în 5 decembre, îi sosi și lămurirea: fiindcă maiorul Stoianich, deși se afla în Zarand, nu putuse face nimica împotriva țăranilor lui Crișan cu care încheiase pace ca să nu fie strivit, îi veni acuma în ajutor o nouă trupă de patru sute de grăniceri secui, comandanți de colonelul Kray. Înfricoșați însă de numărul și mînia țăranilor răsculați și spre a izbi mai sigur și mai fără primejdii, domnii trimiseră împreună cu cătanele și pe episcopul român Nichitici de la Sibiu, să adune pe preoți și pe iobagi, să-i sfătuiască, să-i dojenească și să-i liniștească prin puterea credinței creștinești. Și astfel ieri vlădica a sosit cu cătanele la Țebea, singurul sat care nu se mișcase deloc și nu ascultase poruncile lui Horia, și a îndemnat pe preoți și pe țăranii strînși acolo să se întoarcă pe-acasă și să se supună cîrmuirii și cătanelor.

Vestea aceasta izbi pe Horia drept în inimă și-i sfărîmă toată încrederea în sine și în izbîndă. Cu toate cătanele și cu toți domnii s-ar bate oamenii oricît, și ar răbda orice necazuri, dar cu vlădica, omul lui Dumnezeu, nu se poate lupta. Dacă vine însuși vlădica să povățuiască poporul să se lepede de Horia și să-l afurisească, s-a sfîrșit tot, căci poporul pe vlădica are să-l asculte și nu pe Horia. A nu se supune vlădicii ar însemna să fii urgisit și alungat din legea creștinească și să pierzi chiar viața de-apoi, singura nădejde a omului oropsit pe lumea aceasta.

Era tocmai în Vidra cînd a aflat știrea cu vlădica. Nu mai spuse nimănui nimic, ci porni îndată spre Albac, mai ales că același om îl vestise că vlădica va fi azi în Brad unde au fost chemați oamenii din douăzeci și cinci de comune. Asta însemna că Zarandul e pierdut și că numai o minune ar putea opri prăbușirea tuturor planurilor și visurilor sale.

Pe drum mai află că Ursu Uibaru, cel prins din porunca protopopului Adamovici, a fost tras de viu în țeapă, la Bălgrad, de acum joi s-a împlinit o săptămînă.

— Na, Iacobe, ai auzit cu bietul Ursu Uibaru? întrebă Horia amărît pe Iacob Topa care-l însoțea pretutindeni ca umbra. De viu în țeapă, ai auzit?... Apoi, uite așa om isprăvi și noi, că pînă și vlădica s-a ridicat împotriva noastră!

Ningea moale și fulgii i se topeau pe obraji și-i înmuiau parc-ar fi plîns. Iacob nu știa ce să răspundă și se mulțumi să bîiguie o sudalmă foarte meșteșugită împotriva vlădicii.

Horia nici nu-l mai auzi. Gîndurile îl copleșeau. Auzise de la preoții care se ridicaseră de la început alături de dînsul că vlădica a dat porunci mari tuturor

protopopilor să oprească pe țărani de a da ascultare căpeteniei rebeliștilor. Dar le socotise mai mult ca niște porunci silite, ca să nu creadă cîrmuirea și domnii că pînă și vlădica românesc e de partea lui. Nu-și putuse închipui că tocmai slujitorii lui Dumnezeu să nu-i dea nici un sprijin lui care nu voia nimic pentru dînsul, ci doar dreptate pentru norodul românesc și în rîndul întîi pentru preoții români care erau batjocoriți și umiliți ca și iobagii. Și iată acuma trebuie să înțeleagă că a greșit, că și preoții cei mari sunt în tabăra dușmană.

În Albac se duse de-a dreptul la popa Gheorghiță, să-i spuie tot și să se jeluiască. Popa știa. Aflase și el de la oameni, care veniseră speriați să-l întrebe ce-i de făcut, că doar n-o să se împotrivească și vlădicei? Dealtfel de cîteva săptămîni primește mereu porunci să se ridice împotriva lui Horia. Îi citi o asemenea poruncă: „Cu adîncă mîhnire, cu destulă scîrbă și simțitoare durere am înțeles că Horia, căpetenia rebeliștilor, nu încetează a face răutate și minciuni care sînt împotriva lui Dumnezeu și împăratului și împotriva legii și bisericii și blagosloveniei vlădicești. Deci noi cu numele împăratului poruncim că nici un român să nu îndrăznească a asculta minciunile lui Horia, nici să meargă cu el, nici la adunarea lui, nici să dea ajutor lui, nici oamenilor lui, nici pre ascuns nici în arătare."

Popa Gheorghiță însă căută să-l liniștească spunîndu-i că vlădica Nichitici nu e român, că chiar vorbește mai stricat românește decît ungurii, că a venit de curînd la Sibiu din Croația și deci trebuie să fie sîrb ori sloven.

— Dar e vlădică românesc și norodul numai atîta știe! observă Horia pe gînduri.

Preotului i se părea mai grav un nou manifest al guvernului prin care, în numele împăratului, se dăruiește iertare și uitare tuturor răsculaților ce se vor întoarce numaidecît acasă și vor rămîne liniștiți. Horia cunoștea patenta aceasta de trei zile, dar era sigur că oamenii nu vor mai da crezămînt unei astfel de porunci, fiindcă prea de multe ori au fost amăgiți și numai amăgire e și acuma la mijloc.

— Dacă n-ar veni vlădica, toate hîrțoagele domnești n-ar face o ceapă degerată!

Peste două zile, într-o marți, sosi în Albac domnul Chendi din Cîmpeni, căutînd pe Horia. Se cunoșteau de mult. Chendi, român nobil cu stare, îndrăgise pe Horia încă înainte de-a începe alergările pe la Viena. Horia îi ceruse de multe ori sfaturi și, cu aceste prilejuri, au vorbit despre toate necazurile iobagilor români, iar Chendi a înțeles sufletul bogat al țăranului acesta și l-a ajutat să se înalțe. De-abia trecut de treizeci de ani, Chendi era bărbat frumos, cu niște ochi negri plini de sinceritate și cu un glas veșnic fierbinte.

— Apoi, bade Ursule, am venit în bîrlogul dumitale, cale atît de lungă și pe zăpada asta aspră, fiindcă am să-ți aduc niște vești pe care trebuie să le cumpănești bine de tot și să-mi dai răspuns! zise Chendi îndată, parcă ar fi fost grăbit să isprăvească.

Se întîlniseră tot în casa preotului, căci a lui Horia era prea departe și prea săracă spre a putea găzdui pe un domn. De aceea Chendi adăogă către popa Gheorghiță care vru să iasă:

— Poți să stai și d-ta, părinte, că ce am de spus nu-i taină și nici rușine!

Era trimis de comisarul guvernului, Mihail Bruckenthal, să făgăduiască lui Horia amnistie întreagă dacă va liniști imediat poporul și va porunci tuturor să se

potolească și să se supună. Horia se uită cercetător în ochii domnului prieten, ca și cînd ar fi vrut să citească dacă e cinstit sau vrea să-l amăgească, și văzu limpede că nu era nici-o înșelăciune din partea lui. Totuși nu răspunse nimica. Chendi atunci urmă mai înfocat, ca să-l convingă: că Zarandul s-a potolit de tot, că toate părțile de la Ofenbaia încolo, cînd au aflat de patenta împărătească, au trimis deputați la Abrud că se supun, că au pătruns în munți atîtea cătane încît nu mai poate fi vorba de o împotrivire lungă și că dealtfel armata are porunci să înăbușe chiar în sînge, dar foarte repede, orice urmă de răscoală, că deci sfîrșitul nu mai este îndoielnic pentru nimeni și nu e vorba decît de-a împiedica vărsări de sînge fără nici un folos.

— Iureșul de foc ce l-ați făcut nu va rămîne fără urmare — mai zise Chendi. A ajuns la urechile împăratului, a țării și a lumii întregi durerea grea din care au țîșnit săptămînile de sînge și de flăcări. Îndreptarea trebuie să vie și nu poate să întîrzie. Jertfele n-au fost zadarnice. Dar trebuie să înțelegi și d-ta că întîi e nevoie să se facă pace și liniște și că numai după aceea împăratul și guvernul vor putea ușura viața românilor. Azi ai prilejul să faci o faptă bună poruncind să înceteze focul peste tot. Cuvîntul d-tale va fi mai ascultat decît tunurile, asta o știe și cîrmuirea. De aceea în schimb îți propune iertare și uitare. Mîine poate să fie prea tîrziu.

Se făcu o tăcere înăbușită. Chendi se uita aproape poruncitor la Horia parcă ar fi vrut și prin privire să-l silească să asculte. Popa Gheorghiță, pe laviță, ghemuit, nici nu sufla. Horia cu ochii de oțel înfipți în fața lui Chendi, tăcu un răstimp și apoi zise foarte simplu:

— Nu pot, domnule!

Chendi avu o mișcare de protestare pe care însă o stăpîni îndată, uluit de liniștea și seninătatea țăranului.

— Nu-mi trebuie mila nimănui pînă ce nu vor ieși din temnițele din Galda și de la Zlatna oamenii închiși nevinovați de ani de zile și pînă ce nu vom izbuti măcar ușurări de biruri pentru norodul nevoiaș!

Adăogase aceasta mai mîndru, mai sfătos, parcă, s-ar fi deșteptat într-însul deodată crăișorul care poruncește unei țări întregi. Dar cum Chendi stărui mereu, fu nevoit și dînsul să-i dea explicații mai largi: că nu poate avea încredere în făgăduielile domnilor și ale cîrmuirii, că pe el îl știe om curat la suflet, dar cei ce l-au trimis nu l-au trimis cu gînd bun, că de trei ori l-au înșelat pînă și ofițerii cei mari...

— Că pe mine m-or trage în țeapă sau că m-or frînge cu roata îndată ce-oi fi în puterea lor, oricîte făgăduieli aș avea că n-are să mi se strîmbe nici un fir de păr, despre asta n-am nici o grije! zise dînsul cu un glas batjocoritor. Dar mai știu din pățanie că, în loc de ușurare ori îndreptare, toată iobăgimea românească are să fie mai oropsită și mai în afară de lege cum a fost.

— Sfîrșitul va fi același, ori că dai d-ta mînă de ajutor și te supui, ori că nu — răspunse Chendi. Numai că pînă să se sfîrșească tot, vor mai pieri multe vieți românești chinuite!

— Acuma fie cum o rîndui Dumnezeu — murmură Horia. Noi facem ce putem! Și apoi ce-o mai fi, om vedea!

Chendi nu vru să se dea bătut așa ușor. Rămase în Albac, sperînd că va obține mîine ce n-a obținut azi.

A doua zi Horia se pomeni cu Crișan. Întreg Zarandul căzuse în mîinile cătanelor, mai ales prin cuvîntul

vlădicei. Noaptea trecută între Mihăileni și Blăjeni, cătanele au sfărîmat ultima ceată de crișeni, vreo mie de oameni. A căzut și căpitanul Mihai Bibarț, cel mai viteaz și mai înverșunat dintre toți. Popii trimiși de vlădică au ținut pe români cu vorbe de pace și cu predici pînă ce oastea împărătească i-a înconjurat din toate părțile ca pe urmă să-i poată tăia mai lesne.

Ceva mai tîrziu, un om din Cărpiniș îi aduse o scrisoare de la Abrud, făcută în românește și iscălită cu numele românesc locotenent Petre Lupu, chemîndu-l la Cîmpeni să tocmească pacea. Horia află chiar de la aducătorul ei că e ticluită și trimisă de un ofițer ungur care astfel ar vrea să-l amăgească spre a-l prinde și a-l da pe mîinile domnilor.

— Apoi poftim de vezi și d-ta, domnule Alexandre, cum umblă domnii să facă pace și învoială cu noi! zise dînsul către Chendi arătîndu-i scrisoarea.

Și-l rugă să-i facă un răspuns pe ungurește, frumos dar usturător, că încearcă astfel să amăgească pe niște bieți iobagi care nu cer decît dreptate.

Seara veni vestea că oamenii din ținutul Mogoș și Ponor, adică întreaga oaste de subt poruncile feciorului său, au trimis deputați la Sebeș, cum că se supun și, întorcîndu-se pe la casele lor, vor depune armele. Apoi că vlădica a adunat în Abrud, în casa sigartăului Stan George, pe preoți și cîte șase oameni din comunele vecine și le-a citit el însuși iertarea împărătească și le-a poruncit să se lase de rebelie. Și în sfîrșit că și ceata lui Cloșcuț, strînsă peste tot de cătane multe, e silită să se îndrepte spre împrejurimile Cîmpenilor și acolo, adunîndu-se cu toții, să cumpănească ce să mai facă.

Toată noaptea, pe toți munții, bucinătorii împrăștiau vești rele:

— Vin cătanele!... Vin cătanele!...

Toată noaptea aceea Horia se zvîrcoli ca peștele pe uscat, fript de gînduri. A rămas acuma numai cu moții lui în fața cătanelor și a domnilor și a lumii întregi. Ce ar mai putea face ei împotriva atîtor vrăjmași? De unde a pornit și unde a ajuns? Cînd era țara întreagă în picioare a putut cere dreptate pentru toți românii robiți domnilor și ungurilor. Azi nu se mai poate gîndi decît la nevoile muntenilor: să fie sloboziți cei din temnițe și să se ușureze birurile. Și nici măcar atîta nu vor să le dea. Numai făgăduieli deșarte, de care au avut mereu și prin care au ajuns să nu mai poată trăi... Și totuși în cîteva zile trebuie să se aleagă sfîrșitul. De șase săptămîni ține răzmerița. Oamenii nu mai au casă, nici liniște, nici muncă. Frigul s-a lăsat mai aspru, și foamea. Pînă cînd să mai umble pe drumuri degeaba? Poate că mișcarea a început într-o vreme nepotrivită, asupra iernii. Pornită primăvara, ar fi putut ține mai mult și ar fi avut mai mulți sorți de izbîndă. Planul cel mare, de-a ridica pe toți românii, atunci s-ar fi putut împlini chiar împotriva întregei oștiri împărătești. Acuma e prea tîrziu. Trebuie stinsă răscoala, ca să se odihnească oamenii. Iar el cu Cloșca și cu alți tovarăși vor trebui să se facă nevăzuți pînă la primăvară, cînd, cu ajutorul lui Dumnezeu, se va putea începe o mișcare mai mare, să scape de robie pe toți românii...

Era duminecă, 12 decembre. Se duse întîi la biserică, să asculte slujba dumnezeiască, să se închine și să se întărească. După slujbă, în fața bisericii, porunci oamenilor să plece, din fiecare casă cîte unul, la Cîmpeni, și să fie acolo mîine seară, că vor fi din toate satele.

Chemă pe Iacob Zafu şi-l puse să bucine adunarea la Cîmpeni, să o afle toţi bucinătorii şi să o treacă mai departe pînă unde se mai poate. Apoi se întoarse acasă la popa Gheorghiţă. Chendi voia să plece şi aştepta răspunsul din urmă. Îi mulţumi că s-a ostenit pînă aci şi că a zăbovit atîtea zile în sărăcia asta jalnică.

— Ştiu cît eşti d-ta de drept şi de cinstit — adăogă dînsul. Ştiu că vrei numai bine şi dreptate. Dar noi rămînem cum sîntem şi om face cum ne-o învăţa Dumnezeu.

— Rău îmi pare, bade Ursule, că nu mă asculţi pe mine!

— Acuma nu mai pot asculta pe nimeni în lume. Eu oi rămînea cel din urmă, că doară eu am fost cel dintîi şi în cărţile sfinte aşa scrie, să fie cel mai de pe urmă acela care a fost cel dintîi!

Cînd văzu plecat pe Chendi se simţi şi Horia mai uşurat. Îi era inima plină de un simţămînt straniu, ca şi cînd ar fi rămas singur pe o plută fără cîrmă, la voia întîmplării şi a valurilor. Era totuşi mulţumit că a putut ţine piept ispitei şi că poate sta cu sufletul curat în faţa lui Dumnezeu şi a sa însuşi.

Luni seara sosi la Bogdăneşti, însoţit numai de Iacob Topa, şi trase la Ispas Galdău, unde trăgea totdeauna. Ispas, căprar pus de Horia peste satul lui, îi spuse că s-au urnit toate comunele spre Cîmpeni, de s-au speriat şi cătanele. La Cîmpeni a venit noaptea trecută ofiţerul cel mare, care a amăgit pe oameni cu pacea. Împreună cu dînsul au venit peste şapte sute de cătane de tot felul, chiar şi tunari. Văzînd atîta puzderie de ţărani, cătanele, de frică, au început a trage cu tunurile în mulţime de au şi omorît cîţiva.

Horia trimise chiar atunci seara pe Iacob să-l caute pe Cloşca şi să-l cheme aici la sfat, iar lui Ispas îi po-

runci să adune din fiece sat cîte-un bătrîn ori pe căpitanii puși de el, ca mîine să se poată înțelege cu toții dimpreună. Despre Cloșca spuse îndată Ispas să nu-l caute pe acasă, prin Cărpiniș, că pe-acolo au umblat cătanele și i-au scotocit și prin lăzi, să afle cine știe ce porunci, dar poate să fie prin Certegi.

Marți, pe la amiazi, se aflau adunați împrejurul crăișorului vreo șasezeci de oameni. Cloșca venise cel dintîi, amărît, zdrobit. Vedea că s-a isprăvit tot și nu găsea nici o ieșire, și toată nădejdea îi era în Horia. Dealtfel aceeași nedumerire și desperare se citea în ochii tuturor. Vasile Sgîrciu, tînăr nerăbdător, întrebă de-a dreptul:

— Acum ce mai facem, încotro ne întoarcem, crăișorule?

Horia își aminti deodată pe același Vasile, cînd i-a zis întîia oară „crăișorule", în casa lui Cloșcuț. Cum îi luciseră atunci ochii și cîtă mîndrie era atunci în glasul lui, iar acuma parc-ar fi numai spaimă.

În sfîrșit, cînd sosiră toți cei chemați, Horia le spuse verde că trebuie să se împrăștie cît mai degrabă pe-acasă, să liniștească pe oameni ca să-și vadă de treburi, căci rebelia s-a isprăvit și de-acuma numai el mai are de lucru, spre a dobîndi ușurările din pricina cărora s-au sculat.

— Domnii și ungurii, cît am tot stat noi după amăgirile de pace, au umplut lumea de minciuni și au izbutit să întoarcă pînă și pe înălțatul împărat împotriva noastră. Sîntem și noi de vină că am ascultat glasurile mincinoase care ne făgăduiau dreptate și pace numai ca să ne înșele. Dar noi am pornit la drum cu voia și porunca împăratului și poruncile împărătești trebuie să le împlinim. Acuma înălțatul împărat, înșelat de minciuni domnești, s-a întors de către noi și a

trimis cătanele împărăteşti să vadă dacă ne plecăm ori nu. Noi însă trebuie să ne plecăm în faţa înălţatului împărat că la dînsul e dreptatea şi puterea. Şi dacă ungurii l-au amăgit, cînd i-om arăta adevărul, tot are să ne asculte şi să ne împlinească rugăciunile, precum a vrut mereu şi n-a putut din pricina domnilor care nu l-au ascultat. Eu, Horia, crăişorul vostru, dau dară poruncă mare să se întoarcă tot omul la casa sa şi cine nu se va pleca, cu moartea să fie pedepsit pentru că s-a împotrivit poruncii împărăteşti!

Văzu deodată pe feţele tuturor o înseninare parc-ar fi scăpat de o apăsare grea. Numai Cloşca îl privea uluit şi întrebător. Urmă răspunzînd nedumeririi lui mute:

— Porunca împărătească pe care v-au vestit-o popii şi cătanele şi prin sate, şi prin tîrguri, făgăduieşte iertare celor care s-or întoarce şi se vor pleca. Nimeni să nu fie deci înfricoşat, căci nimănui nu i se va face nici un rău. Şi uite-aşa, oameni buni! Dumnezeu să vă ajute şi să împliniţi porunca de împrăştiere.

— D-apoi dumneata cum rămîi, că doar poate să te prindă domnii şi să te spînzure? întrebă un bătrîn din Vidra, aproape furios că Horia nu se gîndeşte deloc la sine însuşi.

Horia avu o lucire de bucurie în ochi cînd răspunse:

— Apoi eu am să cerc să ajung iară la înălţatul împărat ca să mai cerc a dobîndi dreptate măcar de-aş şti că m-oi prăpădi! Cine vrea să mă însoţească pînă la Albac şi în munţi, îi mulţumesc, dar silă n-oi face nimănui!

— Eu nu mă despart de tine, măi frate Ursule, nici în mormînt! strigă Cloşca atît de brusc că toţi se spăimîntară.

Cîteva zeci de glasuri răsunară:

— Nici eu!... Nici eu!...

După-amiazi mulțimea de pe dealurile dimprejurul Cîmpenilor se topi încetul cu încetul. Spre seară vreo sută de oameni înconjurau pe Horia să-l însoțească pînă unde va îngădui dînsul. Înainte de-a porni, Ispas Galdău îi spuse ce-a auzit adineaori de la niște drumeți venind de la Turda, că anume fecioru-său, Ion Horia, a fost prins de cătane și ar fi acuma închis la Zlatna.

— Cum o rîndui Dumnezeu și cum o avea noroc! murmură bătrînul Horia.

Încălecară și se urniră pe drumul greu de iarnă, tăcuți. Aproape de Secătura îi ajunse din urmă Iacob Topa, în galop, gîfîind:

— Vin cătanele!... Au plecat de la Cîmpeni încoace!... Cătanele!...

Numai Cloșca se mai înfurie și răspunse cu o sudalmă.

CAPITOLUL IX

IUDA

Miercuri dimineaţa tot Albacul, nu numai bărbaţii, ci chiar femei şi copii, se strînse în faţa bisericii, la încrucişarea drumului dinspre Cîmpeni cu cel către Arada, în preajma podeţului de peste pîrîul Albacului. Noaptea fusese aspră, zăpada îngheţase, precum îngheţate de mult erau şi apele Arieşului şi ale gîrlei. Subt cizmele şi opincile mulţimii ce tropăia mereu de ger, zăpada scrîşnea şi lucea în scînteieri colorate subt lumina razelor reci ce cădeau pieziş din cerul senin.

De azi-noapte, de cînd sosise Horia de la Cîmpeni, satul fierbea. Se vorbea că vin cătane multe cu tunuri să prefacă în cenuşă Albacul, că Horia pleacă iarăşi la împăratul să se plîngă şi împotriva cătanelor care s-au dat de partea domnilor... Se mai spunea apoi că pretutindeni cătanele pun pe oameni în lanţuri, fie vinovaţi, fie nevinovaţi, şi-i trimit la Bălgrad să-i tragă de vii în ţeapă ca pe Ursu Uibaru. Bătrînii povăţuiau pe cine-i asculta să fugă în munţi cînd vor veni cătanele, ca să scape de primejdie.

Acuma, fiindcă vremea trecea şi crăişorul nu se arăta, începură alte vorbe: că Horia a şi plecat de azi-

noapte spre Scărișoara, singur, să-și piardă urma, că și cei care l-au însoțit pînă aci s-au împrăștiat de n-au rămas decît vidrenii înadins ca să amăgească lumea și să înșele pe cine ar cerca să se ție după Horia, mai cu seamă că și gornicii sînt pe-aici, prin mulțime.

Apoi deodată se făcu tăcere mare parcă ar fi căzut o poruncă din cer. Pe portița ogrăzii ieși Horia cu Cloșca, îmbrăcați gros, cu cojoacele lungi, cu puști în spate și cu lănci în mînă în loc de băț. Popa Gheorghiță îi petrecu în capul gol pînă în mijlocul uliții. Aici trebuiră să se oprească. Oamenii se îmbulzeau în jurul lor, să-i vadă, să le audă glasul de despărțire.

— Na, oameni buni, rămîneți, sănătoși! strigă Horia cu voce tare să-l audă cît mai mulți.

— Dumnezeu să-ți ajute! răspunseră domol mai multe glasuri.

O femeie înăltuță, îmbrobodită pînă la gură, cu niște ochi mari, negri și adînci, ținînd de mînă un copil de vreo șase ani, se zvîrcoli prin mulțime pînă ce ajunse în fața lui, apoi, izbucnind în lacrimi, se plecă și-i sărută mîna.

— Tu ești, Rafilă? zise Horia, mîngîind-o pe cap. Na, taci și nu plînge, că bun e Dumnezeu și n-are să ne lase!

Era nevasta lui Dumitru Todea, cel închis de-atîta vreme în temnița de la Galda. Ștergîndu-și lacrimile cu colțul năfrămii, murmură amar:

— Doamne, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit, Doamne!

— Taci mulcom, muiere, taci că dreptatea trebuie să iasă! mai spuse Horia, întorcînd însă capul ca și cînd ar fi vrut să-și ascundă o înduioșare.

Preotul Gheorghiță, care cercetase mulțimea din ochi, se apropie de dînsul și-i șopti să nu plece singur

că-s toți gornicii aici și s-ar putea să fie ispitiți a-l urmări. În loc de răspuns Horia îl sărută pe amîndoi obrajii, zicînd:

— Hai să mergem, că-i tîrziu!

Apoi tot astfel îmbrățișă pe Petre Nicula din Vidra, și pe Ionuț Dandea din Bucium, căruia îi curgeau lacrimile șiroaie deși încerca să zîmbească, și pe David Avram, și pe Iacob Todea și pe Toma Gligor și pe Pavel Bocu, toți din Vidra, și pe Vasile Sgîrciu cel tinerel, nepotul lui Cloșca din Selișteа Abrudului, și pe Iacob Zafu, și pe David Onu Surdu din Mușca, și pe Toader Berindei din Cîmpeni, și pe Toader Cătană din Bistra...

Un băietan veni cu doi cai, își făcu loc prin mulțime. Încălecară îndată. Horia își mai roti privirea asupra norodului. În minte îi rămăsese vorba preotului despre gornici. Îi văzu pe toți. Și pe Ion Mătieșu din Arada, cu care poate totuși să se încuscrească dacă va scăpa feciorul din prinsoare, și pe Ștefan Trifu, cel cu ochii răi înțepători și mustața spînă, și pe cei doi feciori ai lui Andrei Neagu, și pe Nuțu Mătieșu, și pe Gheorghe, fratele mai mic al lui Ion Mătieșu. Erau amestecați printre oameni și se purtau ca și ceilalți. Răspunse acuma preotului, tare, să-l audă și ei:

— D-apoi gornicii nu-s frați cu noi și de necazuri și de bucurii?... Și tocmai frații să cerce a ne vinde ca Iuda?

Se întrerupse, căci George Nicula, nepotul său, îl apucase de mână, zicînd:

— Unchiașule, eu vreau să te întovărășesc oriunde te duci, chiar și pînă la împăratul!

Horia se înfioră auzindu-l, parcă l-ar fi zgîriat pe inimă. Și, după o clipă de șovăire, îi spuse blajin:

— Lasă, George, că ne ducem noi și singuri... Hai, Cloșcuț!

Porniră în pasul cailor, fără se uite înapoi, pe drumul mai puțin bătătorit, spre Arada. Cînd cotiră după coastă, Cloșca zise îngîndurat:

— Eu nici nu mi-am luat rămas bun de la nimeni, nici măcar de la nevastă-mea, săraca... Dar poate că-i spune nepotu-meu cum am plecat!

Horia nu răspunse. Era bucuros că s-a isprăvit cu bine despărțirea și că au ieșit toate cum le-a plănuit. Nici nu mai voia să se gîndească înapoi, și ca să se ferească de amărăciune, și ca să-și păstreze toate puterile pentru viitor. Deocamdată trebuia să li se piardă urmele. De aceea n-a primit pe nimeni să-i însoțească mai departe și nici n-a spus nimănui, nici celor mai credincioși tovarăși de cruce, unde vor merge și ce au să facă. Chiar Cloșca nu știa nimica.

— Ne abatem oleacă pe-acasă pe la mine, frate Cloșcuț — zise dînsul de-abia cînd ajunseră la cărarea ce suia spre Crîngul Feregetului.

Acolo îi aștepta Iacob Topa și Cîrstea Nicula. Pe ei doi îi alesese Horia să-i fie de pază și de ajutor. Azinoapte trimisese pe Iacob la Cîrstea, să-i dea de știre să se pregătească.

Nici nu avură a zăbovi deloc. Cei doi stăteau gata, în tindă, cu dăsagii plini de merinde pentru o săptămînă. Cîrstea își luase și pușca, să fie la caz de trebuință.

— Na, înainte, feciori! strigă Horia fără măcar să intre în casă.

Descălecară și dădură drumul cailor, să se întoarcă singuri acasă cînd îi va cuprinde foamea. Trecură prin tindă, încuind ușa pe dinăuntru și ieșind prin dos. Coborîră spre drumul Aradei pînă la marginea pădurii, apoi pe albia unui pîrîu, ca să se șteargă urmele pașilor, urcară pe coastă, în desișul de mesteceni. Ajunseră gîfîind greu în vîrful dealului și urcară pe creastă mereu,

pînă într-o poiană de unde se zărea în vale satul. Zăpada poienii era călcată. Se vedea că umblaseră oameni. Soarele trecuse de amiazi. Un copac prăvălit, chiar la marginea poienii, era curățit de omăt, semn că se mai odihnise de curînd cineva. Se așezară și ei, să poposească puțin și să prînzească. Iacob Topa, înainte de-a porni mai departe, zise liniștit:

— Dumneavoastră să vă lăsați numai în grija mea, că eu vă duc într-un loc unde nici păsările cerului nu vă pot descoperi. E cam departe, tocmai pe Ciusdia din codrul Scorogetului, dar știu că acolo aveți să fiți ca acasă. Am stat astă-vară cu oile acolo și mi-am făcut o colibă boierească și ascunsă de treci pe lîngă ea și nici nu bagi de seamă...

Horia și Cîrstea cunoșteau locurile și se sculară aproape deodată, Cîrstea spunînd cu îngrijorare:

— Apoi să nu mai zăbovim, că ziua-i mică și calea lungă!

Era om cam de vîrsta lui Horia, văr cu dînsul, puțin sperios, dar foarte tăcut și credincios.

— N-ai grije, bade Cîrstea, că doară n-om merge noi azi pînă acolo, că ne-ar apuca noaptea prin păduri și poate să dea dihăniile peste noi. Pînă se înserează bine, tocmai sosim la stîna certegenilor, că nu-i așa departe, și om rămînea să ne hodinim și să ne încălzim, iar mîine de dimineață om porni mai departe!

Începu să fulguiască ușor. Se bucurară că li se acoperă pașii. Merseră voinicește pînă la stîna certegenilor, maseră acolo și a doua zi, aproape pe înserat, ajunseră la Ciusdia tocmai cînd se porni o ninsoare mai mînioasă, cu vînt vijelios care le scutura în spinare toată zăpada înghețată pe crengile copacilor.

— Na, unde ți-e coliba, Iacobe? întreabă Horia, obosit, văzînd că se afundă tot mai tare prin niște

rîpe pe ale cărora margini se clătinau molifţii bătrîni cu rădăcinile întinse în gol ca niște gheare de balauri.

— Uite-o colo! zise Iacob rîzînd și arătînd la cîțiva pași. Degeaba vi-o arăt, că n-o poți vedea... Veniți după mine!

Între rădăcinile unui brad uriaș, învăluite cu crengi pe care se așternuse mușchi bogat, era într-adevăr o vizuină mare cît o tindă de om cu stare. Feciorul dădu la o parte o cracă uscată, așezată odinioară de dînsul ca să astupe intrarea, și strigă vesel și mîndru:

— Ia, mai poftiți și pe la noi, oameni buni! Se strecură însă el înainte și, pînă să se cațere și ceilalți după dînsul, adună în mijloc niște frunze uscate rămase de astă-vară, le acoperi cu găteje subțiri, scăpără din amnar și aprinse repede un foc peste care mai aruncă și vreo două cioate ce-i căzură la îndemînă. Ieși apoi să adune uscături prin apropiere, să poată face o flăcăraie bună, să-și dezmorțească cu toții oasele degerate.

În curînd se înnoptă. Apucară să strîngă un morman de lemne, să le ajungă. Vîlvătaia focului umplea coliba, răspîndind o căldură plăcută. Îmbucară cîte ceva și se întinseră pe jos și adormiră, avînd grije însă fiecare, cînd se trezea, să mai arunce cîte-o buturugă pe foc, să nu se treacă.

— Numai cu apa e mai greu — adăogă a doua zi Iacob — că trebuie s-o aducem tocmai de la stîna noastră, că acolo-i un izvor bun. Nu-i departe, dar e tare rău drumul!

A treia zi tot Iacob spuse că Cîrstea Nicula ar fi bine să plece înapoi în sat, să mai vadă ce-i pe-acolo și să mai aducă merinde, să nu rămînă aici fără de-ale gurii, că iarna e greu să găsești ceva pe-aici. Apoi, cînd

se va întoarce Cîrstea, va pleca dînsul. Şi aşa cu rîndul şi cu săptămîna vor putea ieşi din iarnă cu bine.

Horia adăogă doar că ar trebui cu toţii şi pe rînd să stea şi de strajă, să nu se întîmple totuşi să dea peste dînşii cineva fără veste şi să-i ia ca din oală. Cătanele au să înceapă să-i caute şi prin munţi, cînd vor vedea că nu-i pot găsi. Adevărat că din partea lor mare grije n-ar fi că, dacă nu cunosc locurile, n-au să afle niciodată nici măcar urme de fiare, necum de dînşii. Dar în cele din urmă s-ar putea să poruncească oamenilor să-i caute, care umblă prin munţi ca prin grădinile lor, sau chiar gornicii care cunosc şi mai bine toate ascunzişurile, şi atunci s-ar ivi primejdia.

Pe cînd Cîrstea Nicula pornea spre Albac, fireşte pe altă cale, Horia însuşi ieşi la pîndă, coborî pînă la stînă, cercetă împrejurimile cu de-amănuntul, mai adună şi vreascuri pentru foc... Apoi urmă Cloşca, apoi Iacob.

Seara povesteau pînă tîrziu despre toate întîmplările, făceau planuri şi legau nădejdi. Se hotărî şi Horia să aştepte aici pînă se va potoli toată frămîntarea din ţară, pînă se vor retrage iarăşi cătanele, iar pe urmă sau va încerca să ajungă la împăratul, sau va porni din nou lupta, aşa cum ar fi trebuit să pornească dintîi, asupra verii şi în toată ţara deodată.

Cloşca însă era mereu posomorît şi nu se mîngîia că nu şi-a putut lua rămas bun de la Mărina lui. Avea presimţirea că nu va mai vedea-o niciodată. Lăcrima. Apoi deodată o suduia cumplit pentru că n-a căutat ea să-l întîlnească, fiindcă ea ar fi putut mai lesne, dar se pare că ea nu l-a iubit cu adevărat, de aceea se jura că, de-ar fi să moară, n-are să-i lase măcar un zlot găurit...

Cîrstea Nicula se întoarse peste şase zile cu o mulţime de veşti. La Albac au venit, îndată după ce a

plecat Horia, sumedenie de cătane și au umblat din casă în casă și au răscolit peste tot după crăișorul. Baremi casa lui numai că n-au dărîmat-o. Au fost și la Arada și prin toate cătunurile, dar n-au stat și s-au întors la Cîmpeni. Se trimit totuși mereu patrule prin munți să caute pe Horia și pe tovarășii lui. Se crede c-ar fi vreo sută de oameni împreună cu dînsul. Lumea zice că pădurarul Melzer din Abrud, cel care a împușcat acum trei ani pe feciorul cel mare al lui Țiloș, s-ar fi legătuit că el are să prindă pe Horia măcar de-ar fi ascuns în fundul pămîntului și că ar fi chemat la Arada pe toți gornicii, să le făgăduiască marea cu sarea dacă i-or da ajutor. Muierea lui Dumitru Todea i-a spus că George Nicula s-ar fi îmbiat și dînsul să dea ajutor pădurarului, nu știu dacă e adevărat, că prea ar fi ticălos. Dealtfel se zvonește că împăratul a pus trei sute de galbeni pe capul lui Horia, ca să ispitească și pe români să-l prindă. Ce-o fi adevărat, nu poate ști, dar e sigur că în Arada sunt vreo treizeci de cătane care tot dau tîrcoale Scorogetului. Din partea lor însă pot dormi fără grije.

Știrile acestea spulberară deodată speranțele celor doi căpitani. Trebui Iacob să sară că nu trebuiesc ascultate toate minciunile băbești.

— Lasă, crăișorule, că vă aduc eu veștile cele adevărate! zise feciorul cînd să plece în sat. Nu-i nici diavolul așa de negru cum spun oamenii! Numai să luați seama pe-aici pînă mă întorc eu!

Era vineri, în ajunul Crăciunului nemțesc. Gerul se mai înmuiase. Știrile lui Cîrstea, învechite, nu mai păreau atît de mohorîte.

— Apoi cum să nu caute — zise Horia într-un timp — că știu ei, domnii, ce-i paște, dacă nu ne omoară

pe noi! Dar lasă că nici noi nu sîntem de mămăligă și nu le-am face pofta cu una cu două!

Duminecă toată noaptea ninse, încît luni dimineața Cîrstea, dînd să pornească de strajă și să aducă apă, de-abia putu să iasă din colibă, căci zăpada aproape, astupase ieșirea... Cum rămaseră singuri, Cloșca, parcă de mult l-ar fi strîns de gît, întrebă lacom:

— Măi frate Horia, frate de cruce, spune-mi rogu-te, că nu mai pot răbda, de ce n-ai vrut tu să arăți cătanelor poruncile care ți le-a dat împăratul ca să ne facă și pe noi cătane și să stingem pe unguri? Că de-ar fi văzut cătanele scrisul împăratului, cum ar mai fi cutezat să se mai bată cu noi și să ne oropsească dimpreună cu domnii? .. Uite, asta nu pricep, frate Ursule, și mult mă roade gîndul că...

— D-apoi crezi tu că pe mine nu mă roade? îl opri scurt Horia ca și cînd ar fi așteptat de mult întrebarea. Of, Doamne, muncitu-m-a și pe mine de-ajuns și m-a chinuit, dar trebuie să tac și să mă perpelesc așa, măcar de-ar fi să mă sfîșie în bucăți cu cleștele înroșite!

Își trase în poală traista de piele, bătută cu ținte galbene, ce o purta și acum mereu în spinare, și scoase mînios un teanc de hîrtii, urmînd:

— De cîte ori m-am ispitit să le arăt, cum ți le-am arătat și ție, măcar ofițerului cela care venise atunci la Cîmpeni. I le-am arătat pe toate celelalte, știi bine, dar pe astea n-am putut, frate Cloșcuț!... N-am putut, că și de le-aș fi arătat, n-ar fi crezut nimeni!... Împăratul mi le-a dat în taină și în taină trebuie să le țin pînă la moarte! Că dacă isprăveam cu bine ce-am început, apoi nu mai era trebuință să le arătăm nimănui, iar cînd s-au întors rău lucrurile, chiar împăratul ar fi spus

că-s numai amăgiri de-ale mele! Uite așa, frate Cloșcuț, uite așa!

Cloșca, neputincios, scrîșni între dinți o sudalmă.

— Acuma însă zadarnic ne perpelim, fratele meu de cruce! adăogă după un răstimp Horia mai amar. Acuma numai împăratul poate să ne mîntuiască după ce s-o mai potoli fierberea. De aceea oi cerca să ajung iar în fața lui și să-i dau înapoi poruncile și să-i cer altele mai bune!

În clipa aceasta se auzi zgomot de pași la intrarea colibei. Cum Horia se întrerupse și vîrî repede în sîn hîrtiile, Cloșca murmură nepăsător:

— Trebuie să fie Cîrstea cu apa!

Dar nici n-apucară să isprăvească, și auziră un glas străin mormăind:

— Bună hodina, oameni buni!

În vreme ce Horia întoarse capul să vadă cine e, Cloșca se uită după arme. Amîndouă puștile erau răzimate dincolo de pălălaia de foc din mijlocul colibei, împreună cu lăncile, alături de dăsagii cu merinde. În deschizătura intrării însă se ivi Nuțu Mătieșu, la spatele căruia sclipeau ochii înțepători ai lui Ștefan Trifu. Păși înlăuntru amîndoi cu puști pe umăr, iar după dînșii veniră și feciorii lui Andrei Neagu, de asemenea înarmați.

— Umblați după vînat, măi oameni? întrebă Horia, liniștit, fără a se fi mișcat din loc.

— Apoi musai să umblăm, că trebuie vînat pentru cătane și nu găsim nimic măcar că am și înghețat de cînd tot umblăm! răspunse Ștefan Trifu, frecîndu-și mîinile.

— Așezați-vă și voi să vă mai încălziți, că foc avem, slavă Domnului, numai altele de-am avea! zise Horia uitîndu-se pe rînd la toți patru pînă ce se așezară împre-

jurul focului, Ştefan Trifu lîngă dînsul cu un fecior al lui Neagu, iar Nuţu Mătieşu lîngă Cloşca, cu cellalt fecior.

Cîteva clipe tuspatru îşi frecară mîinile întinse spre flăcări, tăcuţi, uitîndu-se numai la foc. Cloşca, după ce îi cercetă din ochi şi i se păru că n-au venit cu răutate, întrebă deodată ce mai veşti sînt prin sate şi cum o mai duc bieţii oameni acuma că s-a isprăvit rebelia şi au venit înapoi ungurii şi pe deasupra puzderia de cătane.[39]

— Vai de capul nostru — răspunse Nuţu, tot cu faţa spre foc, dar cu coada ochiului la Horia — că numai bieţii oameni ştiu cît rabdă! Şi cum să nu se jeluiască dacă-i atîta amar de cătane în toate satele, că oamenii mai mult prin păduri stau, fugiţi şi îngroziţi de dînşii!

— Lasă, Dumnezeul lor de cătane, că le facem'noi şi lor de petrecanie curînd de tot şi-i băgăm în...! sudui deodată Cloşca, cuprins de mînie parcă s-ar fi aflat chiar în faţa duşmanilor.

Iar se auzi afară zgomot de paşi, dar nu mai avură timp să întrebe, căci Ştefan Trifu se şi sculase în picioare, zicînd hotărît:

— Na, măi oameni, voi trebuie să veniţi cu noi la Zlatna, că aşa-i porunca!

Cloşca avu un început de mişcare să sară în picioare pe care însă i-o curmă glasul lui Horia, foarte liniştit:

— Apoi noi am vrut să ne ducem la înălţatul împărat, dar dacă-i porunca aşa, ne-om duce şi la Zlatna, ce să facem!

[39] Este vorba de refacerea administraţiei ungureşti, sub pavăza oştilor imperiale.

Vorbind, vîrî mîna dreaptă în sîn să scoată hîrtiile ce le ascunsese. Gornicii se speriară ca și cînd s-ar fi așteptat să scoată pistoale.

— Da ce mai stați, măi feciori? răcni Ștefan Trifu, punînd mîna pe beregata lui Cloșca și răsturnîndu-l pe spate.

Horia izbuti să scoată teancul de hîrțoage din sîn și-l azvîrli în foc tocmai cînd Nuțu Mătieșu îl apucă de piept, silindu-se să-l trîntească la pămînt. Urmă o vînzoleală de gîfîieli, de înjurături printre dinți, de porunci scurte, inconștiente ce-și aruncau unii altora... De-afară atunci intrară spăimîntați și neștiind ce se petrece, Ion Mătieșu cu Gheorghe, fratele lui Nuțu, și cu George Nicula, nepotul lui Horia.

— Unde-i funia, măi Onule? strigă Trifu. Hai, puneți mîna și voi, să-i legăm degrabă!

Peste cîteva minute Cloșca era legat cu coatele la spate și, de aceeași funie, mîna dreaptă a lui Horia.

— Sus, sus și afară, că nu-i vreme de stat! strigă iarăși Ștefan Trifu, cu glas de căprar biruitor.

Se ridicară toți în picioare. Nuțu Mătieșu și feciorul cel mic al lui Andrei țineau capetele funiei cu care erau legați cei doi prinși.

— Nu era nevoie să vă mai trudiți degeaba — zise acuma Horia, îndreptîndu-și cojocul cu mîna slobodă, liniștit ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic — că doară v-am spus că mergem cu voi unde vreți!... Dar frumos nu e ce faceți, măcar că sînteți gornici și aveți porunci! Să vă ajute Dumnezeu după sufletul vostru!... că alta n-am ce zice!

— Na, destulă vorbă! făcu Nuțu, căutînd să-și ascundă sfiala subt un glas aspru.

Cloșca numai atunci văzu pe George Nicula, cu niște ochi holbați cine știe de ce. Într-o pornire nestă-

pînită de scîrbă îl scuipă drept în față, mormăind cu dispreț:

— Iudă!

Ștefan Trifu ridică brațul să-l lovească și să apere astfel pe George. Cu brațul în sus rămase o clipă, apoi, parcă s-ar fi răzgîndit, răcni mînios:

— Hai, afară, afară, nu mai stați ca proștii să dea peste noi tovarășii tîlharilor!

Pe cînd ceilalți ieșeau din colibă, el își aduse aminte că Horia a zvîrlit în foc niște hîrtii adineaori și se uită după ele. Nu mai văzu nici o urmă. Dar văzu armele și dăsagii și opri pe Gheorghe Mătieșu să le ia, iar el are să ducă dăsagii.

Coborîră cu toții spre stînă. Pe zăpada proaspătă, ninsă abia azi-noapte, se vedeau foarte bine toate urmele pașilor. O colibă de bîrne adăposti la stînă pe gornici și pe cei doi prinși. Pînă să bea apă cu toții și să răsufle, Ștefan Trifu se sfătui cu Nuțu Mătieșu să trimită pe George Nicula în sat, la Arada, să cheme cătanele, să le dea în primire lor pe Horia și să scape de grije. Le era frică să nu întîlnească vreo ceată de țărani de-ai crăișorului și nu numai să le smulgă din mînă prizonierii, dar chiar să-i omoare pe cei care au cutezat să-i prindă.

— Dar pe Cîrstea Nicula unde l-ați lăsat măi Gheorghe? întrebă deodată Trifu, speriat, aducîndu-și aminte de paznicul peste care dăduseră chiar aici, la stînă, și pe care-l chinuiseră pînă ce le-a arătat locul unde stau ascunși căpitanii.

— Apoi o fi fugit! răspunse nepăsător Gheorghe Mătieșu. Că noi l-am păzit de-ajuns, dar dacă am văzut că nu mai ieșiți din colibă, ne-am temut să nu vă fi omorît acolo și l-am lăsat pe Cîrstea și ne-am dus să vedem ce-i!

Trifu se spăimîntă de tot. Era sigur că Cîrstea a alergat să cheme într-ajutor mai mulți oameni și să scape pe Horia. Chemă deoparte pe George Nicula și-i porunci să se ducă repede după cătane. Nuțu socoti însă că tot mai bine ar fi să nu aștepte aici prea mult, ci să coboare în vale pînă la casa lui din hotarul Aradei, că-i mai aproape de sat și nici nu vor fi în primejdie, căci nimeni n-are să știe că sînt acolo.

Chiar așa făcură și, fără a mai pierde vreme, porniră în jos și după-amiazi sosiră la casa lui Nuțu Mătieșu. Aținară focul și se odihniră. Numai George Nicula a trebuit să coboare mai departe, să dea de știre cătanelor.

După ce se mai dezmorțiră, Ștefan Trifu luă traista lui Horia și o cercetă și găsi într-însa șapte hîrtii cu porunci împărătești, condei, creion, ceară roșie și pecetea lui. Apoi căută pe Cloșca și află la dînsul șase zloți. În sfîrșit scormoni prin desagi, scoase pe masă toată merindea și se ospătară dintr-însa toți dimpreună, zicîndu-le liniștit și cu glas de glumă:

— Putem să mîncăm aci laolaltă că pe urmă de voi are grije stăpînirea!

Aproape de sfințitul soarelui sosi un ofițer foarte tînăr cu cincisprezece soldați, luară la mijloc pe cei prinși și coborîră în Arada și traseră la primărie, unde mai erau pe-atîtea cătane cu încă un ofițer. Aici fierarul îi aștepta cu lanțuri grele pregătite pentru amîndoi. Ofițerii supravegheară cum îi încătușează la mîini și la picioare, apoi, împreună cu doi ostași de pază, îi încuiară chiar în cancelarie lăsînd și în tindă patru oameni de strajă care să se schimbe din două în două ceasuri.

Cei doi ofițeri ar fi dorit să plece cît mai grabnic cu prizonierii, nesimțindu-se tocmai în siguranță cu numai treizeci de soldați într-un sat unde pînă ieri tot norodul a fost cu trup și suflet de partea lui Horia.

Dar nici plecarea imediată nu era fără primejdii, caci trebuiau să treacă cu convoiul tot prin sate de rebeli în care nu știau dacă este armată destulă, riscînd să fie năpădiți de țărani și să le scape din mîini căpeteniile răscoalei, prinși cu atîta trudă. Pentru orice eventualitate trimiseră un raport scurt comandamentului din Abrud, cerînd porunci.

Astfel rămaseră și marți în Arada, luînd toate măsurile de siguranță. Neprimind nici un ordin în cursul zilei, se hotărîră să plece totuși cu prizonierii, pe răspunderea lor, miercuri dimineața, pe drumul de țară, încadrați de toți oamenii ce-i aveau. Seara tîrziu ajunseră la Cîmpeni, fără nici o încurcătură. Se înfățișară imediat locotenent-colonelului Schultz care era tocmai la cină. Colonelul sări de la masă, îi îmbrățișă încîntat, porunci să-i aducă îndată prizonierii, să se convingă dacă sînt ei și apoi să-i închidă sub pază foarte puternică, pînă a doua zi cînd va lua măsurile trebuincioase după împrejurări.

Schultz ar fi vrut bucuros să-și facă un titlu de glorie din prinderea capilor răscoalei, mai cu seamă că el luase parte de la început la potolirea și combaterea mișcării. Își și pregăti un raport bogat despre peripețiile arestării, socotind chiar să ia un interogatoriu preliminar abil prizonierilor pe care să-l anexeze ca un trofeu. Planul i se încurcă însă cînd, a doua zi, ofițerii îi spuseră că au raportat la Abrud despre prinderea lui Horia și mai cu seamă cînd, pe la amiazi, primi ordinul să trimită pe cei doi prizonieri, cu escortă puternică, astfel ca vineri după-amiazi să sosească la comandamentul grupului de represiune...

De pe la amiazi pe piața Abrudului se îmbulzea o mulțime pestriță de curioși, așteptînd sosirea lui Horia, vestită poporului prin bătăi de tobe, ca o întîmplare

vrednică de toată cinstea și bucuria. Ferestrele ce dădeau spre piață se pregăteau să poată fi deschise repede cînd va apărea convoiul, să îngăduie și fețelor mai simandicoase să se desfete văzînd pe căpitanii iobagilor în lanțuri.

O patrulă de grăniceri secui, cu armele pe umăr, cu căciulile pe ureche, se plimba agale, făcînd înconjurul pieții, schimbînd vorbe de șagă cu orășencele tinere care se simțeau măgulite de atenția uniformelor pompoase.

În vreme ce femeile de rînd ocărau pe valahi și în genere pe toți iobagii și țăranii sălbateci, bărbații discutau grav despre întîmplările răzmeriței, își aminteau momente de teroare din zilele cînd orașul a fost jefuit de români și mai cu seamă de obligația de-a se boteza în legea iobăgească. Cei mai severi criticau metoda inadmisibil de blajină a autorităților și îndeosebi a militarilor de-a trata pe rebeli ca pe niște oameni, cînd în realitate ei nu sunt decît barbarii cei mai fioroși, care nu merită protecția legilor, ci numai țeapa și roata. Un proprietar de mine de aur, foarte roșcovan și foarte burtos, începu chiar să strige în gura mare că, de-ar exista justiție adevărată în țara asta, cei doi tîlhari ar trebui dați pe mîna poporului, îndată ce vor sosi, ca să-i sfîșie în bucăți.

Era aproape trei după-amiazi. Cineva, venind pe ulicioara bisericii, aduse știrea că convoiul a intrat în oraș. Nerăbdarea spori. Se făcu o îngrămădire la gura străzii principale și trebui să intervie patrula de grăniceri să redeschidă calea... Și în sfîrșit apăru un ofițer călare, comandantul escortei. Cei mai mărunți din mulțime se înălțară în vîrful picioarelor sau se înghesuiră să pătrundă mai în față. Ferestrele se deschideau grăbite. Undeva se sparse un geam cu un zgomot strident silind multe capete să se întoarcă enervate.

Convoiul înainta greoi. Horia și Cloșca erau înconjurați de soldați, încît de-abia se vedeau. În mijlocul pieții însă răsună o comandă scurtă și trupa se opri, parcă înadins spre a mulțumi curiozitatea poporului. Zidul de cătane dimprejurul prizonierilor se lărgi. Apăru înaintea mulțimii Horia, cu spinarea adusă, cu fața brăzdată de trudă, cu lanțuri de car în mîini și la picioare, iar în dosul lui, Cloșca îmbătrînit și zdrobit... Cîteva femei porniră a huidui pe ungurește. Atunci însă un bătrîn înalt, cu plete lungi ninse, strigă românește către cei dimprejur:

— Iacă, au pus ghearele acuma și pe bietul Horia și pot să-l mănînce fript, nu i-ar mai ierta Dumnezeu din ceruri!

O unguroaică grasă și roșie, suflecată ca o bucătăreasă harnică, se cătrăni urît și se răsti la bătrîn:

— Ba să-l mîncați voi pe Horia, că voi l-ați poreclit crăișor și v-ați fălit cu dînsul!

Un grup de unguri dimprejur aprobă cu zel apostrofa femeiei. Bătrînul însă răspunse amenințător:

— Luați seama, măi ungurilor, că nu se știe cum se învîrtește roata norocului și poate să plătiți amar ce faceți acuma!

Patrula de grăniceri era tocmai alături. Strajamesterul auzi amenințarea și puse mîna îndată pe bătrînul revoltat, întrebînd:

— Cum te cheamă?

— Ion Popa Crisănuță din Bistra!

— Na, să vii cu noi să te spovedești! adăogă strajamesterul, făcînd un semn patrulei care-l înconjură îndată și-l scoase din mulțime.

Întîmplarea cu bătrînul însă trecu nebăgată în seamă. Lumea era cu ochii și cu gîndul la cei doi prizonieri. Cloșca, pusese capul în piept, obosit de toate

Horia, dimpotrivă, privea cu ochii rătăciți peste mulțimea din ce în ce mai zgomotoasă. Apoi deodată ochii lui se aprinseră de o lucire stranie și rămaseră pironiți asupra unei ferestre din care se uitau la dînsul două capete de femei. Erau vreo douăzeci de pași pînă la fereastră și totuși vedea bine ochii mari și umezi în care simțea căldura domniței de odinioară și care, chiar acuma, îi mîngîiau inima și-l făceau să uite și suferințele, și umilințele trecute și viitoare.

— Mamă, se uită la tine Horia! zise deodată glasul de argint al fetei. Tu nu vezi?... El e cel care ne-a salvat deunăzi, în Bistra, din mîinile iobagilor, nu-i așa?

— Da, el e... — murmură femeia foarte moale, fără să întoarcă ochii; și adăogă după o mică pauză, mai domol, mai înduioșată, ca pentru sine: Crăișorul!

CAPITOLUL X

ROATA

Şaptezeci de grăniceri secui porniră în zorii zilei de Anul nou 1785 din piaţa pătrată şi pustie a Abrudului, să escorteze pe Horia şi Cloşca pînă la Bălgrad. Ningea cu fulgi leneşi, moi, tăcuţi. Cismele soldaţilor se scufundau în zăpada proaspătă, fără zgomot, parc-ar fi umblat în puf. Numai lanţurile celor doi prizonieri scîrţîiau înăbuşit tîrîndu-se.

Ninsoarea nopţii ştersese liniile şoselei. Ofiţerul călare, în capul convoiului, se temea să nu se rătăcească şi la fiecare cotitură oprea să se orienteze, lăsînd pe oameni să mai răsufle. Drumul însă era greu, cu urcuşuri repezi. Se făcu amiazi pînă să ajungă în vîrful muntelui şi fără să fi întîlnit măcar un suflet de om. Grănicerii asudau şi înjurau. Un căprar mustăcios îşi blestemă soarta care l-a pedepsit să n-aibă odihnă nici măcar în ziua de Anul nou din pricina unor tîlhari pe care mai bine i-ar fi spînzurat unde i-au prins, în loc să-i poarte cu alai ca pe nişte grofi. Cîţiva soldaţi începură să suduie pe cei doi prizonieri, în vreme ce alţii îi compătimeau.

Tocmai seara, pe întunerec, sosiră în Zlatna, rupți de oboseală. Comandantul garnizoanei încercă să afle de la prizonieri vreo taină deosebită spre a-și cîștiga meritele în fața comisiei speciale de judecată ce aștepta la Bălgrad.

— Sînt niște sceleraţi fără pereche! declară ofițerul cînd își dădu seama că se trudește în zadar.

A doua zi convoiul plecă înainte. Soldații, odihniți, erau mai veseli. Căprarul mustăcios avusese chiar răgaz să facă o coroană de nuiele, în formă de roată, pe care, în momentul plecării, o puse în capul lui Horia, strigînd:

— Uite craiul valahilor!

Grănicerii făcură mare haz de gluma căprarului. Pînă și ofițerul rîse pe sub mustăți, încîntat de isteţimea oamenilor săi.

Astfel drumul de la Zlatna la Bălgrad, deși mai lung, îl făcură în mai puțină vreme. Fiind duminecă, prin satele românești iobagii se uitau lung după cătanele multe care însoțeau doi bieți români cu lanțuri la mîini și la picioare. Căprarul glumeț însă avea grijă să le explice în batjocură:

— Horia!... Craiul vostru!... Uite, Horia!

Înainte de-a intra în Bălgrad ofițerul porunci căprarului să arunce coroana din capul prizonierului. Chibzuise în sine îndelung asupra acestei probleme și, pentru orice eventualitate, hotărî că-i mai bine să se păstreze seriozitatea cuvenită, chiar dacă e vorba numai de un tîlhar valah.

Convoiul trecu pe strada principală a orașului pînă în piața mare unde o mulțime mînioasă și gălăgioasă aștepta pe capii țăranilor. Erau, în afară de gloata obișnuită care cască gura, mai cu seamă mărunți nobili rurali, fugiți aci de groaza iobagilor răsculați.

Umpluseră Bălgradul și Aiudul cu vaietele și plînge-rile lor în speranța unor despăgubiri care să-i salveze din mizeria în care, cei mai mulți, se aflaseră înainte de rebelie. Înjurau cumplit, răcneau și se repezeau asupra convoiului parc-ar fi vrut să sfîșie pe prizo-nieri împreună cu escorta lor. Mulțimea îi întovărăși pînă subt poarta cetății unde o gardă militară puternică puse capăt pornirilor răzbunătoare risipind pe gălă-gioși.

Comandantul convoiului decălecă țanțoș în fața pavilionului galben în care se afla generalul. Strînse mîinile cîtorva ofițeri, încîntat parc-ar fi răspuns la felicitări, și pe urmă intră să-și facă raportul.

În mijlocul grănicerilor cei doi prizonieri stăteau zdrobiți de osteneală, nemișcați, privind cu ochii goi care parcă nu vedeau nimica.

După un răstimp, comandantul escortei reapăru însoțit de un ofițer mai bătrîn. Prizonierii avură o tresărire ca și cînd ar fi fost mulțumiți că a venit sfîrșitul. Dar cei doi ofițeri se opriră pe scara pavi-lionului, vorbind, arătînd deseori spre ei și parcă mai așteptînd ceva. În cele din urmă sosi un grup de sol-dați să primească pe Horia și Cloșca. Ofițerul cel bătrîn dădu mîna cu cel de la grăniceri, făcu un semn soldaților care înconjuraseră pe prizonieri și porni cu ei spre poarta pe subt care tocmai intrase convoiul în cetate. Patru oameni încadrară pe Cloșca și urcară pe parapet pînă deasupra porții, la celula în care avea să fie instalat împreună cu doi soldați de pază înlă-untru și alți doi afară.

— Na, Horia, să isprăvim și cu tine! zise ofițerul întorcîndu-se singur la soldații ce rămăseseră subt poartă cu crăișorul.

Rostise cuvintele acestea atît de blajin că Horia ridică ochii și mormăi:

— Dumnezeu să vă dea sănătate...

Porniră înapoi pe drumul măturat de zăpadă, traversînd incinta cetății, coborînd pe lîngă catedrala catolică, pînă la poarta cea nouă dinspre miazănoapte. Lîngă cămăruța corpului de gardă pătrunseră într-un gang întunecos, al temnițelor. Cea dintîi ușă pe dreapta era deschisă, așteptîndu-și omul. Ofițerul intră în celulă, se uită împrejur, la gratiile groase cît brațul, de la ferestruica dinspre șanțul de apărare. I se păru tot în ordine și zise scurt către Horia:

— Na, aici...

Doi soldați instruiți rămaseră cu prizonierul, ușa de stejar se închise. Afară ofițerul mai spuse ceva soldaților de pază.

— Of, Doamne, mulțumescu-ți că am ajuns și aici! murmură Horia suspinînd.

Se lăsă în colț, grămadă, parcă picioarele nu i-ar mai fi putut purta trupul. Gemu cîteva minute în neștire. Cei doi paznici se uitau la el nedumeriți. Aveau porunci strașnice să nu vorbească nici între ei, nici cu prizonierul. Se plictisiră însă curînd, mai ales din pricina gemetelor care nu mai conteneau. Erau sași. Întîi vorbiră între ei, în șoaptă, să nu-i audă cei de-afară și să-i pîrască. Se simțeau mîndri că păzesc pe Horia a cărui faimă umpluse Ardealul pînă în cele mai proaste cătune. Dar omul nu le făcuse impresia ce o așteptaseră dînșii. Li se părea slăbuț, neputincios, urît, murdar, pe cînd ei crezuseră că trebuie să fie o namilă fioroasă care să mănînce numai tocană de carne de ungur și în fața căruia să înghețe chiar și cătanele. Ca să-și astîmpere nedumerirea, unul întrebă:

— Trebuie să fii tare trudit?.. Veniți de departe?

— Ba numai de la Zlatna — zise Horia încet, sfîrșind cu un oftat.

— Apoi nu-i așa departe...

— Nu, dar lanțurile aestea... Ș-apoi de-o săptămînă sîntem tot pe drumuri și tot prin omăt și tot flămînzi... Dar așa ne-a fost scris se vede!

Din gura paznicilor află Horia că împăratul a trimis anume pe niște grofi și generali nemți care să-l judece pe dînsul după dreptate și că nu l-a lăsat pe mîna domnilor ca să-l sfîșie...

Cuvintele acestea fură ca un balsam pentru sufletul lui Horia. Își ascunse bucuria, să nu observe soldații, dar inima lui iar se umplu de nădejdi. Cei doi paznici încercară să-l descoase și ei: dacă-i adevărat că a vorbit cu împăratul, că împăratul i-a poruncit să stîrpească pe nobili, cum se spune? Horia dădu răspunsuri în doi peri. De o săptămînă toată lumea caută să-i smulgă taine și lucruri; de-abia s-a putut feri, mulțumindu-se să declare că nu știe nimic, că n-a văzut nimic...

Un lăcătuș veni mai tîrziu să verifice cătușele prizonierului și să le ajusteze eventual. Paznicii săși fură înlocuiți cu doi secui, tineri, morocănoși, tăcuți. Horia se ghemui în colțul lui și se sili să adoarmă.

Nu izbuti să închidă ochii toată noaptea, deși simțea crîncen oboseala în toate mădularele. Ajuns în sfîrșit la o țintă, gîndurile lui, hărțuite fără odihnă vreme de o săptămînă, căutau singure să se limpezească, să alunge toropeala, să privească în față întîmplările. Era obișnuit să chibzuiască și să stea de vorbă cu sufletul său.

Din clipa cînd gornicii l-au surprins în coliba de pe Scorogetul, n-a avut decît un singur simțămînt: că așa trebuia să se întîmple, că numai astfel se putea

ispravi... Se mira în sine cum n-a întrevăzut el de la început acest sfîrșit, adică cum nu l-a știut lămurit, căci de presimțit l-a presimțit mereu. Și totuși nu-i părea rău de ce s-a făcut. Își zicea că acuma a ajuns zvonul pretutindeni despre necazurile și dorurile românilor și vor trebui să se gîndească cei mari să le lecuiască.

La dînsul însă nu s-a gîndit deloc și nici nu s-a întrebat ce-i poate aduce ziua de mîine. Nici măcar visul cu căpitanul iobagilor din poveste nu l-a mai avut. O săptămînă încheiată n-a făcut decît să se închidă în sine. La fiecare popas a trebuit să sufere cîte-un interogatoriu. Fiecare ofițeraș se credea îndeajuns de isteț să-i smulgă taine. La Abrud l-au ținut mai toată noaptea cu întrebări și ademeniri și cu ghionturi și cu sudălmi. Colonelul ținea morțiș să aibă și meritul unui interogatoriu deplin lămuritor, după ce avea izbînda de-a fi reușit să-i prindă pe amîndoi corifeii. În Zlatna l-au pus față în față cu feciorul său Ion, întemnițat acolo de cîteva zile. Dar feciorul, ca și dînsul, nu știa nimica.

Era sigur că aci, în Bălgrad, va trebui să îndure un nou șir de întrebări înainte de-a i se hotărî soarta. Vestea cu judecătorii trimiși anume de împăratul schimba deodată înfățișarea lucrurilor. Dacă împăratul vrea să facă într-adevăr dreptate, atunci...

Nu îndrăznea să meargă pînă la capăt cu speranțele, precum pînă azi n-a mers pînă la capăt cu gîndurile negre. Își dădea seama că întîmplările acestea trebuie să aibă o încheiere, că ușa trebuie să se închidă peste ele, dar nu vroia să se gîndească la încheiere și nici nu putea.

În trei zile se obișnui cu temnița. Soldații se schimbau mereu și, fiindcă se nemereau și guralivi, afla

întîmplările de-afară, nu numai din cetate, dar și din oraș și din țară.

Se așteptase de a doua zi să înceapă procesul sau cel puțin cercetările cu dînsul. N-a început nimic. S-a mirat. O clipă a avut chiar fîlfîiri de noi nădejdi. De la paznici însă a auzit pricina: contele Iankovits, comisarul împăratului însărcinat cu represiunea răscoalei și cu liniștirea spiritelor, e bolnav în pat, fără sorți de a se face bine mai curînd de opt zile... Peste opt zile, cînd să înceapă investigațiile, se îmbolnăvi generalul Papilla, ajutorul contelui. Altă amînare.

În sfîrșit după trei săptămîni, într-o marți seara, profosul temniței, un strajamester bine hrănit, anunță pe Horia să ia seama să se curețe frumos că mîine are să meargă la judecată în fața înaltei comisiuni aulice. Parcă i-ar fi spus că mîine poate să plece acasă, atît de mult se învioră Horia și toată noaptea, ca un copil, se gîndi cum să se prezinte mai bine înaintea judecății. Spre mulțumirea lui, strajamesterul îi trimise dimineața un soldat să-l radă și să-l tundă, ca să nu se sperie comisia de mutra lui sălbătăcită.

În clipa cînd intră în sala de judecată și cînd văzu pe contele Iankovits simți deodată că orice speranțe sînt de prisos și să sfîrșitul nu poate aduce decît moartea cea mai crîncenă. Nimica nu-i îndreptățea simțirea aceasta ciudată. Sala era caldă, prietenoasă. La un birou scump, încărcat cu hîrțoage, ședea un domn bătrîn, cărunt și la păr și la mustăți și la barbă, cu o privire liniștită, aproape binevoitoare. Lîngă el, în picioare, un general uscățiv, înalt, sever ca înfățișare, dar blînd la vorbă. Horia auzise despre el, în închisoare, că ar fi chiar român. Amîndoi îl priviră lung, cu o vădită curiozitate. În vreme ce la altă masă niște scriitori îi verificau semnalmentele, dom-

nii vorbiră chiar despre dînsul: contele Iankovits observa că n-are deloc o înfățișare banditească, cum se aștepta după povestirile lumii; dimpotrivă i se părea inteligent și simpatic.

— Altfel nici n-ar fi putut avea influență asupra poporului — adăogă contele bătrînește, ca o explicație pentru sine.

Interogatoriul începu îndată. Generalul îi punea întrebările și-i atrăgea mereu atenția să se uite la domnul conte cînd răspunde.

Tocmai fiindcă avea presimțirea că totul e în zadar, Horia recurse iarăși la tăgada simplă, încăpățînată. După cel dintîi asemenea răspuns, contele îi spuse aspru că negînd nu înseamnă a se apăra. Sunt zeci de martori și sute de dovezi despre vinovăția lui. Mărturisind sincer, bărbătește, în afară că ar fi o atitudine vrednică de un om de treabă, ar folosi descoperirea adevărului întreg care să înlăture zvonurile murdare ce și-au făcut drum în lume. Avertismentul fu zadarnic, Horia rămase neclintit la tăgadele lui și numai cînd generalul stărui să nu abuzeze de bunăvoința comisiei, zise foarte liniștit:

— Apoi, măria voastră, eu aș vrea să vorbesc cu înălțatul împărat ca să-i spun tot din fir în păr, că majestatea sa ne cunoaște necazurile și nevoile!

Amîndoi domnii se uitară la el aproape consternați. Și ei, ca toată lumea, cunoșteau zvonul despre complicitatea împăratului. Contele Iankovits își redobîndi sîngele rece și rugă pe generalul Papilla, care făcea și oficiul de tălmaci, să întrebe cum își închipuiește acuzatul că majestatea sa s-ar coborî să stea de vorbă cu dînsul acum mai ales cînd a săvîrșit atîtea ticăloșii de s-a spăimîntat o țară întreagă?

Horia însă nu mai răspunse. Cu cît se uita la cei doi domni cu înfățișarea bună, cu glasurile blînde, cu atît simțea mai lămurit ce trebuie să vie. Ba la sfîrșitul audienței mirosul de carne arsă, care-l supărase odinioară în vis, începu să-i aburească în nări atît de puternic, parcă undeva, aproape, un om ar fi fost prăjit de viu, încît se minuna că nu-i aude și vaietele.

Ieșind, în anticameră, dădu ochii cu Cloșcuț, tuns, ras și el ca pentru sărbătoare. N-au mai putut schimba nici o vorbă de cînd au fost prinși. Se înțelegeau și din ochi. În privirea lui de-acuma a citit toate gîndurile care se frămîntau în sufletul său.

Peste cîteva zile fu chemat din nou în fața judecății, cu noi întrebări și cu aceleași răspunsuri. Horia însă se simțea din ce în ce mai liniștit și mai împăcat. Din clipa cînd și-a dat seama că trebuie să moară, orice grije i-a pierit. Nici de dureri și nici de moarte nu i-a fost frică niciodată. Ș-apoi își aducea mereu aminte că demult, dinainte de-a fi început a se zbuciuma pentru alții, și-a zis cu hotărîre că ar îndura moartea cea mai cumplită numai să știe că astfel s-ar face dreptate și românilor... Amărăciune ar fi avut doar că pe urma răzmeriței s-ar putea să fie și mai rău pentru oamenii oropsiți. Dar cumpănind toate bine și îndelung își zicea că mai rău nu poate să fie. Întîi pentru că toate relele au fost încercate pe spinarea românilor și deci anevoie s-ar putea născoci vreo răutate nouă; pe urmă rebelia a arătat lumii întregi că e o racilă mare aici care nu mai poate dăinui căci altfel focul nu se va stinge de tot niciodată. Poate că va mai fi un răstimp de răstrişte, vor suferi unii ca și dînsul, dar pe urmă va să vie și începutul vindecării.

Apoi într-o zi, un soldat paznic îi spuse că a fost prins și Crișan și, adus aci, e închis sub clădirea cea veche unde fusese mai de mult garda. Abia sosit, l-au și chemat la judecată și ar fi spus tot, verde, fără a tăinui nimica, încît s-au și speriat domnii de atîta francheță. Despre asta se convinse și Horia însuși căci, la a treia ascultare a lui, cum tăgăduia ceva, i se scotea în față mărturisirea lui Crișan. I se părea și firesc din partea fostului soldat să spună tot ce știe. Dar dacă ar face și el astfel, cine știe ce s-ar întîmpla?

Peste cîteva zile însă, ca din senin, fu înștiințat că trebuie să plece undeva. Strajamesterul însuși nu știa unde și pentru ce. Așa a venit porunca. Și în ziua de 5 februarie fu pornit, împreună cu Cloșca, subt paza unei escorte de soldați, pe jos, la drum. Tocmai cînd ajunseră în Vinţul de jos înțelese: s-au răspîndit zvonuri că Horia se află, ce e drept, în Bălgrad, dar nu în temniță, ci ca oaspe al generalului... Spre a dovedi lumii că Horia și Cloșca sînt în lanțuri și tratați cum merită răufăcătorii, contele Iankovits i-a trimis prin satele de pe Mureș, să fie arătați poporului în halul în care sînt aievea. Așa apoi au fost purtați zece zile de la Vinț în jos prin Șibot, Binținț, Orăștie pînă la Deva, iar de-acolo înapoi, pe celălalt țărm al Mureșului, prin Șoimuș, Bobîlna, Geoagiu, Inuri, Vulperu. Pretutindeni iobagii erau chemați să vadă pe Horia și Cloșca în lanțuri ca tîlharii, să le treacă pofta de-a se mai ridica împotriva ungurilor și a domnilor, oricine i-ar îndemna și ori cu ce i-ar ademeni...

Pe drum, în vreme ce erau batjocoriți în fața oamenilor, Horia totuși a auzit că tocmai în ziua cînd i-a pornit pe dînșii de la Bălgrad, în Zlatna a fost o sărbătoare mare ca să răsplătească stăpînirea pe cei

șapte care l-au prins pe dînsul și pe Cloșca. A fost chiar guvernatorul țării și le-a împărțit cîte optzeci de galbeni fiecăruia și le-a mai dat hrisov că pe viitor sunt scutiți de iobăgie. De asemenea a mai dăruit treizeci de galbeni și o medalie protopopului Adamovici care l-a prins pe Ursu Uibaru. Au fost aduși oameni la serbarea aceasta din toate comitatele de prinprejur și din toate satele care au luat parte la răscoală, ca să se minuneze cu toții cum sînt răsplătiți cei credincioși cîrmuirii.

— Așa or fi chemați oamenii și cînd m-or omorî pe mine ca să vadă cum sînt pedepsiți cei care umblă după dreptate — își zise Horia.

De-abia se așeză din nou în celula lui că un paznic îi și spuse cum că Crișan s-a spînzurat în temniță cu curelele de la opinci, că s-au făcut cercetări să se afle cum s-a putut întîmpla așa ceva și că strajamesterul a și fost pedepsit foarte aspru pentru că nu i-a pus de pază și înlăuntru.

— Ia seama, să nu faci și tu vreo poznă d-astea că-i vai de sufletul nostru! încheie soldatul, înfricoșat, dar cu un zîmbet omenesc.

Dealtfel Crișan nici așa n-a scăpat de pedeapsă, căci a fost osîndit să fie tîrît afară din cetate și acolo trupul lui să fie tăiat în patru bucăți care să se puie pe roate, în satele unde a făcut mai multe fărădelegi. Și osînda s-a împlinit întocmai, acum trei zile.

Horia își cunoștea de-acuma soarta și o aștepta tot atît de liniștit. În temnițele din Bălgrad știa că se mai află peste o sută de oameni închiși, mai cu seamă dintre cei ce au fost fruntașii rebeliei. Cu cît va fi mai crîncenă osînda lui, cu atît poate să scape mai ușor ceilalți.

Mai fu ascultat de trei ori, confruntat cu mulțime de oameni — și se mărgini mereu a răspunde că **nu**

știe nimica. A șasea oară cînd fu chemat, i se spuse că e pentru ultima oară. Din nou generalul îi ceru să spuie adevărul căci numai așa poate nădăjdui să aibă o pedeapsă mai blîndă; tăgada lui va fi socotită ca o ticăloșie mai mult peste cele ce le-a săvîrșit, precum s-a dovedit din sutele de mărturii ale unor oameni de treabă cît și ale complicilor lui. Mai dîrz ca oricînd, Horia repetă că e nevinovat, nu știe nimica, n-a făcut nimic. Atunci contele Iankovits se ridică în picioare, urmat de toți cei prezenți, și declară solemn că acuzatul Ursu Nicula zis Horia va fi judecat și condamnat ca tulburător al ordinei publice dacă nu va aduce dovezi puternice de nevinovăție față de mărturiile grave ce s-au ridicat împotriva lui în cursul procesului. O clipă Horia îngălbeni ca și cînd s-ar fi aflat înaintea călăului. Apoi răspunse potolit:

— Dovezi împotriva mărturiilor nu pot aduce, dar vinovat nu mă simt cu nimica, iar pentru rebelia care s-a întîmplat mă rog în genunchi la măria voastră să-mi îngăduiască să vorbesc cu înălțatul împărat...

Enervat, contele porunci să fie scos afară acuzatul și nici să nu se mai facă mențiune în procesul-verbal despre cererea lui necuviincioasă și ofensatoare pentru maiestatea sa.

Peste două zile, în după-amiaza de 26 februarie, trupele cetății fură înșirate în fața pavilionului gărzii, Horia și Cloșca, încadrați de cîte patru soldați, fură aduși în fața trupelor, apoi generalul coborî, înconjurat de ofițeri, și trîmbițele sunară prelung. Generalul făcu un semn, un ofițer ieși în fața acuzaților și le citi nemțește osînda. Era ger mare și osînda lungă. Ca să nu înghețe degetele soldaților pe arme, generalul întrerupse citirea o clipă și îngădui trupelor să

asculte în repaos urmarea. Apoi maiorul Ortmayer, cel la care fusese odinioară Cloșca după dreptate, scoase din buzunarul mantalei o foaie de hîrtie și, apropiindu-se de cei condamnați, le citi sentința și pe românește ca să o priceapă. Amîndoi ascultară neclintiți, privind numai foaia de hîrtie din mîna ofițerului. Cînd ajunse spre sfîrșit, maiorul ridică glasul:

„Prin urmare Horia, altfel numit și Ursu Nicula, și Ion Cloșca, dovediți a fi pe de o parte răufăcători cumpliți care au săvîrșit omoruri și prădăciuni, iar pe de altă parte turburători îndrăzneți ai liniștei și siguranței publice, în conformitate cu Codul penal theresian, articolul 62 despre turburări și răzvrătiri, și articolul 90, despre tîlhării, pentru crimele acestea vor fi duși la locul obișnuit de supliciu și acolo li se vor frînge cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus, anume întîi lui Ion Cloșca și apoi lui Horia altfel numit și Ursu Nicula, și în acest chip vor fi trecuți din viață la moarte; trupurile lor se vor despica și tăia în patru bucăți, capul și părțile corpului urmînd a fi puse pe roate la încrucișări de drumuri în comunele unde au săvîrșit cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor vor fi îngropate în locul supliciului.

Sentința aceasta s-a dat la 26 februarie 1785 ca o pedeapsă mult meritată pentru ei, iar pentru alții asemenea lor ca să o aibă drept pildă și înfricoșare."

— Ați înțeles? întrebă pe urmă maiorul.

— Înțeles — răspunseră amîndoi deodată și parcă cu același glas slab.

Generalul făcu alt semn. Trîmbițele sunară iarăși. Osîndiții fură duși în celulele lor, trupele se retraseră în căzărmi și în curtea cetății se făcu liniște.

Horia nu simțise frigul cît a ținut citirea osîndei. Numai cînd s-a pomenit iar în celula lui, i s-a părut că se înăbușă de căldură. S-a așezat jos, tăcut, fără să se uite măcar la cei doi soldați care îl compătimeau. Nu-și mai aducea aminte din sentință nimica, parcă ar fi auzit cuvinte străine, fără înțeles. În suflet însă simțea tot și, ca să-și aline sfîșierea, începu să morfolească rugăciuni, închinîndu-se mereu și bătînd mătănii. Murmura vorbele, dar în inima lui ruga pe Dumnezeu numai să-i dăruiască puterea și tăria să îndure tot ce va veni fără frică și fără cutremur, așa precum a îndurat toate pînă azi.

Apoi spre seară își redobîndi liniștea, atît de mult că paznicii vorbiră cu dînsul despre moartea lui ca și cînd ar fi fost vorba de ceva obișnuit și chiar fără însemnătate. Un soldat îi spuse că, de vreo două luni, a venit la Bălgrad un călău foarte iscusit, anume Grancea Rokoczy care a fost înainte călău oficial la Sebeș. Se zice că a fost adus înadins pentru că va avea mult de lucru aici cu rebelii și va putea cîștiga mai bine; de-aceea și-a luat și doi ucenici, de asemenea învățați în toate tainele și apucăturile meseriei. Horia recunoscu că un călău bun e mare lucru, deoarece s-au văzut întîmplări cînd osînditul n-a putut fi omorît din pricina călăului care nu-și cunoștea meșteșugul cum trebuie... Soldații, feciori tineri, mărturisiră că ei n-au văzut încă nici o execuție cu roata, ba unul din ei nu văzuse nici un fel de execuție, nici măcar o tragere în țeapă. Horia, umblat prin lume, le povesti o întîmplare cu unul frînt cu roata la Cluj, demult... Povestirea lui făcu pe un paznic să exclame:

— Doamne, măcar de-aș fi de serviciu și în ziua execuției!

Exclamația parcă-i dezmetici pe toți trei. Toți își aduseră aminte că e vorba de moartea unuia dintre ei și se rușinară. Nu mai zise nimeni nimica și convorbirea se încheie cu oftări. Întîi oftă Horia, apoi paznicii pe rînd...

A doua zi, pe la amiazi, veni în celula lui Horia preotul Nicolae Rațiu. Horia îl cunoștea deși nu-l mai întîlnise de cîțiva ani. Era popa din Maerii Bălgradului, vestit ca om sfînt și de omenie. Văzîndu-l acuma, se cutremură: poate că a sosit clipa și încă nu i-au spus... Preotul îl liniști cu minciuna pioasă că nu se știe încă ziua cea grea, deși el știa bine că pentru mîine dimineață a fost hotărîtă execuția. Totuși, fiindcă viața îi atîrnă azi numai de un fir de păr, a venit, cu îngăduința mai-marilor, să-i fie de ajutor și să-i culeagă dorințele cele din urmă, cum se cuvine creștinește. Sufletul lui Horia se înmuie în fața preotului. Și, după ce îi ascultă cuvintele de îmbărbătare, întocmiră împreună testamentul astfel:

„Horia Vasilie, policra Nicula Ursu. Anii vieții sale 54. Muierea lui Ilina, feciori: Ion 14, Luca 6 ani. La toate cele nu știe nimic. Oamenii care l-au prins: Mătieș Nuțu, Mătieș Onu, frate-său Gheorghie, Trifu Ștefan, a lui Neagu Andrei doi feciori, Simion cu frate-său; îi iartă cu toată inima. Nicula Ion a neamțului, meșterul care a făcut biserica în Țîzeri, 44 de florinți am fost chezaș și eu am plătit la fibirău din Zam, numele lui Sambo Dănilă. La Șuteu Toader din Ciucea, și șade la Țîzeri, 10 florinți, și mi-au dat 10 horgoși și au mai rămas 6 și 2 marieși. Satului Ciucea am fost dator 170 florinți, pe mine au căzut banii groșilor 22 florinți și i-am dat în mîna lui Petrișor Luca, fiind birău, și într-a lui Brudașcă Mihai fiind față Ciuceanu Toader; în casa mea i-am dat banii pe deplin. Iară din banii

cosirii au fost pe mine și pe Florea 10 florinți, și au luat de pe mine 14 florinți Petrișor Luca; acei 10 florinți am fost pe cosire, iară cei 4 florinți să meargă pe cei 18 groși, și 2 cărți, care am dați 6 florinți să meargă acolo. Cu alta nu mai sînt dator nici la groși, nici la cosire. Cartea care iaste de la înălțatu împărat se află la Nicula Petre și la Nicula Cîrstea, tipărită pe 7 coale pentru biserici, nemțește, grecește și serbește.

Aceste mai sus scrise am primit din gura lui Eu Popa Nicolae Rat, paroh, Maerii Bălgradului, neunit."

După plecarea preotului, Horia se simți mai singur ca totdeauna în viață. Soldații de pază păreau muți, nu mai vorbeau nici între ei, nici cu dînsul. Un răstimp nu băgă de seamă, dar cînd își dete seama, fu cuprins de groază așteptînd din moment în moment să vie cineva și să-i poruncească să meargă la moarte. Numai seara se mulcomi, mai ales cînd un paznic nou spuse, pe nemțește, tovarășului său că împăratul poate să ierte chiar pe cel mai mare criminal și să-i dăruiască viața.

Măcină toată noaptea cuvintele soldatului parc-ar fi fost cuvinte de evanghelie. Adormi tocmai spre ziuă și numaidecît se visă la nunta lui Petre Nicula, în Vidra, care a ținut trei zile cu chef mare, cu veselie rară de pînă și Horia s-a îmbătat leucă. Prin somn mormăia și rîdea atît de tare parc-ar fi fost treaz, de se minunară și paznicii.

Dis-de-dimineață un lăcătuș, însoțit de un căprar semeț, veni să-i scoată lanțurile de la mîni și de la picioare. În vreme ce lăcătușul lucra bombănind, Horia întrebă:

— Așadară azi are să fie...?

— D-apoi altfel de ce ți-ar lua fiarele? se răsti căprarul ursuz. Azi, azi! Poți să și zici ocinașele!

— Na, bine — mumură Horia liniștit, parc-ar fi fost vorba de altceva.

Peste vreo două ceasuri se ivi popa Nicolae, dar acuma cu patrafirul după cap. Horia îngenunchie fără să mai aștepte vreo vorbă și ascultă pierdut rugăciunile pe care preotul le spunea mai limpede ca totdeauna, încît fiece cuvînt îi cobora în inimă și în același timp i se tipărea în minte ca și cînd ar fi vrut să rămîie acolo în vecii-vecilor.

— Na, hai să mergem că ne așteaptă ceilalți! zise apoi deodată preotul, dar din pricina emoției, cu un glas atît de lumesc parcă l-ar fi poftit la o plimbare de plăcere.

Un soldat deschise ușa și ieșiră în gang unde Horia își aduse aminte că nu și-a luat căciula. Cellalt paznic însă i-o puse în cap, strîmb.

— Și dacă mergeam fără cușmă, tot acolo-i — zise dînsul foarte încet, încercînd să zîmbească, dar oprindu-se înfricoșat de ceva.

Subt poartă, în mijlocul unui grup de soldați, stătea Cloșca, cu obrajii pămîntii și, în ochi, cu o privire care nu se dumirea deloc.

Un glas ascuțit țipă o comandă scurtă. Soldații înțepeniră, apoi se înșirară astfel că preotul rămase la mijloc între cei doi osîndiți. Altă comandă scăpără și convoiul se puse în mișcare, ieșind pe poartă afară. Drumul cotea la stînga îndată, pe lîngă șanțul cetății, foarte puțin întrebuințat, zăpada de-abia era bătătorită și desigur numai de o trupă de soldați care o fi plecat să păzească ordinea în cursul execuției. După ce ocoliră zidurile de apărare, se abătură pe alt drum, mai umblat, pe care însă îl părăsiră curînd, apucînd pe coasta lină ce se prelungește spre miază-zi pînă în dreptul porții celei mari a cetății.

Toată coasta era plină de oameni. Convoiul condamnaților înainta greu spre colina unde se ridicase eșafodul. Două cordoane de soldați însemnau calea de urmat. Din mulțime porniră glasuri dușmănoase, sudălmi, blesteme. Se văzură și pumni strînși amenințînd pe cei ce mergeau la moarte.

Aproape tot orașul Bălgrad năvălise să vadă execuția celor doi capi ai rebeliei. Contele Iankovits, omul împăratului, poruncise comitatelor vecine să trimită din fiece comună cîte șase țărani la Bălgrad, ca să se îngrozească și să nu se mai gîndească la răzvrătiri. Din patru sute nouăsprezece sate fură astfel aduși două mii cinci sute cincisprezece romîni la moartea crăișorului lor. Mai mulți erau însă orășenii, veniți de bună voie, dornici de spectacolul chinurilor. Căci mulțimea care înconjura eșafodul în dimineața de luni, 28 februarie 1785, se zicea că a fost de peste șase mii de oameni.

Pe o estradă de cîțiva stînjeni pătrați se vedea de departe călăul în costum roșu, învîrtindu-se de icicolo, dînd porunci ucenicilor, rotindu-și privirile asupra mulțimii, mîndru că toți ochii îl urmăresc cu înfrigurare. Soldați cu baioneta la armă înconjurau estrada la cîțiva pași de jur împrejur, ca să oprească apropierea curioșilor sau a furioșilor și să asigure solemnitatea evenimentului. Cîțiva ofițeri și cîteva persoane deosebit de simandicoase erau înlăuntrul cordonului militar.

Cu cît convoiul condamnaților se apropie cu atît enervarea lumii sporește. Comisarul execuțiunii, maiorul Ortmayer, e foarte agitat și aruncă priviri mînioase mulțimii gălăgioase. Îi vine mereu să răcnească să se facă tăcere, dar nu îndrăznește, fiindcă nu-și aduce aminte că în regulamente să fie vreo dispoziție de acest

fel. Spre mulțumirea lui însă în clipa cînd condamnații cu preotul se opresc lîngă cele trei trepte și cînd el se urcă pe estradă, toată lumea amuțește parcă s-ar fi umplut de spaimă. În liniștea aceasta glasul lui se aude bine pînă departe:

— Ion Cloșca, frîngerea cu roata, de jos în sus!.. Călău, fă-ți datoria!

Călăul răspunde printr-un salut milităresc, ca să-și dea mai multă importanță, apoi se apropie de condamnați și zise pe românește:

— Ion Cloșca, vino încoace!

Auzindu-și numele, Cloșca se smulge de lîngă preot, uitînd să mai sărute crucea, și urcă cele trei trepte pe estradă, închinîndu-se repede de mai multe ori, cum obișnuia să facă dumineca, în biserică, în fața icoanelor.

Toaleta execuției însă trebuie să dureze: pînă să-l dezbrace, pînă să-l întindă pe podele, pînă să-i lege mîinile, picioarele, corpul, ca să nu poată face nici o mișcare — mulțimea își pierde răbdarea, mai ales că și călăul, spre a-și dovedi meșteșugul, face exces de meticulozitate și se mai și oprește să se înjure pe țigănește cu ucenicii. În cele din urmă însuși ofițerul comisar al execuției îi ordonă să se grăbească.

O nouă tăcere se face în clipa cînd călăul pune mîna pe roata mare ce stătuse răzimată de stîlpul din mijloc. Toate respirațiile se opresc. Călăul se apropie, potrivește roata perpendicular deasupra picioarelor condamnatului întins jos și imobilizat, o ridică cu amîndouă mîinile puțin și apoi lovește cu ea scurt glezna dreaptă. Zgomotul osului zdrobit instantaneu e acoperit de un răcnet prelung ce izbucnește din pieptul lui Clcșca. Mușchii corpului legat cu sfori și cu curele se strîng și se întind ca niște rîme. Îndată ce

gemetele slăbesc puțin, călăul repetă lovitura asupra gleznei stîngi. Apoi, treptat și pe rînd, fluierile, genunchii...

Horia privea cu ochii ieșiți din orbite, neclintit, fără o mișcare pe față și fără o lacrimă. Preotul Nicolae Rațiu îl ținea cuprins pe după gît cu brațul, murmurînd rugăciuni și agitînd crucea cu mîna liberă. Crăișorul însă uitase de tot pe preot. În clipa cînd călăul strigase pe Cloșca, el i-a zis:

— Doamne-ajută, frate Cloșcuț!

Cloșca n-a auzit. Poate că nici popa. Și privind tortura fratelui său de cruce, în mintea lui Horia nu mai era decît gîndul că nu și-a luat rămas bun de la dînsul și că de aceea suferă atît de mult pînă să moară. Gîndul îi umbla prin creieri ca o muscă într-o casă pustie, alergînd de ici-colo, fără preget și fără astîmpăr și fără odihnă. Ochii lui mari însă vedeau numai roata, neobișnuită, părîndu-i-se uriașă, făcînd mișcarea de lovire aspră parcă singură, ca un monstru apocaliptic..

Spectatorii mai apropiați se obișnuiră cu țipetele osînditului, care dealtfel deveneau tot mai neputincioase, și numărau loviturile pentru a vedea cîte suportă și a judeca abilitatea călăului. După a patra lovitură, cineva strigă:

— Moare!

— Nu se poate!... Simplu leșin!... Călăul nu-i cîrpaci, e meșter!

Și asemenea controverse deveniră mai vehemente și mai zgomotoase cu cît se înmulțeau loviturile.

Aproape un ceas ținu uciderea lui Cloșca. Douăzeci și una de lovituri i-au zdrobit oasele pe rînd pînă ce și-a dat sufletul. Și meritul călăului a fost că pînă la ultima lovitură, osînditul a putut geme și deci a

simțit durerea, satisfăcînd pe deplin dorința judecătorului de-a aplica moartea cea mai crîncenă.

— Horia, altfel numit și Ursu Nicula!

Ofițerul numai atîta strigă. Și Horia, cu un cutremur scurt, își reveni deplin. Sărută crucea, se închină, sărută și mîna preotului și zise:

— Doamne iartă-mă și ajută-mă!

Apoi urcă pe estradă fără șovăire, cu capul sus, liniștit, parc-ar fi mers la cuminecătură. Apariția lui pricinui o rumoare în mulțime:

— Horia! Horia! Horia!

Sute de buze șopteau în același moment numele lui, cu intonații diferite, cu simțăminte felurite. Înfățișarea bărbătească și liniștea cu care pășea în fața morții uimi pe toată lumea. Maiorul Ortmayer baremi îi urmări fiece mișcare cu o curiozitate admirativă.

Popa Nicolae Rațiu tremura în tot corpul, ținea crucea întinsă înainte, parcă să o vadă Horia, și bolborosea tot mai repede rugăciuni. Pe frunte îi răsărise broboane de sudori și inima îi tremura și se zvîrcolea în piept.

Deodată omul roșu puse iar mîna pe roată. Lovitura zdrobi fluierul drept. Durerea fu atît de cumplită că Horia nu-și putu stăpîni un țipăt zguduitor. Popa, cu degetele înțepenite pe cruce, cu ochii la călăul cu roata, cu urechile sfîșiate de urletul durerii, se prăbuși grămadă, leșinat.

Țipătul însă se curmă brusc, parcă Horia, cu o sforțare supremă, ar fi vrut să arate că nu se lasă biruit de durere și că vrea s-o înfrunte fără crîcnire precum a socotit totdeauna.

Ofițerul execuției observă gestul. Moartea lui Cloșca fusese prea chinuită și deci a putut satisface și pe cei mai vindicativi. Făcu deodată semn călăului să aplice lovitura de grație.

Roata se ridică repede și căzu a doua oară, fără a mai stîrni vreun geamăt. Crăișorul, cu pieptul sfărîmat, era mort.

Spectatorii din preajma cordonului de soldați iar încep discuția: a murit sau a leșinat? Cînd în sfîrșit din înfățișarea călăului se înțelege că Horia a murit, glasuri încrucișate încep să protesteze:

— Cum se poate să fi fost executat așa de repede?... Cel puțin un ceas ar fi trebuit să-l torture!... Nelegal!... Părtinire!...

Maiorul se înfurie. Printre protestatori zărește un domn mustăcios, în uniformă de funcționar. Se repede la dînsul:

— Ce nu-ți place dumitale?

— Ați procedat nelegal, domnule maior! strigă funcționarul ungur cu ochii roșii. Asta e inadmisibil!... Asta e bătaie de joc față de națiia maghiară!

— Așa? se indignează ofițerul. Căprar! Pune mîna pe domnul! L-am arestat!... Patru soldați!

Funcționarul mormăie ceva, încearcă să răstălmăcească ce-a spus. Maiorul întoarce spatele.

Un moșneag de pe la Mogoș, văzînd pe domnul ungur între baionete, șoptește feciorului său:

— Of, măcar așa să ne mai sărăm și noi sufletul! Dumnezeu să-i dea sănătate maiorului că tare-i om de omenie și cu dreptate!

Grupul de ofițeri felicită pe maior pentru lovitura de grație ce a ordonat-o.

— Cel ce primește moartea atît de liniștit, orice ar fi greșit, e un om! murmură un locotenent foarte tînăr.

— Un om?... Mai mult decît un om! zise maiorul cu ochii umezi.